

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Реструктуризація
промисловості України
у процесі посткризового
відновлення**

Аналітична доповідь

Київ – 2011

УДК 338. 45 (477)

Р 44

*За повного або часткового відтворення матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Автори:

Собкевич О. В., *к. е. н., с. н. с.*;

Сухоруков А. І., *д. е. н., проф., заслужений економіст України*;

Савенко В. Г.;

Воробйов С. Л., *к. т. н.*;

Белашов Є. В.;

Крупельницька Т. П.;

Шевченко А. В.

За загальною редакцією Я. А. Жаліла,

к. е. н., с. н. с., заслуженого економіста України

Електронна версія: <http://www.niss.gov.ua>

Р 44 **Реструктуризація** промисловості України у процесі посткризового відновлення: аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, В. Г. Савенко, С. Л. Воробйов, [та ін.]; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 112 с.

ISBN 978-966-554-136-3

В аналітичній доповіді проаналізовано тенденції розвитку промисловості України та її провідних галузей, визначено основні ризики та пріоритети посткризового відновлення, досліджено механізми та запропоновано організаційно-економічні й нормативно-правові умови реструктуризації промисловості у процесі посткризового відновлення. Наголошується, що стратегічними пріоритетами реструктуризації промислового сектору в Україні є розвиток високотехнологічних галузей та реформування індустріальних виробництв, стимулювання імпортозаміщення, розвиток і реалізація науково-технологічного потенціалу промисловості, проведення політики енергоощадження. Цьому мають сприяти раціоналізація організаційно-правових форм діяльності промислових підприємств, що направлена на створення конкурентоспроможних промислових структур, та розвиток фінансових механізмів забезпечення структурних змін у промисловому секторі.

ISBN 978-966-554-136-3

© Національний інститут
стратегічних досліджень, 2011

ВСТУП

Поліпшення загального стану економіки України, яке розпочалося у 2010 р. і триває досі, засвідчило, що країна вийшла на траєкторію посткризового відновлення. Важливим напрямом державної політики на цьому етапі є забезпечення стійкості позитивних економічних результатів і створення передумов для подальшого економічного зростання.

Запроваджений Президентом України курс на здійснення реформ відповідно до Програми економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» серед пріоритетних завдань визначив побудову сучасної, стійкої, відкритої та конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки. Реалізація цього завдання вимагає здійснення цілеспрямованої структурної перебудови промисловості України, що сприятиме закріпленню позитивної економічної динаміки посткризового відновлення та побудові прогресивної моделі економічного зростання.

Сьогодні в Україні відсутні умови для «виращування» національних лідерів – локомотивів економічного зростання та модернізації економіки, недостатня увага приділяється розвитку галузей, що виробляють продукцію з високою доданою вартістю, що здатна приносити вищі прибутки та гарантувати їх отримання в майбутньому, створити заділ для забезпечення довгострокового економічного зростання. Посткризове відновлення української економіки і її модернізація потребують реструктуризації промислового сектору в напрямку розвитку високотехнологічних виробництв поряд із реформуванням існуючих галузей промисловості, що дозволить підвищити ефективність виробничих процесів і забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної промислової продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

РОЗДІЛ 1. ПОСТКРИЗОВА ДИНАМІКА БАЗОВИХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

За період 2005–2009 рр. відбулося скорочення внеску промисловості України у формування ВВП з 36,4 % до 33,6 % (частка переробної промисловості зменшилася з 27,4 % до 24,2 %, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – з 4,2 % до 4,1 %, частка добувної промисловості зросла з 4,8 % до 5,1 %). Загалом у формуванні ВВП серед видів промислової діяльності домінує

переробна промисловість, частка якої у ВВП у середньому за аналізований період становила 26,8 %, частка добувної промисловості була на рівні 5,3 %, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води – 4,1 %¹.

Помітний внесок у формування ВВП серед галузей переробної промисловості у 2005–2009 рр. зробили харчова, машинобудівна та металургійна галузі (їх частки у середньому за аналізований період становили відповідно 7,5 %, 5,0 %, 4,8 %), значно меншими були частки хімічної та нафтохімічної, легкої промисловості (2,4 % і 1,4 % відповідно) (рис.1).

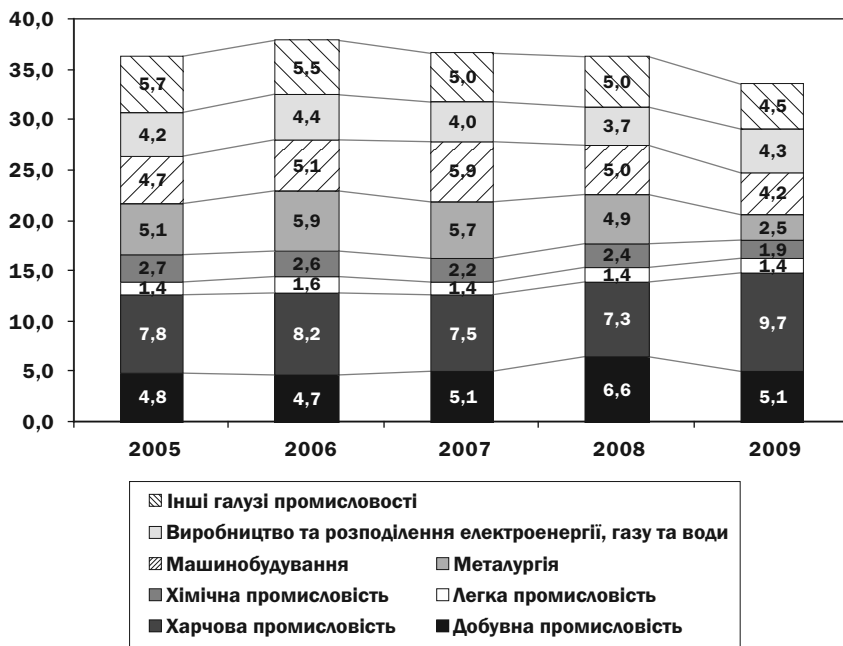

Рис. 1. Частки видів промислової діяльності у формуванні ВВП, % *

* Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України «Таблиця витрати-випуск України за 2005–2009 рр. у цінах споживачів».

¹Таблиця «Витрати-випуск України за 2005 р. у цінах споживачів». Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2007. – С. 31.; Таблиця «Витрати-випуск України за 2009 р. у цінах споживачів». Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2011. – С. 31.

Характерною тенденцією є скорочення за аналізований період частки машинобудування на 0,5 в. п., понад двократне зменшення частки металургії, скорочення частки хімічної та нафтохімічної промисловості в 1,4 разу.

Таблиця 1

**Динаміка промислового виробництва,
% до попереднього року ***

Галузі промисловості	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Промисловість	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2
Добувна промисловість	104,4	105,8	102,6	95,7	89,4	103,7
Переробна промисловість, з неї	103,0	106,3	109,9	94,0	73,5	113,9
Харчова промисловість	113,7	110,0	107,5	97,9	94,0	103,2
Легка промисловість	100,3	98,1	97,4	89,4	74,2	108,9
Деревообробна промисловість	119,5	113,9	112,4	97,6	75,4	109,6
Целюлозно-паперова промисловість	112,7	110,3	111,6	100,1	81,3	102,8
Виробництво коксу та нафтопродуктів	86,6	87,9	102,1	86,6	96,6	99,8
Хімічна та нафтохімічна промисловість	109,8	103,2	108,4	91,4	77,0	122,5
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	114,3	112,8	111,9	97,2	61,5	108,5
Металургія	98,5	108,9	107,0	87,7	73,3	112,2
Машинобудування	107,1	111,8	119,0	100,3	55,1	136,1
Електроенергія, газ і вода	102,9	106,7	102,3	98,2	88,9	109,5

* Джерело: побудовано за даними «Індекси промислової продукції».

Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Промислове виробництво у посткризовому періоді характеризується позитивною динамікою, у 2010 р. його зростання становило 11,2 % (табл. 1). Найбільші темпи відновлення спостерігалися у переробній промисловості, виробництво в якій зросло на 13,9 % (у 2009 р. відбулося падіння на 26,5 %), зростання у сфері виробництва та розподілення електроенергії, газу та води становило 9,5 % (у 2009 р. було падіння на 11,1 %), у добувній промисловості зафіксовано зростання на рівні 3,7 % (проти зниження на 10,6 % у 2009 р.)

У галузевому розрізі переробної промисловості найбільше зростання зафіксоване у машинобудуванні (36,1 %), хімічній і нафтохімічній промисловості (22,5 %) та металургії (12,2 %).

Посткризове зростання промисловості досягнуте в основному за рахунок сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури. Так, світові ціни на сталь створюють позитивні умови для українських виробників металургійної продукції (рис. 2). Однак подальше їх зростання стримується високою конкуренцією між виробниками, і споживачі цієї продукції утримуються від збільшення запасів у очікуванні зниження цін.

Зростання світових цін на продовольчі ресурси у 2010 р. сприяло збільшенню попиту на добрива, що створило позитивні умови для вітчизняних виробників хімічної та нафтохімічної промисловості. Так, якщо у грудні 2009 р. загальний індекс цін на продовольчі продукти складав 172,4 %, то у грудні 2010 р. він зріс до 214,7 %.

Зростання промисловості України відбувається на екстенсивній основі, що потребує суттєвих енергозатрат. Рівень енергоємності економіки України перевищує гранично допустимі значення (0,85-0,87 кг у. п./дол. США) (рис. 3)², при цьому промисловість залишається найенергоємнішим сектором економіки.

У промисловості застосовуються застарілі технології та обладнання. Нові технологічні процеси, зокрема маловідходні, ресурсощадні та безвідходні за 2005–2009 рр. упроваджували не більше 3 % від загальної кількості промислових підприємств (рис. 4).

Значний рівень споживання енергоресурсів українською промисловістю призводить до формування дефіциту поточного рахунку платіжного балансу, що утворився, починаючи з 2006 р. (рис. 5). У структурі імпорту в Україну частка енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її перегонки протягом 2005–2010 рр. у середньому становила 29,2 %.

За умов дефіциту власних енергетичних ресурсів та нестабільності цін основних країн-постачальників енергетичних матеріалів³ в Україну виникатимуть подальші ризики поглиблення негативного зовнішньоторговельного сальдо поточного рахунку платіжного балансу. Крім

²*Система економічної безпеки держави / за заг. ред. д. е. н., проф., заслуженого економіста України А. І. Сухорукова / НППМБ РНБО України. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 685 с. – С. 646.*

³За прогнозом НБУ, вартість природного газу для України до кінця 2011 р. щоквартально зростатиме, середні темпи такого зростання становитимуть 8,2 %. Таким чином, вартість 1 тис. м³ у IV кв. 2011 р. для України становитиме 333 дол. США проти 263,1 дол. США у I кв. 2011 р.

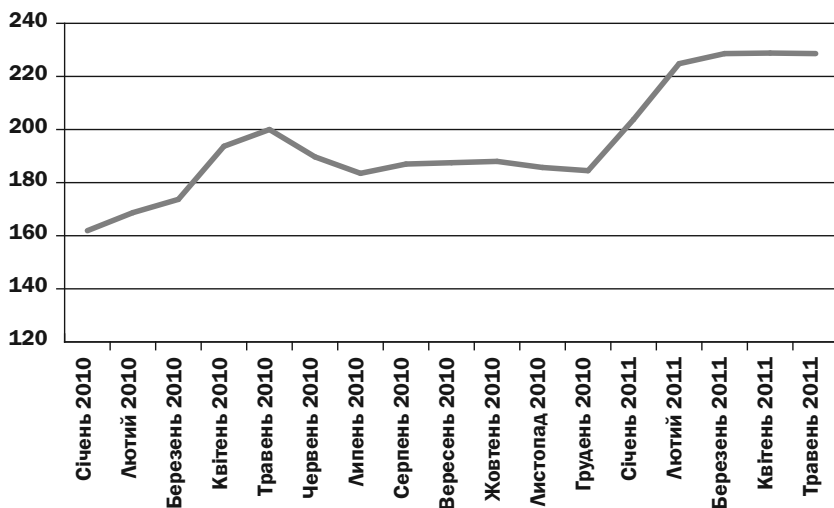

Рис. 2. Динаміка загальносвітового індексу сталі (01.1997=100 %) *

* Джерело: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldsteel-prices.com/>

того, підвищений попит на нафту на світових товарних ринках на тлі політичної нестабільності у Північній Африці негативно впливатиме на формування ціни російського газу для України⁴.

За наявних умов можна констатувати обмеженість джерел економічного зростання в Україні переважно експортоорієнтованими сировинними виробництвами. В умовах неможливості швидкого реагування

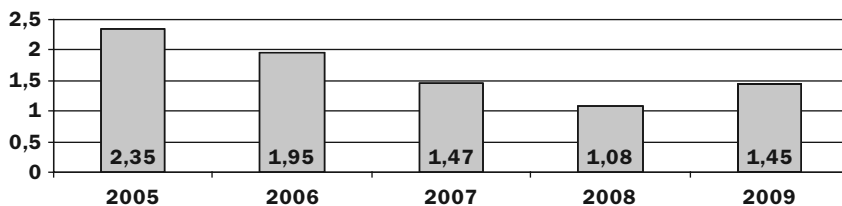

Рис. 3. Енергоємність економіки України, кг у. п./дол. США

⁴Відповідно до умов 10-річного контракту між українським держхолдингом Нафтогаз і російським Газпромом ціна на імпортований газ переглядається щокварталу, виходячи з вартості нафтового кошика.

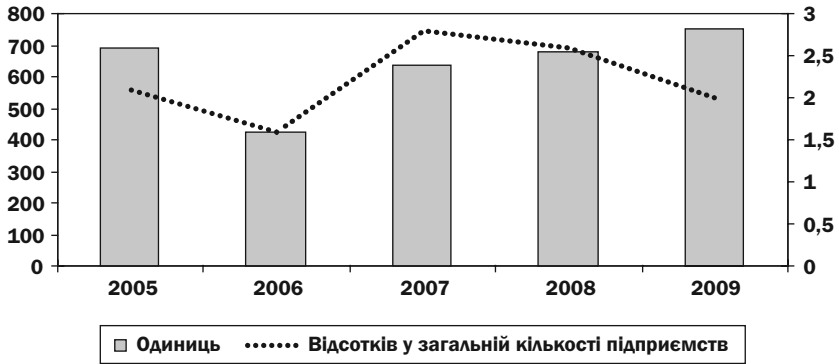

Рис. 4. Промислові підприємства, що впроваджували маловідходні, ресурсощадні та безвідходні нові технологічні процеси у виробничій діяльності

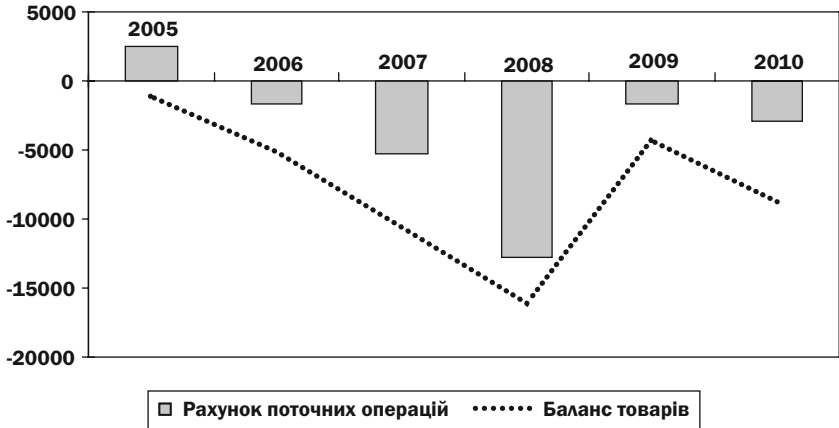

Рис. 5. Динаміка сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, млн дол. США

на зміни кон'юнктури світових ринків через низьку диверсифікованість промислового виробництва такі тенденції створюють значні загрози посткризовому відновленню, що полягають у можливості рецидиву кризових процесів.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА РОЗВИТКУ ПРОВІДНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Металургійна промисловість

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. внесла суттєві корективи у завантаження виробничих потужностей металургійного комплексу та позиціонування вітчизняних виробників металургійної продукції на світовому ринку. Так, виробництво сталі в Україні скоротилося у 2008 р. на 13,3 % (порівняно з попереднім роком), у 2009 р. – на 19,4 %, у 2010 р. спостерігалось зростання на 12,4 %.

Таблиця 2

Загальні обсяги реалізації та внутрішнє споживання вітчизняної металопродукції*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Обсяги реалізації вітчизняної металопродукції, млрд грн	94,7	109,5	141,0	177,1	127,9	189,6
у т. ч. експорт вітчизняної металопродукції, млрд грн	68,3	77,8	99,3	139,5	95,0	131,9
Внутрішнє споживання вітчизняної металопродукції						
млрд грн	26,4	31,7	41,7	37,6	32,9	35,4
% до обсягів реалізації	27,8	28,8	29,6	21,2	25,7	21,2
Імпорт металопродукції						
млрд грн	8,6	11,2	16,5	24,9	13,5	22,2
% імпорту в загальному обсязі внутрішнього споживання	24,6	26,1	28,3	39,8	29,1	38,5
<i>Довідково</i>						
Загальний обсяг внутрішнього споживання (вітчизняна продукція плюс імпорт), млрд грн	35,0	42,9	58,2	62,5	46,4	57,6

* Розраховано за даними Державної служби статистики України «Обсяги реалізованої продукції» та «Товарна структура зовнішньої торгівлі» за 2005–2010 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Внутрішнє споживання металургійної продукції в Україні досить обмежене (табл. 2), до того ж спостерігається тенденція до зменшення його частки у 2008–2010 рр. порівняно з 2007 р. відповідно на 8,4; 3,9;

і 8,4 в. п. Збільшення частки внутрішнього споживання у структурі реалізованої продукції в 2009 р. (з 21,2 % до 25,7 %) пояснюється значним зменшення обсягів експорту металопродукції цього року (на 32 % порівняно з попереднім роком).

Імпорт металургійної продукції у 2010 р. порівняно з 2009 р. збільшився на 64,4 %, що спричинило зростання частки імпорту у структурі внутрішнього споживання металопродукції (у 2010 р. у загальному обсязі споживання металопродукції 38,5 % складав імпорт).

Таблиця 3

**Ціни на основні види вітчизняного сталевого прокату,
грн/т з ПДВ ***

	Внутрішні ціни			Ціни на експортну продукцію		
	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Січень 2011 р.	Грудень 2009 р.	Грудень 2010 р.	Січень 2011 р.
Прокат плаский гарячекатаний	4600	6100	6280	4100	4800	5600
Прокат плаский холоднокатаний	5800	7160	7280	4960	5600	6360
Прутки та бруски, арматура	5200	6300	6600	3700	4950	5650
Кутики, фасонні та спеціальні профілі	5350	6650	6900	4000	5200	5300

*Розраховано за даними «Держзовнішінформ»// Товарний монітор.
Кон'юнктура. – № 2. – 2011. – С. 19–27.

Скорочення внутрішнього споживання вітчизняної металургійної продукції у кризові 2008–2010 рр. пояснюється декількома причинами.

Відбулося падіння виробництва у галузях економіки, що формують основний попит на металопродукцію. Найглибше падіння було зафіксоване у машинобудуванні, де обсяги виробництва почали знижуватися з кінця 2008 р. Найбільший спад відбувся у IV кв. 2008 р. на підприємствах виробництва автомобілів (50,2 %), побутових приладів (47 %), машин та устаткування для сільського й лісового господарства (35,9 %), залізничного рухомого складу (35,8 %). Негативний тренд посилювався у 2009 р., коли на підприємствах машинобудування індекс виробництва становив лише 54,9 % до рівня 2008 р., у т. ч. на підприємствах із випуску машин та устаткування для добувної промисловості й будівництва – 52,1 %, для сільського й лісового господарства – 55,1 %, для металургії – 48,7 %, залізничного рухомого складу – 47,7 %, автомобільного транспорту – 19,1 %.

Скоротився попит на металопродукцію у будівельній галузі⁵. Обмежені можливості кредитування спричинили суттєве зменшення обсягів будівництва, що вплинуло на обсяги внутрішнього споживання металу. У 2010 р. відносно попереднього року обсяги будівельних робіт скоротилися на 5,4 % (у 2009 р. – на 48,2 %).

Знизилася платоспроможність промислових підприємств унаслідок збільшення кількості збиткових підприємств. Фінансові результати підприємств промисловості в 2009 р. вперше за останні десять років сягнули від'ємного значення: -4788 млн грн. Утрудненість залучення позичкових коштів для промислових підприємств ускладнює не лише реалізацію інвестиційних проектів, а й поточну діяльність.

Значне перевищення цін на основні види сталевого прокату на внутрішньому ринку над цінами експорту металу (табл. 3) гальмує внутрішнє споживання вітчизняної металургійної продукції та стимулює споживання імпоротної продукції.

Таблиця 4

Експортні поставки металопродукції з України

Найменування	Обсяг, тис. т				Вартість, млн дол. США			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
7201 Чавун у чушках або інших формах	2070	1470	1380	1480	610	730	370	560
7202 Феросплави	1200	990	770	1100	1120	1660	710	1200
7206-7207 Зливки та напівфабрикати	11760	12540	11420	11320	5100	8600	3900	5350
7208 Прокат плаский гарячекатаний	7000	6700	4700	5300	3920	5380	2080	3000
7209 Прокат плаский холоднокатаний	1010	780	740	730	530	580	340	460
7213-7215 Прутки та бруски, арматура	5150	4030	3650	4270	2620	3060	1450	2200
7216 Кутики, фасонні та спеціальні профілі	1600	1080	1020	1160	940	880	450	650

Перспективи розвитку металургійної галузі України значною мірою залежать від того, як швидко вона зможе відновити свої позиції

⁵У структурі проміжного споживання ВЕД «Будівництво» частка металургійного виробництва становить 24 %.

на світових ринках. Обсяги експорту металопродукції групи УКТ ВЕД 72 «Чорні метали» в 2010 р. були вище показників 2009 р. на 5,8 %. Найбільше зростання спостерігалось щодо експорту феросплавів – на 42,8 %, прутків, брусків та арматури – на 16,9 % (табл. 4).

Відновленню позитивної динаміки щодо присутності вітчизняної продукції металургії на світових ринках у 2010 р. сприяли такі чинники.

Сприятлива кон'юнктура цін на металопродукцію, що утворилася в результаті виходу світового господарства зі стану кризи (рис. 6). Зокрема, підвищувалися ціни на сталь на світових товарних ринках у зв'язку зі зростанням попиту на тлі погіршення конкурентоспроможності продукції європейських постачальників через зростання курсу євро до долара США. У січні-травні 2011 р. прогнозується підвищення експортних цін на гаряче- та холоднокатані листи та рулони, зливки, прутки та кутики, фасонні та спеціальні профілі з нелегированої сталі.

На тлі постійного попиту закордонних споживачів українські металовиробники у січні-квітні 2011 р. значно збільшили обсяги виробництва. За даними Державної служби статистики України, у січні-квітні 2011 р. порівняно з аналогічним періодом 2010 р. у металургійному

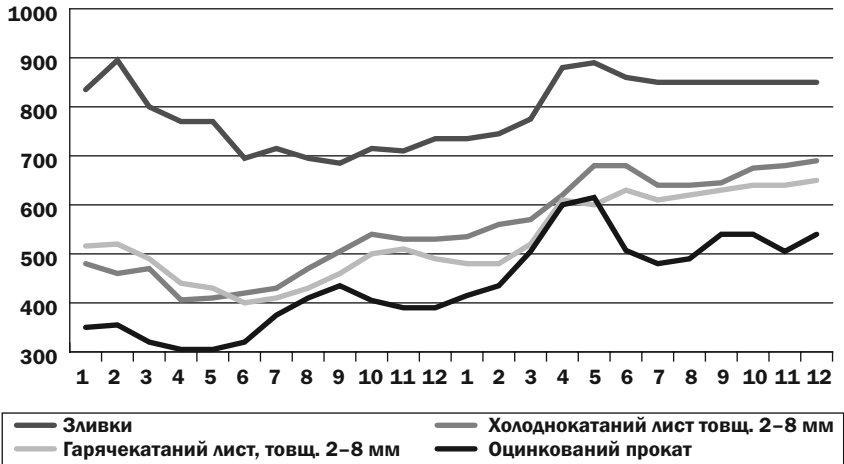

Рис. 6. Динаміка цін на металургійну продукцію на зовнішніх ринках у 2010-2011 рр. (дол. США/т)⁶

⁶Розраховано за даними ДП «Держзовнішінформ» // Металургійний монітор. Стальний прокат. – № 19. – 2010. – С. 9–20.

виробництві та виробництві готових металевих виробів приріст продукції становив 9,4 %, у т. ч. на підприємствах з виробництва чавуну, сталі та феросплавів – 5,2 %, труб – 42,9 %, інших видів первинного оброблення сталі – 16,5 %, готових металевих виробів – 19,7 %, у виробництві кольорових металів – на 2,4 %.

Стабілізація курсу гривні сприяла формуванню реальних фінансових планів металургійних комбінатів, що забезпечували як операційну, так і інвестиційну їх діяльність, а незначне зміцнення гривні відносно долара США впродовж 2010 р. не було спроможне «розмити» цінову конкурентоспроможність експортерів.

Запровадження процедури автоматичного повернення податку на додану вартість. У березні 2011 р. вперше проведено автоматичне відшкодування ПДВ 24 підприємствам, більшість із яких – підприємства металургійної та машинобудівної промисловості, на загальну суму 456,5 млн грн.

Таблиця 5

Ступінь зношеності основних фондів металургійних підприємств України

Найменування підприємств	Дата заснування, рік	Зношеність основних фондів, %
ЗАТ «Макіївський металургійний завод»	1899	67,4
ВАТ «Міттал Стіл» (м. Кривий Ріг)	1934	80,8
ВАТ «Дніпропетровський металургійний завод ім. Комінтерну»	1899	56,6
ВАТ «Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського»	1887	79,5
ВАТ «Дніпровський металургійний комбінат ім. Дзержинського»	1889	55,2
ВАТ Запорізький металургійний комбінат «Запоріжсталь»	1933	56,4
ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»	1897 (відновлено в 1927)	57,7
ВАТ «Алчевський металургійний комбінат»	1896	38,9
ВАТ «Єнакіївський металургійний завод»	1897	13,4
ВАТ Металургійний комбінат «Азовсталь»	1933	57,1
ВАТ «Донецький металургійний завод» (ДМЗ)	1872	58,1

Між тим, нарощування обсягів реалізації вітчизняної металургійної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках стримується низкою системних чинників.

Більшість вітчизняних підприємств чорної металургії оснащені застарілим обладнанням, металургійні заводи експлуатуються понад нормативні терміни (табл. 5). На обладнанні з терміном служби понад нормативний виробляється понад 50 % металопродукції. Утримання устаткування, введеного в експлуатацію на початку минулого століття, коштує підприємствам значно дорожче, ніж упровадження нових технологій, що відповідають світовим стандартам.

Основну частку (42 %) українського експорту металів у 2010 р. склали: чавун переробний у чушках, зливки, напівфабрикати з нелегваної сталі, феросплави, відходи та брухт чорних металів. Практично була відсутня номенклатура експорту високотехнологічної металопродукції: продуктів прямого відновлення залізних руд, листів плакованих із гальванічним покриттям та електролітичним оцинкуванням, прокату плоского з корозійностійкої нержавіючої сталі. По багатьох видах високотехнологічної металопродукції імпорту у десятки разів перевищує експортні поставки.

В умовах фінансової кризи інвестування процесів модернізації та технічного переоснащення металургійних підприємств різко скоротилося: річний обсяг інвестицій в основний капітал у 2009 р. порівняно з 2007 р. зменшився на 41 %, а прямих іноземних інвестицій – майже в 3,5 разу (табл. 6).

Таблиця 6

Інвестування металургійної галузі

	Річні обсяги інвестицій в основний капітал, млн грн*				Річні обсяги прямих іноземних інвестицій, млн дол. США**			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	11234	10503	6683	5161	156,2	-240,2	44,7	383,3
Промисловість (довідково)	64341	76618	57658	58558	1893	48,5	969,3	766,2

*Статистичний щорічник України за 2009 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

**Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Підприємства галузі не готові йти на глобальні заходи щодо реконструкції та реорганізації виробництва, а залучені інвестиції переважно спрямовуються на завершення раніше початих проєктів і здійснення короткострокових високорентабельних заходів. Найприйнятнішими джерелами фінансування при реалізації проєктів модернізації залишаються власні кошти підприємств і позичкові кошти.

Висока енергоємність виробництва пояснюється неефективним споживанням паливно-енергетичних ресурсів, що спонукає додатково витрачати понад 8,5 млрд м³ природного газу та збільшує залежність галузі від імпорту енергоресурсів. Високі витрати енергоносіїв призводять до зниження конкурентоспроможності української металопродукції. Енергоємність виробництва чавуну на українських металургійних підприємствах на 30 % вища, ніж на провідних підприємствах світу. Такий стан склався через недостатнє використання нових технологій, зокрема спалювання пиловугільного палива (ПВП) у доменних печах. У середньому витрати ПВП в Україні складають 16,9 кг/т на виробництво чавуну, тоді як у ЄС – 104 кг/т, у Китаї – 120 кг/т (табл. 7).

Таблиця 7

Питомі витрати енергоресурсів на виробництво чавуну

Показники витрат	ЄС	Китай	Україна
1. Енергоресурси, кг у. п./т	483,4	477,4	637,8
у т. ч. кокс, кг/т	383	398	503,8
природний газ, м ³ /т	–	–	82,2
пиловугільне паливо, кг/т	104	120	16,9
2. Кисень, м ³ /т	62,3	63,9	81,5

Значна частка енергоресурсів, що споживаються при виробництві чавуну в Україні, припадає на природний газ (щорічно майже 3,0 млрд м³), тоді як у провідних країнах світу природний газ при його плавленні практично не використовується. Особливо енергоємним є мартенівське виробництво сталі: витрати енергоресурсів при цьому майже у 5 разів (а природного газу в 15 разів) більші, ніж при конвертному виробництві сталі.

В Україні домінують застарілі технології виплавки сталі (в мартенах виплавляється 41 %, конвертерах – 55 % і лише 4 % сталі виплавляється у електросталеплавильних печах). Практично не застосовуються на українських підприємствах прогресивне електронно-променеве

плавлення сталі та методи прямого відновлення залізних руд, що належать до п'ятого технологічного укладу. Використання безперервного литва заготовок в Україні складає лише 40 % загального обсягу виробництва прокату, тоді як у РФ – майже дві третини, а в Німеччині – 98 %.

Низький рівень кооперації в гірничо-металургійному комплексі не дозволяє налагодити раціональні канали ресурсного забезпечення металургійних підприємств і створити повні технологічні цикли виробництва⁶. На сьогодні більшість металургійних гірничо-збагачувальних комбінатів, вугільних шахт, коксохімічних підприємств, трубних заводів розпошені серед окремих власників і не мають тісних виробничих зв'язків.

В Україні відсутня цілісна система підтримки експорту, недостатнім є захист інтересів експортерів на зовнішніх ринках, не розвинений механізм експортного кредитування, зберігаються суттєві проблеми з відшкодуванням ПДВ.

На перспективи експорту металургійної продукції впливає становище в країнах-торговельних партнерах:

- витіснення національних експортерів зі світових ринків металу через запровадження іншими країнами дискримінаційних квот по відношенню до України;
- можливе послаблення позицій України на ринках країн Африки та Середнього Сходу у зв'язку з політичною нестабільністю (будівельні проекти у цих регіонах зараз заблоковані) та майбутнім можливим перерозподілом сфер політичного впливу, що призведе до скорочення експорту українських поставок металопродукції.

2.2. Машинобудування

Машинобудування є однією з провідних галузей промисловості України, де зосереджено 20 % основних засобів промисловості та виробництво інноваційної продукції з високим рівнем доданої вартості. Випереджальний розвиток машинобудівної промисловості сприятиме:

- досягненню позитивного синергетичного ефекту у супутніх галузях промисловості, насамперед гірничо-видобувній, чорній і кольоровій металургії, металообробці через збільшення споживання їх продукції;
- створенню замкнених виробничих циклів, побудованих на кооперативних зв'язках між українськими підприємствами;
- розвитку внутрішнього ринку збуту споживчих і промислових товарів власного виробництва;

⁶Існує лише дві вертикально інтегровані компанії у гірничо-металургійному комплексі: «Метінвест Холдинг» та корпорація «ІСД», до складу яких входять гірничо-збагачувальні комбінати, шахти, коксохімічні заводи.

- зростанню частки товарів з високою доданою вартістю у загальному експорті товарів, зменшенню негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами;
- загальному поштовженню виробничої активності, що приведе до збільшення прибутків підприємств, які можуть бути спрямовані на технічне переозброєння та модернізацію виробництв;
- створенню додаткових робочих місць у машинобудівній і супутніх галузях.

Машинобудування є однією з галузей промисловості України, що найбільше постраждали внаслідок світової фінансово-економічної кризи. Обсяги виробництва машинобудівної промислової продукції у 2009 р. по відношенню до 2008 р. скоротилися на 44,9 %, реалізованої продукції – на 29,5 %. Певне відновлення, що відбулося у 2010 р., досі не забезпечило досягнення передкризового рівня. Так, у 2008 р. було реалізовано товарів цієї галузі на 121,8 млрд грн, у 2009 р. – на 85,8 млрд грн, а у 2010 р. – на 101,9 млрд грн (у 2009 р. – 79,2 млрд грн, у 2010 р. – 90,4 млрд грн з урахуванням індексу цін виробників машинобудівної продукції за відповідний рік).

Відновлення докризових обсягів виробництва машинобудівної промисловості не відбулося через залежність машинобудівних підприємств і споживачів їхньої продукції від доступу до кредитних ресурсів, повільне введення в дію основних фондів, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності машинобудівних підприємств.

Найуразливішими до кризових явищ виявилися підприємства з виробництва транспортних засобів і шляхового обладнання (рис. 7). Це пояснюється скороченням споживчого кредитування населення під час

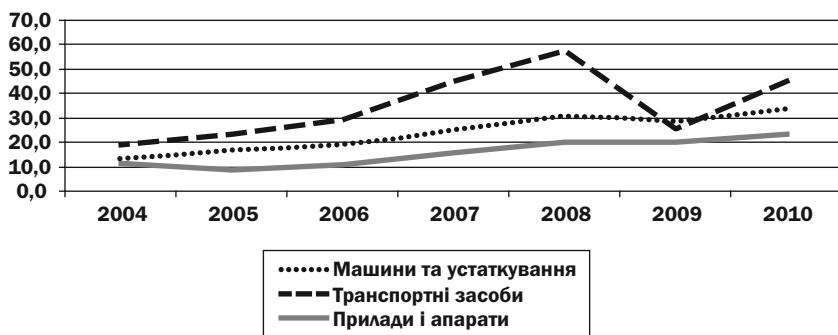

Рис. 7. Динаміка обсягів реалізації машинобудівної продукції (млрд грн, у фактичних цінах)

кризи, основний обсяг якого припадав на придбання автомобілів. Обсяг реалізованих транспортних засобів у 2009 р. порівняно з 2008 р. знизився на 55,9 %, тоді як обсяг реалізації машин та устаткування знизився на 8,5 %, приладів і апаратів – на 0,4 %.

Причиною падіння обсягів реалізованої продукції в основних підгалузях машинобудівної промисловості є також повільне введення нових основних фондів. Так, у 2009 р. у машинобудівній промисловості було введено в дію нових основних засобів на суму 3062 млн грн, тоді як цей показник за аналогічний період для харчової промисловості склав 7071 млн грн, металургійної – 5431 млн грн.

Відбулося значне скорочення інвестицій в основний капітал машинобудівної промисловості, що становило у 2009 р. порівняно з 2008 р. 57,6 %. У 2010 р. інвестиції в основний капітал машинобудівної промисловості зросли на 23,5 % порівняно з 2009 р., але їх обсяги (у фактичних цінах) не досягли рівня 2007 р. (рис. 8).

Знижується інноваційна активність підприємств машинобудування, що негативно впливає на конкурентоспроможність товарів галузі. Якщо у 2007 р. кількість інноваційно активних підприємств у машинобудівній промисловості становила 23,3 % від їх загальної кількості, то у 2008 р. вона скоротилася до 21,2 %, а у 2009 р. – до 21,1 %.

Під час кризи відбулося падіння обсягів зовнішньої торгівлі товарами основних підгалузей машинобудівної промисловості.

Зокрема, у 2009 р. по відношенню до 2008 р. знизилися обсяги експорту транспортних засобів на 63,1 %, машин та устаткування – на 20,9 % (рис. 9).

У 2010 р. зростання експорту продукції машинобудування відновилося й склало 25 % до 2009 р. Основним фактором зростання було нарощування експорту транспортних засобів через поліпшення економічної ситуації у країнах СНД (основних імпортерах продукції вітчизняного машинобудування). Найбільшим споживачем товарів української машинобудівної промисловості є Російська Федерація – у 2010 р. частка експорту товарів машинобудівної галузі до цієї країни в загальному обсязі експорту

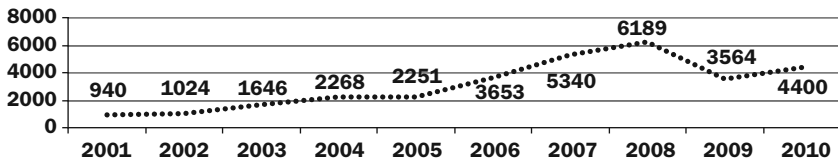

Рис. 8. Динаміка інвестицій в основний капітал машинобудівної промисловості (млн грн, у фактичних цінах)

Рис. 9. Динаміка експорту товарів машинобудівної промисловості (млн дол. США, у фактичних цінах)

товарів машинобудування склала 53,5 % або 2,9 млрд дол. США. Серед основних споживачів товарів машинобудівної промисловості України також Білорусь, Казахстан, Німеччина, Угорщина, Польща та Іран. Експорт здійснюється переважно за такими товарними групами класифікатора ТН ЗЕД, як котли, машини та апарати, електричні машини й устаткування, залізничні та трамвайні локомотиви, шляхове обладнання (рис. 10).

Через кризові явища, що супроводжувалися девальвацією гривні щодо основних світових валют⁷ і скороченням кредитування промисловості та населення, обсяги імпорту машин та устаткування у 2009 р. по відношенню до 2008 р. зменшилися на 53,2 %, транспортних засобів – на 82,1 %, приладів та апаратів – на 44,7 % (рис. 11). У 2010 р. відбувалося поступове відновлення імпорту: обсяги імпорту машин та устаткування зросли на 30,5 %, транспортних засобів – на 69,3 %, приладів і апаратів – на 31,7 % відносно 2009 р.

Україна перебуває у значній залежності від імпорту продукції машинобудування. Так, у передкризовому 2008 р. перевищення імпорту над експортом становило по машинах та устаткуванню – 2 рази, по транспортних засобах – 2,8 разу, по приладах і апаратах – 4,9 разу.

Загальне зростання обсягів імпорту товарів машинобудівної промисловості у 2010 р. по відношенню до 2009 р. становило 39,9 %⁸ і відбувалося швидшими темпами, ніж зростання експорту (33,3 %), що за-

⁷Курс гривні відносно долара США девальвував у 2009 р. на 3,7 % (якщо 06.01.2009 р. офіційний курс гривні до долара США був на рівні 7,70, то 31.12.2009 р. – 7,99) відносно євро – на 9,5 % (06.01.2009 р. курс євро/гривня становив 10,46, 31.12.2009 р. – 11,45).

⁸Зовнішня торгівля України товарами за 2010 р. // Держкомстат України, експрес-випуск.

Рис. 10. Товарна структура експорту товарів машинобудівної галузі України у 2010 р., (дол. США)

гостроє ризик нарощування негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Загалом експорт товарів машинобудівної промисловості у 2010 р. склав 9,2 млрд дол. США, імпорт – 12,7 млрд дол. США.

У міру завершення фінансово-економічної кризи та відновлення світового господарства нарощування промислового виробництва триватиме. За попередніми оцінками, у 2010 р. відбулося зростання промислового виробництва у світі на 4,6 %. У США цей показник склав 3,3 %, Німеччині – 9,0 %, Франції – 3,5 %, Китаї – 11 %, РФ – 8,3 %, Бразилії 11,5 %⁹. Країни-лідери з виробництва продукції машинобудування застосовують різні механізми для відновлення виробництва та забезпечення міжнародної конкурентоспроможності машинобудівної продукції. Наприклад, виробники транспортних засобів, насамперед автомобілів, здійснили масштабну переорієнтацію своїх підприємств на виробництво енергоефективних зразків зі зменшеною вартістю. Державна підтримка підприємств машинобудівної галузі у розвинених країнах світу¹⁰ переважно здійснюється у спосіб надання їм фінансової допомоги та забезпечення поліпшеного доступу до кредитних ресурсів із реструктуризацією боргових зобов'язань.

Випереджальний вихід з кризи машинобудівних підприємств інших країн посилить такі ризики для вітчизняних машинобудівних підприємств:

⁹CIA World fact book.

¹⁰У 2009 р. General Motors отримала 50 млрд дол. США від Уряду США (7 млрд дол. США у формі прямих запозичень та 43 млрд дол. США шляхом продажу акцій).

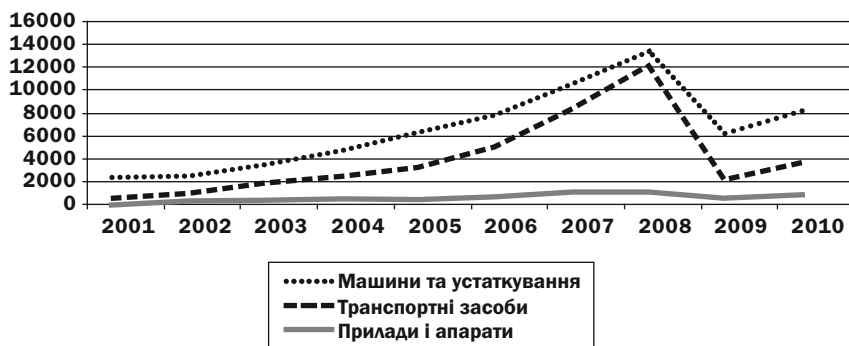

Рис. 11. Динаміка імпорту товарів машинобудівної промисловості (млн дол. США)

- зростання імпорту в Україну більш конкурентоспроможної машинобудівної продукції через відновлення споживчого попиту з боку реального сектору і домогосподарств за умов поліпшення кредитування і стабілізації фінансової системи;
- витіснення вітчизняних виробників машинобудівної промисловості з внутрішнього ринку та скорочення їх частки на світових ринках через нездатність швидко адаптуватися до змін світової кон'юнктури;
- поглиблення науково-технологічного відставання виробництва на підприємствах вітчизняного машинобудування від світових лідерів і «консервування» застарілих технологічних укладів.

2.3. Хімічна та нафтохімічна промисловість

Аналіз стану хімічної та нафтохімічної промисловості у 2005–2010 рр. засвідчив тенденції зростання обсягів реалізованої продукції галузі у 2005–2008 рр. та різке їх скорочення у 2009 р. (табл. 8), зумовлене насамперед впливом світової фінансово-економічної кризи, падінням попиту у світі на експортну продукцію галузі, зростанням цін на енергоносії та сировину, значною енергоємністю хімічного виробництва, а також скрутним фінансовим станом підприємств промисловості. У 2010 р. відбулося зростання обсягів реалізованої продукції на 16,4 % порівняно з 2009 р.

На обсяг реалізації продукції хімічної та нафтохімічної промисловості впливали індекс цін виробників у галузі та індекс цін виробників сировини для хімічної та нафтохімічної промисловості (рис. 12).

Суттєве зростання індексів цін виробників хімічної продукції спостерігалось у 2005–2008 рр., після чого відбулося їх поступове зни-

ження у 2009-2010 рр. У 2010 р. зафіксовано рекордне зростання цін у галузі з видобутку сировини для хімічної промисловості, що також зробило внесок у формування цін на хімічну продукцію.

Таблиця 8

Обсяги реалізованої продукції хімічної та нафтохімічної промисловості, у фактичних цінах*

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Млн грн/ % до всієї реалізованої продукції	Млн грн/ % до всієї реалізованої продукції	Млн грн/ % до всієї реалізованої продукції	Млн грн/ % до всієї реалізованої продукції	Млн грн/ % до всієї реалізованої продукції	Млн грн/ % до всієї реалізованої продукції
Хімічна та нафтохімічна промисловість,	30161,6/ (6,4 %)	35249,7/ (6,4 %)	43911,4/ (6,1 %)	55576,4/ (6,1 %)	48473,6/ (6,0 %)	56411,6/ (6,3 %)
у тому числі: хімічне виробництво	22045,3/ (4,7 %)	25042,4/ (4,5 %)	31020,0/ (4,3 %)	40323,0/ (4,4 %)	33318,0/ (4,1 %)	41501,6/ (4,6 %)
виробництво гумових і пластмасових виробів	8116,3/ (1,7 %)	10207,3/ (1,9 %)	12891,4/ (1,8 %)	15253,4/ (1,7 %)	15155,6/ (1,9 %)	14910,0/ (1,7 %)

* Джерело: побудовано за даними «Обсяги реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) за 2001–2009 роки» / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>; «Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності за 2010 рік (уточнені дані)» / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Структурі реалізації продукції хімічної та нафтохімічної промисловості властиві деформації, що полягають у переважанні низькотехнологічної продукції, тоді як частка реалізації наукоємної продукції та продукції глибокої переробки, орієнтованої на кінцеве споживання, є низькою. Так, частка фармацевтики у структурі реалізованої продукції галузі у 2006–2010 рр. у середньому становила 10,2 % (табл. 9).

Динаміка зовнішньої торгівлі України продукцією хімічної та нафтохімічної галузі характеризується суттєвим зростанням від'ємного сальдо у 2005–2010 рр. (табл. 10). Частка хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості у загальному експорті товарів скоротилася з 8,7 % у 2005 р. до 6,8 % у 2010 р.; частка імпорту продукції цих галузей у загальному імпорті товарів зросла з 8,6 % у 2005 р. до 10,6 % у 2010 р.

Таблиця 9

**Структура реалізованої продукції
хімічної та нафтохімічної промисловості, %***

	2006	2007	2008	2009	2010
Хімічна та нафтохімічна промисловість,	100	100	100	100	100
у тому числі:	75,5	74,4	75,8	72,1	73,5
хімічне виробництво, у тому числі:					
виробництво основної хімічної продукції	54,3	54,2	56,6	45,1	48,9
фармацевтичне виробництво	9,1	8,4	7,9	13,2	12,6
виробництво гумових і пластмасових виробів	24,5	25,6	24,2	27,9	26,5

* Джерело: Статистичні бюлетені Державної служби статистики України «Про основні показники роботи промисловості України».

Основними експортними продуктами хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості залишаються неорганічна хімічна продукція і добрива. Частка неорганічної хімії у загальному обсязі експорту хімічної та пов'язаної з нею галузей у 2005–2010 рр. у середньому становила 30,5 %, частка добрив – 32,5 %.

У структурі імпорту продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості переважає наукоємна продукція з високою доданою вартістю. Частка фармацевтичної продукції в імпорті продукції хімічної та пов'язаної з нею галузей у 2005–2009 рр. зросла з 33,7 % до 40 % і дещо знизилася у 2010 р. до 37,9 %.

**Рис. 12. Індекси цін виробників промислової продукції
(грудень до грудня попереднього року), %***

* Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

Таблиця 10

Динаміка зовнішньої торгівлі України продукцією хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості*

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Експорт, тис. дол.	2990247,4	3387259,7	4047218,0	5045334,5	2515151,7	3479168,7
у % до попереднього року	107,5	113,4	119,5	124,3	49,9	138,3
у % до загального обсягу	8,7	8,8	8,2	7,5	6,3	6,8
Імпорт, тис. дол.	3097918,3	3888589,9	5316453,3	6959124,5	5319269,4	6441659,3
у % до попереднього року	137,8	125,6	136,7	130,9	76,4	121,1
у % до загального обсягу	8,6	8,6	8,8	8,1	11,7	10,6
Сальдо, тис. дол.	-107670,9	-501330,2	-1269235,3	-1913790,0	-2804117,7	-2962490,6

*Складено та розраховано за даними Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

Фінансові результати підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості у 2009-2010 рр. були незадовільними (рис. 13). Незважаючи на поліпшення результатів діяльності підприємств хімічної та нафтохімічної галузі у 2010 р., частка збиткових підприємств у галузі становила 30,9 %.

Надходження інвестицій в основний капітал (ІОК) у хімічну та нафтохімічну промисловість у 2005–2008 рр. характеризувалося позитивною динамікою (табл. 11). Зменшення обсягів ІОК у хімічну

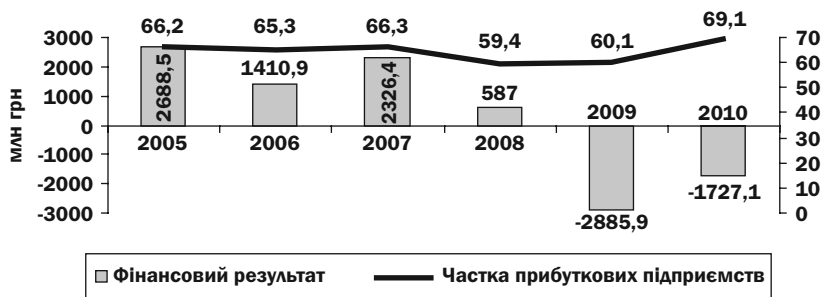

Рис. 13. Фінансові результати підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості, %

Рис 14. Зношеність ОЗ у хімічній та нафтохімічній промисловості, % *

*Складено та розраховано за даними статистичних бюлетенів Державної служби статистики України «Основні засоби України» за 2005–2009 рр.

та нафтохімічну галузь, що відбулося у 2009 р., пояснюється наслідками фінансово-економічної кризи, неможливістю використання підприємствами власних коштів у якості інвестиційного ресурсу у зв'язку з їх збитковістю та кризою банківського кредитування.

Таблиця 11

**ІОК у хімічну та нафтохімічну промисловість у 2005–2010 рр.,
млн грн ***

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Промисловість,	35031,1	44803,6	64341,4	76617,7	57657,6	58558,2
у тому числі: хімічна та нафтохімічна промисловість, % до ІОК у промисловість у тому числі:	2376,9 (6,7 %)	2637,6 (5,8 %)	3666,2 (5,6 %)	5106,5 (6,7 %)	4656,2 (8,0 %)	7201,6 (12,3 %)
хімічне виробництво % до ІОК у промисловість	1668,4 (4,7 %)	1613,3 (3,6 %)	2402,9 (3,7 %)	3500,2 (4,6 %)	3736,5 (6,5 %)	6406,6 (10,9 %)
виробництво гумових і пластмасових виробів % до ІОК у промисловість	708,5 (2,0 %)	1024,3 (2,2 %)	1263,3 (1,9 %)	1606,4 (2,1 %)	919,7 (1,5 %)	795,0 (1,4 %)

*Джерело: Статистичні збірники «Капітальні інвестиції в Україні», 2005–2010 рр.

У 2010 р. ІОК у хімічну та нафтохімічну промисловість зросли у понад 1,5 разу порівняно з 2009 р. (за рахунок збільшення інвестування хімічного виробництва); частка ІОК у хімічну та нафтохімічну

промисловість у загальному обсязі ІОК у промисловість збільшилася за цей період з 8,0 % до 12,3 %.

Зростання ІОК у хімічну та нафтохімічну промисловість не позначилося на оновленні основних засобів (ОЗ). **Рівень зношеності ОЗ хімічної та нафтохімічної промисловості протягом 2005–2009 рр. збільшився з 63,3 % до 69,3 %** (рис. 14). Найбільш зношеними є ОЗ у хімічному виробництві: рівень їх зношеності у 2009 р. становив 76,3 % (у виробництві гумових і пластмасових виробів – 41,8 %).

Показники інноваційної активності хімічної та нафтохімічної промисловості у 2005–2009 р. були достатньо високими порівняно із середніми показниками у промисловості. Частка інноваційно активних підприємств у галузі у середньому за період становила 20,4 % від загальної їх кількості, і була найбільшою у 2007 р. (21,5 %) (рис. 15). При цьому середній по промисловості рівень інноваційно активних підприємств за аналізований період становив 12,6 %. Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів на підприємствах хімічної та нафтохімічної промисловості зростала у 2005–2008 рр., але під впливом фінансово-економічної кризи у 2009 р. скоротилася на 23,1 % порівняно з 2008 р. і становила 107 одиниць.

Фінансово-економічна криза негативно вплинула як на динаміку інноваційної діяльності підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості у 2008-2009 рр., так і на показники обсягу витрат на інноваційну діяльність у цій галузі (рис. 16).

У найближчій перспективі розвиток хімічної та нафтохімічної промисловості України відбудуватиметься під впливом дії таких чинників:

Рис. 15. Показники інноваційної діяльності підприємств хімічної та нафтохімічної промисловості*

*Джерело: Статистичні збірники «Наукова та інноваційна діяльність в Україні», 2006–2009 рр.

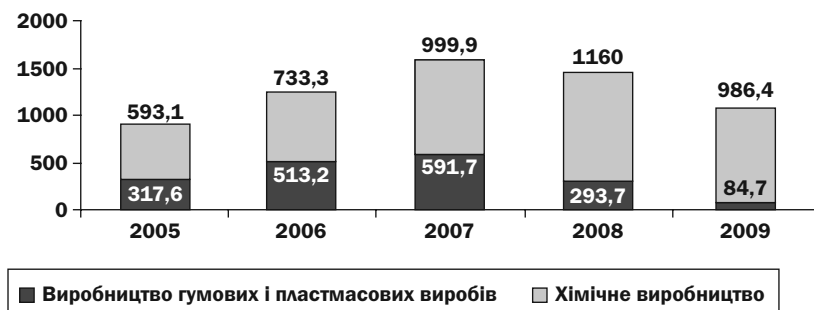

Рис. 16. Динаміка обсягу витрат на інноваційну діяльність у хімічній та нафтохімічній промисловості, млн грн*

* Джерело: Статистичні збірники «Наукова та інноваційна діяльність в Україні», 2006–2009 рр.

- посилення конкуренції на світовому ринку хімічної промисловості у зв'язку з виходом країн Азії на лідируючі позиції за обсягами виробництва продукції галузі (на країни Азії у 2009 р. припадало 44,6 % від світового обсягу реалізації хімічної продукції, зокрема на Китай – 22,2 %, тоді як на країни ЄС – 24 %, США – 21,2 %¹¹), що може послабити експортні позиції України на світових ринках;

- подальших структурних змін у світовій хімічній промисловості у бік зростання частки наукомісткої та високотехнологічної продукції, тоді як в Україні переважає виробництво низькотехнологічної сировинної продукції, орієнтованої на промислових споживачів та аграрний сектор, недостатнім є випуск продукції кінцевого споживання;

- посилення процесів глобалізації та транснаціоналізації у хімічній промисловості (кількість угод зі злиття та поглинання у хімічній промисловості у світі зросла зі 1024 у 2009 р. до 1140 у 2010 р., а сукупна вартість угод зросла з 35 млрд дол. у 2009 р. до 110 млрд дол. у 2010 р.¹²);

¹¹CEFIC Facts and Figures 2010, The European Chemical Industry Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/FF %20Reports %20per %20Sections/FF_Chemical_Industry_Profile_Section.pdf](http://www.cefic.org/Documents/FactsAndFigures/FF%20Reports%20per%20Sections/FF_Chemical_Industry_Profile_Section.pdf)

¹²Pricewaterhouse Coopers' Chemical Compounds Fourth Quarter 2010 Global Chemicals Industry Mergers and Acquisitions Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pwc.com/en_GX/gx/chemicals/mergers-acquisitions/pdf/chemical-compounds-q4-2010.pdf

- позбавлення інвестиційної активності іноземними ТНК хімічної галузі, що у 2010 р. спрямовували значні потоки інвестицій у країни BRIC і VISTA¹³, що пояснюється, поряд із високим рівнем ВВП і наявністю значних природних ресурсів, сприятливою політикою щодо залучення іноземних інвестицій у цих країнах¹⁴;
- зростання цін на енергоресурси на світових ринках, що зменшить конкурентоспроможність вітчизняної продукції хімічної та нафтохімічної промисловості як однієї з найенергоємніших галузей.

2.4. Харчова промисловість

Розвиток харчової промисловості є важливим для задоволення споживчого попиту на внутрішньому ринку України. Динаміка виробництва харчової промисловості у 2005–2007 рр. була позитивною, у середньому за цей період темп приросту становив 10,4 % (рис. 17). У 2008–2009 рр. обсяги виробництва скоротилися під впливом світової фінансово-економічної кризи, а в 2010 р. відбулося відновлення зростання, проте темп приросту (3,2 %) був значно нижчим від передкризових значень.

На повільне посткризове відновлення галузі вплинуло зростання індексу споживчих цін на харчові продукти та безалкогольні напої, що у 2010 р. становив 110,9 % та перевищив загальний рівень інфляції (109,4 % у 2010 р.). Це негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств, які традиційно забезпечують високу норму прибутку підприємствам харчової промисловості.

У структурі реалізованої продукції харчової промисловості протягом 2006–2010 рр. відбулося нарощення питомої ваги олії та тваринних жирів з 5,3 % у 2006 р. до 8,9 % у 2010 р. (табл. 12). Таке

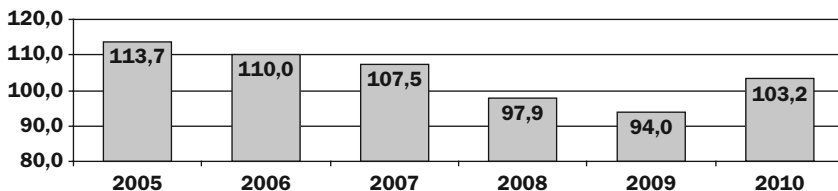

Рис. 17. Динаміка індексу виробництва у харчовій промисловості України (% до попереднього року)

¹³До країн VISTA належать В'єтнам, Індонезія, Південна Африка, Туреччина та Аргентина.

¹⁴Pricewaterhouse Coopers' Chemical Compounds Fourth Quarter 2010 Global Chemicals Industry Mergers and Acquisitions Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pwc.com/en_GX/gx/chemicals/mergers-acquisitions/pdf/chemical-compounds-q4-2010.pdf

зростання пояснюється тим, що через виробництво і реалізацію олії реалізується експортний потенціал харчової промисловості¹⁵.

Таблиця 12

Структура реалізованої продукції харчової промисловості

	2006	2007	2008	2009	2010
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів,	100	100	100	100	100
у тому числі:					
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	12,8	12,9	14,7	13,2	13,9
Перероблення та консервування овочів та фруктів	4,9	5,8	5,1	4,8	4,5
Виробництво олії та тваринних жирів	5,3	5,1	6,5	8,8	8,9
Виробництво молочних продуктів та морозива	14,6	16,4	15,0	13,6	15,1
Виробництво круп та борошна	2,5	2,9	3,2	2,8	2,7
Виробництво інших харчових продуктів	27,8	25,4	25,9	26,6	27,5
Виробництво напоїв	23,7	23,7	22,2	22,1	20,5
Виробництво тютюнових виробів	8,4	7,8	7,4	8,0	6,9

Динаміка зовнішньої торгівлі України товарами харчової промисловості у 2005–2010 рр. свідчить про зростання експорту та імпорту і нарощування позитивного сальдо (рис. 18).

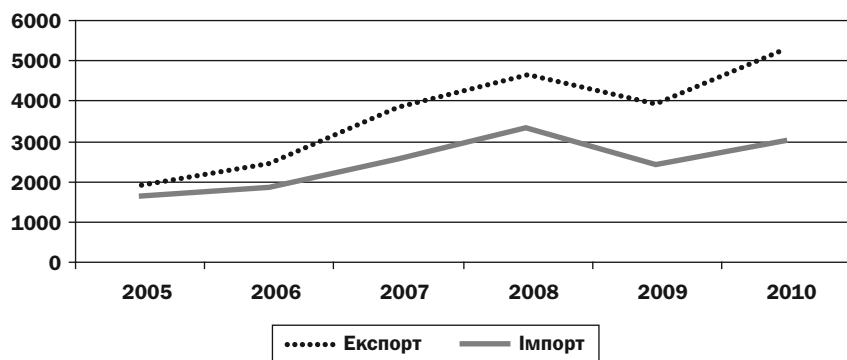

Рис. 18. Зовнішня торгівля України товарами харчової промисловості, млн дол. США

¹⁵У 2010 р. Україна забезпечила 56 % усіх поставок соняшникової олії на світовий ринок. Частка соняшникової олії у загальному експорті жирів та олій склала 90,6 %, у експорті харчових товарів – 45,0 %.

Позитивне зовнішньоторговельне сальдо у торгівлі товарами харчової промисловості забезпечується головним чином експортом жирів та олії, частка яких у загальному експорті продукції харчової промисловості у 2010 рр. становила 49,7 % (табл. 13). Негативним у зовнішній торгівлі України товарами харчової промисловості є значні обсяги експорту залишків і відходів харчової промисловості, замість їх подальшої переробки на вітчизняних підприємствах.

Географічна структура експорту товарів харчової промисловості України є не диверсифікованою: основний обсяг споживання цієї продукції припадає на РФ, експорт до якої у 2010 р. становив 23,6 % від загального експорту харчових товарів.

Таблиця 13

Товарна структура експорту продукції харчової промисловості України у 2010 р.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Млн дол. США	% у загальному обсязі експорту харчових продуктів
Жири та олії тваринного або рослинного походження	2617,3	49,7
Какао та продукти з нього	591,6	11,2
Залишки та відходи харчової промисловості	479,1	9,1
Алкогольні й безалкогольні напої та оцет	443,7	8,4
Продукти із зернових культур	254,3	4,8
Тютюн	213,9	4,1
Продукти переробки овочів, плодів	210,4	4,0
Цукор і кондитерські цукру	206,5	3,9
Різні харчові продукти	122,9	2,3
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	81,0	1,5
Продукти з м'яса, риби	48,7	0,9

Аналіз структури імпорту товарів харчової промисловості демонструє, що Україна залежить від імпорту тютюну; жирів та олії; різних харчових продуктів (табл. 14).

В обсягах імпорту *жирів та олії* переважає постачання пальмової олії (274,0 млн дол. США, або 60,7 % імпорту жирів та олії), яка є дешевим заміником інших видів олії та визначена ВОЗ як вагомий чинник захворювань серцево-судинної системи.

Таблиця 14

Товарна структура імпорту продукції харчової промисловості України у 2010 р.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Млн дол. США	% у загальному обсязі імпорту харчових товарів
Тютюн	471,5	15,8
Різні харчові продукти	466,5	15,6
Жири та олії тваринного або рослинного походження	451,6	15,1
Какао та продукти з нього	407,3	13,6
Алкогольні й безалкогольні напої та оцет	270,6	9,1
Цукор і кондвироби з цукру	231,4	7,8
Продукти переробки овочів, плодів	223,3	7,5
Залишки та відходи харчової промисловості	208,4	7,0
Продукти із зернових культур	125,8	4,2
Продукти з м'яса, риби	100,3	3,4
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	27,5	0,9

В імпорті *різних харчових продуктів* основними складниками у 2010 р. були екстракти, есенції, концентрати кави, чаю та мате й інші замітники кави (203,6 млн дол. США), екстракти, есенції та концентрати (190 млн дол. США), продукти для приготування соусів та смакові добавки (61,0 млн дол. США). Це свідчить про використання вітчизняними підприємствами харчової промисловості у виробництві готових харчових продуктів шкідливої для споживачів сировини, яка є дешевшою та дозволяє їм зменшити виробничі витрати.

Введення основних засобів харчової промисловості під час фінансово-економічної кризи скоротилося (рис. 19). Зношеність основних засобів у харчовій промисловості за період 2005–2009 рр. у середньому становила 46,8 %.

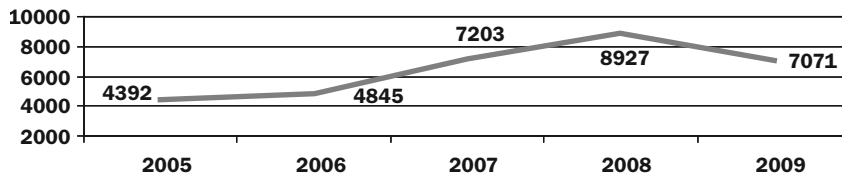

Рис. 19. Введення основних засобів у харчовій промисловості, млн грн

Інноваційна активність підприємств харчової промисловості залишається на низькому рівні. Найвищий рівень цього показника зафіксовано у 2007 р. (13,2 %), найнижчий – у 2006 р. (9,4 %) – табл. 15.

Таблиця 15

Інноваційна активність підприємств харчової промисловості

	2005	2006	2007	2008	2009
Загальна кількість підприємств харчової промисловості	2705	2592	2594	2566	2594
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	267	243	343	309	336
Частка підприємств харчової промисловості, що займалися інноваційною діяльністю, у загальній кількості підприємств, %	9,9	9,4	13,2	12,0	13,0

Фінансово-економічна криза негативно вплинула на фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості (рис. 20). Після зростання у 2005–2008 рр. надходження ІОК у 2009 р. скоротилося на 20,4 % порівняно з 2008 р., у 2010 р. – на 20,7 % порівняно з 2009 р. Фінансування інноваційної діяльності у 2008 р. скоротилося на 20,5 %, у 2009 р. – на 26,1 % (у річному обчисленні).

На розвиток харчової промисловості України впливатимуть такі чинники:

- низька купівельна спроможність населення України, яке витрачає значну частку сукупного доходу на задоволення потреб у продуктах харчування. Так, в Україні питома вага харчових продуктів у споживчому кошику складає 50 % (у РФ – 33 %, Молдові – 35 %, Республіці Білорусь – 36 %, Казахстані – 38 %)¹⁶;
- високий рівень оподаткування товарів харчової промисловості, що не відповідає світовим тенденціям. Так, для забезпечення здорового харчування громадян у країнах світу запроваджується пільгове оподаткування товарів харчової промисловості. Наприклад, у Великій Британії ПДВ при виробництві таких товарів складає 0 % (при середньому значенні ПДВ на рівні 20 %), у Німеччині – 17 % (при середньому значенні ПДВ на рівні 19 %), Франції – 5,5 % (при середньому значенні ПДВ 19,6 %);
- недостатній рівень фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості, що негативно впливатиме на конку-

¹⁶World economic outlook April 2011 Tensions from the Two-Speed Recovery Unemployment, Commodities, and Capital Flows, International monetary fund, ISBN 978-1-61635-059-8

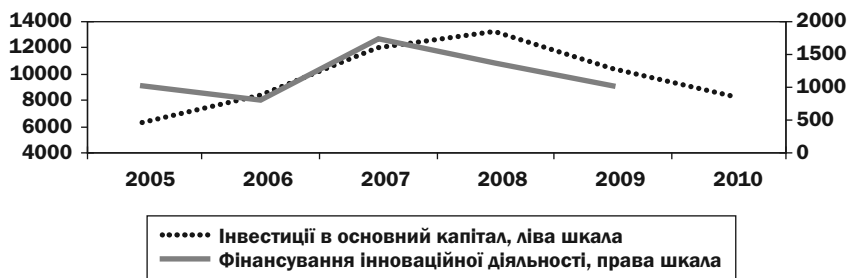

Рис. 20. Динаміка фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку харчової промисловості, млн грн

рентоспроможність продукції галузі та можливості розширення географічного ареалу її реалізації;

- наростання дефіциту продовольства у світі, внаслідок чого експорт товарів сільського господарства буде прибутковішим, ніж використання вітчизняної сільгосппродукції у якості сировинної бази для харчової промисловості. Наприклад, у 2010 р. вітчизняний експорт пшениці й суміші пшениці та жита (меслину) становив 906,4 млн дол. США, або 22,8 % від загального обсягу експорту продуктів рослинного походження. При цьому експорт пшеничного борошна, або борошна з меслину, склав 22,2 млн дол. США (0,56 % загального обсягу експорту продуктів рослинного походження);

- загострення конкуренції на світових ринках між виробниками різних видів рослинної олії, а саме пальмової олії та олії з сої, виробництво яких у 2008-2009 рр. сягнуло 42,5 млн т та 36 млн т відповідно (32,0 % та 27,1 % від загальносвітового виробництва рослинної олії), та висока вартість соняшникової олії на світових ринках можуть призвести до зменшення обсягів її експорту з України.

2.5. Легка промисловість

У 2005–2009 рр. у легкій промисловості України відбувалося падіння обсягів виробництва (рис. 21). У 2008-2009 рр. темпи падіння були найбільшими (10,6 % і 25,8 % відповідно), що зумовлено впливом світової фінансово-економічної кризи та вступом України до СОТ (було скасовано митні тарифи на товари легкої промисловості, що у середньому складали 8 % для тканин і 12 % для одягу¹⁷, а це створило умови для нарощування імпорту цих товарів і загострення конкуренції

¹⁷Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, п. 512 звіту Робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі.

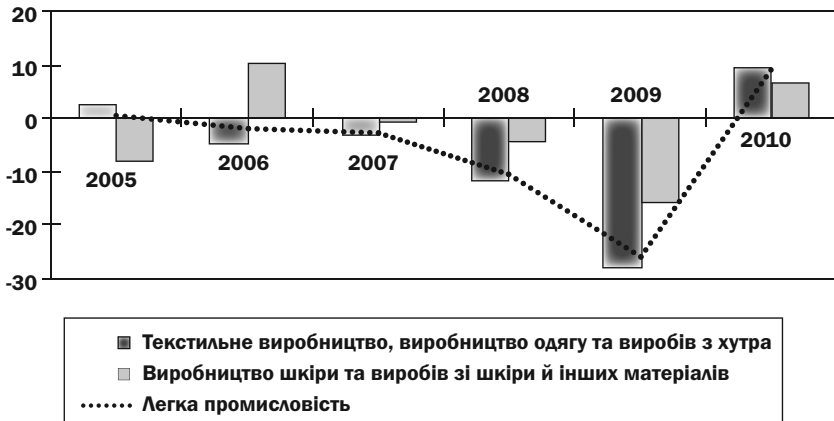

Рис. 21. Темпи зростання/падіння виробництва продукції легкої промисловості, %

на внутрішньому ринку). У 2010 р. зростання виробництва склало 7,8% порівняно з 2009 р.

Реалізація продукції легкої промисловості у 2005–2008 рр. зростала попри падіння обсягів виробництва у цей період (рис. 22), що пояснюється насамперед дією цінового чинника.

Зовнішня торгівля товарами легкої промисловості у 2005–2010 рр. характеризується зростанням від'ємного сальдо (рис. 23). Після вступу України до СОТ у 2008 р. від'ємне зовнішньоторговельне сальдо зросло до 1340,6 млн дол. США, або у 2,3 разу порівняно з 2007 р. У 2009 р.

Рис. 22. Динаміка обсягів реалізації продукції легкої промисловості, млн грн

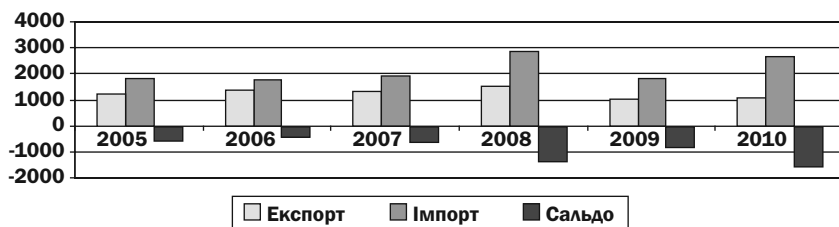

Рис. 23. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами легкої промисловості, млн дол. США

від'ємне зовнішньоторговельне сальдо товарами легкої промисловості скоротилося до 792,1 млн дол. США, але вже у 2010 р. воно сягнуло рекордної позначки у 1558,0 млн дол. США, що відбулося внаслідок відновлення ділової активності у світі й відповідного нарощування імпорту продукції легкої промисловості в Україну.

Структурний аналіз експорту й імпорту товарів легкої промисловості (табл. 16) свідчить, що на внутрішньому ринку України відбувається заміщення вітчизняної продукції легкої промисловості, орієнтованої на споживача, імпортними аналогами. Найбільші обсяги експорту зафіксовано по групах товарів легкої промисловості, що орієнтовані на споживача (одяг текстильний, трикотажний, інші готові текстильні вироби та взуття). Однак сальдо зовнішньої торгівлі у 2005–2010 рр. по цих групах товарів, крім одягу текстильного, було від'ємним. Зокрема, імпорт взуття у середньому за 2005–2010 рр. у 2,4 разу перевищував його експорт, трикотажного одягу – у 2 рази, причому це співвідношення суттєво збільшилося, починаючи з 2008 р. Так само значно скоротилося позитивне сальдо торгівлі текстильним одягом – з 390 млн дол. США у 2007 р. до 114,1 млн дол. США у 2008 р.

Підприємства легкої промисловості є залежними від імпорту сировини, що робить виробництво більш затратним, позначаючись на ціні кінцевого продукту. У середньому у 2005–2010 рр. частка хімічних штапельних волокон, бавовни (тканини), ниток синтетичних, або штучних у загальному імпорті товарів легкої промисловості становила 9,6 %, 8,9 % та 7,5 % відповідно.

Виробничо-технічний стан галузі у 2005–2009 рр. характеризувався високою зношеністю основних її засобів (у середньому за цей період – 44,3 %) на тлі скорочення темпів введення в дію нових ОЗ, низькою інноваційною активністю промислових підприємств (9,2 %).

Підвищенню виробничо-технічних показників галузі заважали незадовільні тенденції освоєння ІОК та фінансування інноваційної

Таблиця 16

Зовнішня торгівля товарами легкої промисловості у розрізі товарних груп

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%	Млн дол. США	%
Експорт												
Всього	1232,9	100	1352,1	100	1532,9	100	1522,2	100	1035,6	100	1084,4	100
Одяг текстильний (62)	570,9	46,3	553,6	40,9	561,8	36,6	566,0	37,2	426,8	41,2	420,4	38,8
Взуття (64)	102,3	8,3	125,6	9,3	143,5	9,4	170,8	11,2	138,9	13,4	169,3	15,6
Одяг трикотажний (61)	99,1	8,0	109,0	8,1	133,2	8,7	128,5	8,4	104,2	10,1	125,5	11,6
Шкури та шкіра необроблені (41)	180,3	14,6	269,0	19,9	342,2	22,3	302,1	19,8	142,7	13,8	122,6	11,3
Інші готові текстильні вироби (63)	64,4	5,2	73,5	5,4	90,8	5,9	87,3	5,7	78,3	7,6	90,0	8,3
Інші товари	215,9	17,6	221,4	16,4	261,4	17,1	267,5	17,7	890,9	13,9	156,6	14,4
Імпорт												
Всього	1796,7	100	1771,2	100	1864,3	100	2862,8	100	1827,6	100	2642,4	100
Взуття (64)	269,9	15,0	256,1	14,5	202,5	10,9	497,6	17,4	266,3	14,6	467,8	17,7
Одяг трикотажний (61)	155,9	8,7	154,8	8,7	166,9	9,0	343,8	12,0	214,8	11,8	388,4	14,7
Одяг текстильний (62)	209,6	11,7	159,5	9,0	171,4	9,2	451,9	15,8	223,7	12,2	295,6	11,2
Хімічні штapelні волокна (55)	180,2	10,0	174,2	9,8	200,7	10,8	217,8	7,6	180,8	9,9	249,2	9,4
Інші готові текстильні вироби (63)	94,4	5,3	103,9	5,9	102,8	5,5	163,9	5,7	119,6	6,5	200,4	7,6
Бавовна (тканини) (52)	185,5	10,3	186,4	10,5	201,5	10,8	197,8	6,9	150,0	8,2	175,1	6,6
Нитки синтетичні, або штучні (54)	156,9	8,7	142,5	8,0	159,4	8,6	186,0	6,5	127,5	7,0	164,1	6,2
Вата (56)	77,1	4,3	96,7	5,5	111,8	6,0	131,9	4,6	102,0	5,6	131,4	5,0
Інші товари	467,1	26,0	497,1	28,1	547,2	29,3	672,1	23,5	442,7	24,2	570,4	21,6

діяльності (рис. 24), що не дозволяє модернізувати виробничу базу промисловості. У 2008-2009 рр. спостерігалось щорічне скорочення обсягів ІОК на 8,1 % та 23,7 % відповідно, у 2010 р. ІОК зросли на 34,7 % по відношенню до 2009 р., проте їхні обсяги не досягли рівня 2007 р. Негативними тенденціями характеризується динаміка витрат на інноваційну діяльність: після зростання у 2007 р. (у 2,6 разу порівняно із 2006 р.), у 2008-2009 рр. відбулося їх скорочення (на 20,9 % і 36,7 % відповідно).

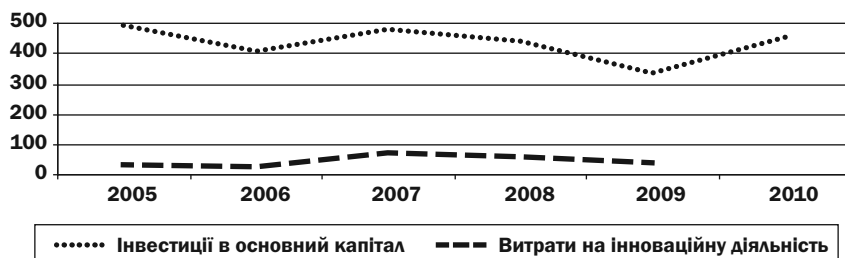

Рис. 24. Фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку легкої промисловості, млн грн

Проблемами, що перешкоджають розвитку легкої промисловості, є:

- залежність виробництва від імпоротної сировини, що збільшує вартість готової продукції, робить її неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку в умовах широкого вибору дешевих імпортних товарів;
- неспроможність вітчизняних виробників конкурувати з іноземними виробниками-імпортерами, які постачають на внутрішній ринок України товари з нижнього цінового діапазону;
- застаріле обладнання на підприємствах, використання якого знижує ефективність виробничих процесів та якість продукції, що виробляється, недостатнє фінансування інвестиційно-інноваційних процесів на підприємствах галузі;
- широке використання схем роботи із давальницькою сировиною¹⁸, особливо у текстильному виробництві, коли іноземний замовник розплачується з українським підприємством частиною продукції, яку необхідно реалізувати. Це дозволяє лише покрити витрати на зарплатню працівникам і не дозволяє отримати додаткові кошти, що можна було б використовувати для інвестування у виробництво;

¹⁸Імпорт давальницької сировини за товарними групами легкої промисловості у загальній вартості імпорту давальницької сировини в 2009-2010 рр. становив 28,1 % та 21,5 % відповідно.

- нерозвинена система оптової та роздрібної дистрибуції товарів, що ускладнює їх просування до споживача;
- низька платоспроможність споживчого попиту на внутрішньому ринку, що призводить до наповнення внутрішнього ринку дешевшою імпортною продукцією.

РОЗДІЛ 3. РИЗИКИ ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ І ПРІОРИТЕТИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Проведений аналіз засвідчує поступове поширення ознак післякризового «оздоровлення» у промисловості, яке, однак, відбулося без відчутних структурних трансформацій і зумовлене переважно зовнішніми сприятливими чинниками. У посткризовій моделі промисловості України переважають тенденції екстенсивного нарощування промислового потенціалу, що не відповідає вимогам часу та створює ризики стійкому економічному зростанню. Основними вадами промислового сектору України є такі:

1. Відсутність пріоритетів промислової політики, недостатність важливих для відновлення економіки проектів розвитку промисловості та механізмів їх реалізації, що призводить до відтворення диспропорційної галузевої структури виробництва докризового періоду, недовикористання потенціалу окремих галузей промисловості, знижує ефективність зовнішньоторговельних відносин і негативно позначається на конкурентоспроможності та інвестиційній привабливості промислового комплексу в цілому. Відтак інструменти державного впливу на розвиток промисловості залишаються неадаптованими до нових гео-економічних викликів і суспільних потреб.

2. Закріплення залежності економіки України від зовнішньої кон'юнктури одночасно з низькою здатністю промислових підприємств оперативно реагувати на потреби ринку, що спричиняє поглиблення зовнішньоторговельних дисбалансів, посилює чутливість до цінних коливань і кризових явищ на світових ринках, поглиблює структурні деформації економіки, закріплюючи за Україною роль постачальника сировини та напівфабрикатів, створює загрози макроекономічній стабільності країни в цілому. Крім того, попит на продукцію основних експортоорієнтованих галузей промисловості підтримується переважно не за рахунок якості, а за рахунок цінового фактора, що не дозволяє збільшити прибутки вітчизняних підприємств від зовнішньоторговельних операцій та створює ризики застосування країнами-імпортерами заходів тарифного та нетарифного регулювання до української продукції.

3. Невідповідність промислового виробництва потребам внутрішнього ринку, низька конкурентоспроможність значної кількості товарів національного виробництва порівняно з іноземними аналогами за якісними характеристиками, а також недосконалість післяпродажного сервісу зумовлюють низький попит на вітчизняну промислову продукцію всередині країни, нездатність вітчизняних виробників задовольнити внутрішній попит на широку номенклатуру якісної продукції та їх переважну спрямованість на зовнішні ринки збуту. Натомість перспективи економіки України значною мірою пов'язані з розвитком внутрішнього ринку за рахунок переорієнтації експортоорієнтованих підприємств на задоволення внутрішніх потреб і розвитку виробництва товарів, не задіяних у міжнародній торгівлі.

4. Висока енергоємність промисловості, нераціональне енергоспоживання під час виробничих процесів, що негативно впливає на конкурентоспроможність промислової продукції, створює навантаження на зовнішньоторговельний баланс і посилює енергетичну, економічну та політичну залежність України від країни-постачальника. Зокрема, за показником енергоємності ВВП Україна понад удвічі відстає від провідних країн світу. Без розв'язання проблеми зменшення енерговитрат не можна побудувати модель нової української ефективно діючої економіки, спроможної забезпечити високі соціальні стандарти¹⁹.

5. Відсутність диверсифікованих організаційних форм виробництва у промисловості, що не дозволяє налагодити міжгалузеву кооперацію як основу створення замкнених циклів виробництва, внутрішньогалузеві зв'язки для всебічної реалізації виробничого потенціалу галузей, заважає розширенню ринків реалізації промислової продукції, зменшує можливості регіонального та галузевого розвитку промисловості.

6. Нерозвиненість науково-технологічного потенціалу промислового сектору веде до неможливості застосування у виробничих процесах промисловості передових досягнень науки і техніки та розвитку патентно-ліцензійної діяльності промислових підприємств, спричиняє консервацію застарілих технологічних укладів у промисловості, загрожує деградацією вітчизняного виробничого та інтелектуального потенціалу, поглиблює науково-технологічне відставання України від розвинених країн. Реформування у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва має спрямовуватися на дотримання прогресивних, усталених у світі співвідношень між інтелектуальним потенціалом та іншими ресурсами країни, створення конкурентних переваг у високотехнологічних галузях.

¹⁹Забезпечення енергетичної безпеки України / наук. ред. С. І. Пирожков // Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – К.: НІПМБ, 2003. – 264 с. – С. 6.

7. Зниження інноваційної активності промислових підприємств, що поглиблює розрив між наукою та виробництвом і призводить до падіння рівня інтелектуалізації експорту, зниження конкурентоспроможності вітчизняних товарів і суперечить практиці розвинених країн, у яких стимулювання інноваційного розвитку є складовою заходів посткризового відновлення економічного зростання.

8. Нерозвиненість фінансових механізмів забезпечення промислового розвитку, що обумовлено недостатніми обсягами наявних фінансових ресурсів, які не задовольняють потреби промисловості у фінансових ресурсах для оновлення виробничої та технологічної бази, а також несистемним їх розподілом і використанням у промисловості.

За наявної моделі промисловості посткризове відновлення вітчизняної економіки буде довготривалим, що вимагає здійснення реструктуризації промислового сектору України в межах економічних реформ, спрямованої на побудову прогресивнішої моделі розвитку. Такою може бути лише інноваційна модель масштабної модернізації всього виробництва. Для закріплення позитивних результатів економічної динаміки України у посткризовому періоді та забезпечення економічного зростання на довгострокову перспективу стратегічними пріоритетами реструктуризації промислового сектору України мають стати:

1. Перебудова галузевої структури промислового сектору в напрямі розвитку високотехнологічних виробництв. З одного боку, високотехнологічний сектор здатний задовольнити внутрішній попит на наукоємні товари, що використовуються як безпосередньо споживачем, так і на виробництвах у традиційних галузях промисловості та підвищують їх ефективність. З іншого боку, вихід на зовнішні ринки з високотехнологічною продукцією дозволить подолати структурні диспропорції у зовнішній торгівлі України товарами за рахунок підвищення рівня інтелектуалізації українського експорту, забезпечить максимальну реалізацію конкурентних переваг України.

2. Реформування розвинених в Україні індустріальних виробництв, зокрема тих, що на сьогодні забезпечують вагомий частину економічного зростання. Головною метою тут є підвищення конкурентоспроможності таких виробництв на основі технологічного переоснащення підприємств та оптимізації структури продукції, що ними виробляється, зниження енергоємності виробництва тощо.

3. Використання потенціалу внутрішнього ринку, стимулювання імпортозаміщення для зниження залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків. За рахунок використання потенціалу внутрішнього ринку можливо упередити негативні прояви зовнішнього середовища. Розвинений внутрішній ринок здатен підтримувати

життєдіяльність вітчизняної промисловості навіть в умовах катастрофічного скорочення споживання на зовнішніх ринках (що було продемонстровано під час світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. у розвинених країнах). Розвиток внутрішнього ринку має відбуватися за рахунок забезпечення максимальної переробки вітчизняних сировинних матеріалів на українських підприємствах та утворенні замкнених циклів виробництва продукції з високим рівнем обробки та доданої вартості. Основним напрямом здійснення такої перебудови має бути створення нових підприємств і максимально повне використання виробничого потенціалу наявних. Утворення нових підприємств та інтегрованих виробничих ланок має вирішити актуальні проблеми української промисловості – подолання структурних диспропорцій, дисбалансів між попитом і пропозицією на внутрішньому ринку.

4. Розвиток і реалізація науково-технологічного потенціалу промисловості дозволить здійснити позитивні зміни у технологічній структурі промисловості завдяки подоланню науково-технологічного відставання, що має здійснюватися у рамках переходу України до стратегії інноваційного прориву. Слід підтримувати інноваційну діяльність підприємств, у т. ч. у межах розвитку міжнародної кооперації, стимулювати попит на інновації та активне їх запровадження в промисловості, ліквідувати розрив між наукою і виробництвом, стимулювати комерціалізацію вітчизняних науково-технологічних розробок на вітчизняних підприємствах, забезпечити патентно-ліцензійну безпеку вітчизняних компаній.

5. Проведення ефективної політики енергоощадження у промисловості на основі модернізації технологічної та виробничої бази підприємств із максимальним використанням передових досягнень науки і техніки, здійснення цілеспрямованого комплексу організаційних заходів з раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів та енергоощадження, істотного скорочення матеріаломісткості виробництва.

6. Створення і функціонування конкурентоспроможних промислових структур, що мають представляти інтереси країни на зовнішніх ринках та інтереси промисловості у системі корпоративної соціальної відповідальності²⁰. Механізмом підвищення конкурентоспроможності промислових структур є раціоналізація організаційно-правових форм господарювання, що дозволить зменшити операційні і транзакційні витрати, реалізувати конкурентні переваги, підвищити прибутковість підприємств, збільшити надходження до бюджету.

²⁰*Woven, H.* Social Responsibilities of the Businessman [Електронний ресурс]. – Режим доступу : New York: Harper&Row, 1953; Green Paper Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2001/com2001_0366en01.pdf

7. Розвиток фінансових механізмів забезпечення структурних змін у промисловому секторі з урахуванням посткризової динаміки фінансової системи держави сприятиме створенню передумов для розвитку і використання як традиційних, так і альтернативних фінансових механізмів.

РОЗДІЛ 4. МЕХАНІЗМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ

4.1. Раціоналізація організаційно-правових форм господарської діяльності у промисловості

Раціоналізація організаційно-правових форм поряд із модернізацією техніки і технології є важливим напрямом структурної перебудови промислового комплексу держави. Організаційно-правові форми після ринкових перетворень, масової приватизації та реформ у законодавстві України зазнали відчутних змін. Співвідношення організаційно-правових форм у промисловості, відповідно до офіційної класифікації²¹, подане у таблиці 17.

Таблиця 17

Форми господарювання у промисловості України (станом на 01.01.11 р.)*

Форми господарювання	Усього	За видами промислової діяльності		
		Добувна	Переробна	Виробництво і розподіл електроенергії, газу, води
Усього	127503	5075	116707	5721
з них:				
приватне підприємство	32898	835	31738	325
колективне підприємство**	3862	61	3760	41
державне підприємство	1179	152	981	46
казенне підприємство	25	–	25	–
комунальне підприємство	3543	36	1270	2237
дочірнє підприємство	3416	134	3111	171
іноземне підприємство	204	4	198	2
орендне підприємство**	152	8	125	19
спільне підприємство**	856	14	841	1

²¹ Державний класифікатор України ДК 002:2004 «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.05.2004 р. № 97.

**Форми господарювання у промисловості України
(станом на 01.01.11 р.)***

Форми господарювання	Усього	За видами промислової діяльності		
		Добувна	Переробна	Виробництво і розподіл електроенергії, газу, води
Акціонерне товариство	6785	357	6200	228
з них:				
публічне (ПАТ)	287	16	246	25
приватне (ПрАТ)	316	16	293	7
відкрите (ВАТ)**	2902	178	2622	102
закрите (ЗАТ)**	3167	141	2934	92
Товариство з обмеженою відповідальністю	61921	3016	57500	1405
Товариство з додатковою відповідальністю	105	12	91	2
Повне товариство	182	4	177	1
Командитне товариство	83	–	83	–
Фермерське господарство	104	2	102	–
Кооператив	1756	30	1633	93
Організація	461	2	436	23
Асоціація	120	4	112	4
Корпорація	82	5	71	6
Консорціум	16	1	15	–
Концерн	39	3	35	1
Інші об'єднання юридичних осіб	102	2	92	8
Філія (відокремлений підрозділ)	5810	344	4436	1030
Представництво	47	4	40	3
Споживче товариство	361	3	339	19
Спілка споживчих товариств	23	–	23	–
Громадська організація	33	–	31	2

* Складено за даними ЄДРПОУ на 01.01.11 р. та даними Експрес-випуску Держкомстату України № 12 від 20.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

** Чинним законодавством не передбачається створення та державна реєстрація нових підприємств та організацій з такими організаційно-правовими формами.

Серед передбачених законодавством організаційно-правових форм у промисловості на 01.01.11 р. переважають товариства з обмеженою відповідальністю (48,6 %), друге місце посідають приватні підприємства (25,8 %), третє – акціонерні товариства (5,3 %), четверте – відокремлені підрозділи (4,5 %). На п'ятому місці – комунальні підприємства (2,7 %), на шостому – дочірні підприємства (2,6 %). Частка державних підприємств встановилася на рівні 0,9 %, у добувній промисловості їхня частка сягає – 3,0 %. Частка спільних підприємств знаходиться на рівні 0,7 %. Частка іноземних підприємств становить 0,2 %.

Згідно Закону України «Про акціонерні товариства» від 17.09.08 р. ВАТ і ЗАТ мають бути перетворені відповідно на ПАТ та ПрАТ. Поки що більшу частку становлять ЗАТ (2,5 %), частка ВАТ становить 2,3 %, частка ПрАТ – 0,3 %, частка ПАТ – 0,2 %.

Великі підприємства та об'єднання (асоціації, корпорації, консорціуми, концерни) представлені у незначній кількості, тоді як саме вони забезпечують основну зайнятість, найбільший обсяг реалізації продукції та переважну частку капітальних інвестицій (табл. 18).

Операційні витрати у великих підприємствах є меншими, рентабельність операційної діяльності в них у 2009 р. становила 2,1 %, у середніх – на рівні 1,1 %, у малих була від'ємною (-0,9 %) ²². Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування у промисловості в цілому у 2009 р. був від'ємним (-4788,1 млн грн), у великих підприємствах – позитивним (159,3 млн грн), у середніх – від'ємним (-315,6 млн грн), у малих – від'ємним (-1631,8 млн грн). Частка підприємств державного сектору в загальному обсязі реалізованої промислової продукції у 2009 р. становила 12,7 % ²³. Державний сектор представлений переважно великими підприємствами.

Одним із напрямів раціоналізації організаційних структур у промисловості є корпоратизація, що передбачає формування вертикальних і горизонтальних корпорацій, у тому числі за участю держави. Корпоратизація державних підприємств, що спочатку мала на меті реформування управління державним сектором ²⁴, фактично здійснювалася як етап приватизації. Внаслідок помилок в організації приватизаційних процесів було зруйновано окремі виробничо-технологічні комплекси, розірвано коопераційні зв'язки між підприємствами, звужилися можливості випуску в Україні кінцевої продукції. З'явилася велика

²²Діяльність суб'єктів господарювання: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2010.

²³[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

²⁴Про корпоратизацію підприємств: указ Президента України від 15.06.1993 р. № 210/93.

кількість неефективних дрібних підприємницьких структур, що внаслідок відчуження від основних засобів виробництва не здатні випускати конкурентоспроможну, високотехнологічну продукцію.

Таблиця 18
Показники промислових підприємств за їх розмірами в Україні*

	Підприємства		
	Великі	Середні	Малі
<i>Частка підприємств, у % до загальної кількості</i>			
2006	1,2	12,7	86,1
2009	1,6	11,0	87,4
<i>Кількість найманих працівників, у % до загальної кількості</i>			
2006	51,7	37,7	10,6
2009	58,3	30,2	11,5
<i>Середньомісячна зарплата найманих працівників, грн.</i>			
2006	1458,89	874,98	571,14
2009	2560,66	1403,76	1015,82
<i>Обсяг реалізованої продукції, у % до загального обсягу</i>			
2006	69,7	25,2	5,1
2009	71,7	23,1	5,2
<i>Операційні витрати на одиницю реалізованої продукції (робіт, послуг), коп./грн</i>			
2006	92,0	99,9	100,0
2009	98,8	99,2	100,5
<i>Валові капітальні інвестиції, у % до загального обсягу</i>			
2006	72,9	22,0	5,1
2009	74,8	21,0	4,2

*Діяльність суб'єктів господарювання, 2009: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К., 2010.

У межах раціоналізації форм господарювання у промисловості слід переглянути державну політику по відношенню до великих підприємств та їх об'єднань. В Україні законодавчо не врегульовано створення фінансово-промислових груп (Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» втратив чинність на підставі Закону Ук-

раїни «Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» та внесення змін до деяких законодавчих актів України» (№ 2522-VI). Законодавча невизначеність може призводити до проблем у державному регулюванні їх діяльності. Водночас в Україні створені диверсифіковані бізнес-групи, що за структурою відповідають ФПГ (табл. 19).

Таблиця 19

Бізнес-групи України

Назва	Основні сфери діяльності
<i>SCM</i> (<i>System Capital Management</i>)	ГМК, енергетика, фінанси, телекомунікації, торгівля нафтопродуктами, нерухомість, машинобудування, медіа, футбол
«Приват»	Нафтоперероблення, ГМК, фінанси, аграрна галузь, харчова промисловість, машинобудування, хімічна промисловість, ЗМІ
Корпорація «Індустріальний союз Донбасу»	Металургія, АПК, видобування вугілля, туризм, готельний бізнес, ЗМІ
«Укрпромінвест»	Харчова промисловість, автомобілебудування, авторынок, ЗМІ
РосУкрЕнерго (<i>GROUPE DF</i>)	Нафтогазова та хімічна промисловість, нерухомість, медіа, спорт
«Фінанси і кредит»	Фінанси, машинобудівна та хімічна промисловість, металургія, фармацевтика
Смарт-холдинг (Смарт-груп)	Суднобудування, транспорт, ГМК, будівництво, виробництво нерудних матеріалів, машинобудування, фінанси, АПК
<i>EASTONE</i>	Фінанси, транспорт, металургія, рітейл, ЗМІ
ОАО «Запоріжсталь»	Металургія, виробництво коксу, фінанси, видобуток і збагачення вугілля
ЗАТ «Ілліч-Сталь»	ГМК, машинобудування, страхова діяльність, ЗМІ, транспорт
ЗАТ «Донецьксталь»	ГМК, фінанси, аграрна галузь, машинобудування, вугільна промисловість, видобування залізної руди, транспорт, ЗМІ
Універсальна інвестиційна група	Торгівля нафтопродуктами, фінанси, транспорт, будівництво та нерухомість, харчова промисловість, хімічна промисловість
<i>TAC</i>	Фінанси, машинобудування

Уявлення про успішніші промислові компанії в Україні надає перелік емітентів «блакитних фішок», що є ядрами наявних і майбутніх бізнес-груп (табл. 20). Українські емітенти «блакитних фішок» є переважно компаніями обробної промисловості. Зауважимо, що у Росії емітенти «блакитних фішок» насамперед є монополістами у добувній промисловості й енергетиці (РАТ «СЕС Росії», ВАТ «ЛУКОЙЛ», ВАТ «Газпром», ГМК «Норильський Нікель», ВАТ «Татнафта», ВАТ «Полюс Золото» тощо).

Серед механізмів державного управління найбільше впливає на формування конкурентоспроможних форм господарювання антимонопольне регулювання. Зміна підходів до антимонопольного регулювання у світі полягає в урахуванні особливостей злиття і поглинання. Зростання концентрації ринку не завжди пов'язане з негативними наслідками. За умов жорсткої міжнародної конкуренції злиття здатне підвищити поточну ефективність виробництва та зміцнити конкурентоспроможність національних компаній на світовому ринку та водночас посилити конкуренцію на транснаціональному рівні.

Світовий досвід показав, що антимонопольне регулювання може бути досить ліберальним і визнати доцільним злиття, коли воно відбувається в галузях промисловості, що зазнають активних і швидких технологічних змін, якщо є переконливі докази підвищення в цьому випадку ефективності виробництва, скорочення невиробничих витрат, запобігання банкрутствам²⁵. Проте злиття може бути заборонене, якщо воно створює штучні бар'єри для виходу на ринок нових фірм і пов'язане з наявністю таємних угод щодо обмеження конкуренції на ринку.

Повільно формуються у промисловості України інноваційні структури. Україна відрізняється від провідних країн розривом між академічною, університетською та фірмовою наукою, інноваційна інфраструктура знаходиться у зародковому стані. За період 2007–2009 рр. частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції зменшилася з 6,7 % до 4,8 %²⁶. Інноваційна активність станом на 01.01.2010 р. у промисловості становила 12,8 %, у добувній – 5,5 %, у переробній – 14,0 %²⁷.

²⁵Наприклад, рішення про злиття корпорацій *Chrysler* і *American Motors* не було спростоване, оскільки *American Motors* був визнаний банкрутом.

²⁶За даними Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

²⁷*Наукова та інноваційна діяльність в Україні: ст. збірники / Держкомстат України. – К., 2008, 2010.*

Таблиця 20

Перелік емітентів «блакитних фішок»*
(станом на 01.01.2010 р.)

Біржа	Найменування емітента	Цінні папери	Рівень лістингу
ПФТС	ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Західенерго»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Центренерго»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Укрнафта»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Інтергайп Нижньодніпровський трубопрокатний завод»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Мотор Січ»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Азовсталь»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Дніпроенерго»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Єнакіївський металургійний завод»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Алчевський металургійний комбінат»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Донбасенерго»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Концерн Стирол»	акції	1
ПФТС	ВАТ «Полтавський ГЗК»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Маріупольський завод важкого машинобудування»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Сумське машинобудівне НВО ім. Фрунзе»	акції	2
ПФТС	ВАТ «Укртелеком»	акції	1
УБ	ВАТ «Концерн Стирол»	акції	2
УБ	ВАТ «Мотор Січ»	акції	1

*Річний звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2009 рік. – К., 2010. – С. 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua>.

У провідних країнах НДДКР зосереджені у великих корпораціях. У промисловості США концентрація НДДКР у великих корпораціях становить близько 50 % і поєднується з високою часткою самофінансування цих робіт (понад 90 % усіх витрат на НДДКР у промисловості)²⁸.

²⁸Проблема ефективності в ХХІ веке: экономика США / ред. В. И. Марцинкевич; ИМЭМО РАН. – М. : Наука, 2006. – С. 269.

У промисловості України НДДКР у 2009 р. фінансувалися у таких пропорціях: власні кошти – 10,3 %, кошти держбюджету – 18,9 %, кошти місцевих бюджетів 0,1 %, кошти позабюджетних фондів – 0,2 %, заمولлення резидентів – 29,9 %, кошти нерезидентів – 38,9 %, інші джерела – 1,7 %. Інноваційна діяльність у промисловості України в 2009 р. фінансувалася у таких пропорціях: власні кошти – 65 %, кошти держбюджету – 1,6 %, кошти місцевих бюджетів – 0,1 %, кошти вітчизняних інвесторів – 0,4 %, кошти нерезидентів – 19 %, кредити – 11,8 %, інші джерела – 2,1 %²⁹.

У зарубіжних корпораціях відбувся перехід до відкритої моделі інноваційної діяльності за рахунок децентралізації НДДКР. Саме в інноваційній сфері ефективно співпрацюють великий і малий бізнес – корпорації скуповують малі інноваційні фірми, укладають з ними ліцензійні й контрактні угоди, стають інвесторами їх НДДКР, утворюють партнерства для реалізації нововведень, що дозволяють долати технічну і ринкову невизначеність нових продуктів. Корпорації надають позики та проводять операції з акціями малих фірм. Досвід свідчить про ефективність таких структур, як технологічні альянси³⁰, венчурні й аутсорсингові фірми, науково-дослідні консорціуми у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, біотехнологій, виробництва нових матеріалів, аерокосмічній та хімічній галузях. Наприклад, об'єднання *Chemical Industry VISION 2020 Technology Partnership* включає 15 компаній-членів, а також 167 компаній, 39 університетів та 21 державну установу у якості учасників³¹.

Важливою умовою активізації інноваційної діяльності у промисловості стає партнерство між урядовими установами, промисловими компаніями, вищими навчальними закладами, місцевими органами влади в рамках формування національної та регіональних інноваційних систем. Стимулом інноваційного розвитку можуть стати технологічні трансферти – передача акціонованим промисловим підприємствам результатів НДДКР, створених у державному секторі або за кошти держави.

У світовій практиці апробовані організаційно-економічні заходи, що мотивують розвиток регіональних інноваційних структур: наукових, технологічних, інноваційних і промислових парків, інкубаторів малого інноваційного бізнесу; центрів трансферу технологій з державного сектору в промисловість; реалізація цільових програм, прями державні субсидії й цільові асигнування місцевих органів влади; податкові

²⁹Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2010. – С. 84, 199.

³⁰Science & Engineering Indicator. – 2004. – С. 4.

³¹[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chemicalvision2020.org/participants.html>

пільги. В Україні законодавством передбачена фінансова підтримка технопарків³². Відповідно до цього законодавства зареєстровано 16 технопарків³³. Технопарками з 2000 р. по 2009 р. реалізовано інноваційної продукції на суму 12,2 млрд грн, у 2009 р. цей показник становив лише 341,7 млн грн, що на 509,8 млн грн менше, ніж у 2008 р. Частка технопарків у реалізованій інноваційній продукції у 2008 р. становила лише 1,9 %, тоді як у 2005 р. – 9,1 %³⁴. Зменшення обсягів інноваційної продукції відбувається внаслідок анулювання на початку 2005 р. окремих статей Закону «Про інноваційну діяльність» і блокування Закону «Про спеціальний режим діяльності технопарків».

Досвід свідчить, що найбільш динамічно розвиваються регіони, де сформовано промислові кластери. Територіальна близькість компаній полегшує обмін капіталами, ідеями і досвідом, поліпшує процес логістики, використання природних ресурсів, утилізації відходів. Привабливість промислових підприємств для інвесторів зростає через входження у мережеві структури типу кластерів. Кластер забезпечує ефективний діалог між бізнесом і урядом, створює можливості сполучення державних і приватних інвестицій. Держава може перейти від підтримки окремих галузей до підтримки кластерів, оскільки виникає можливість спрямувати ініціативи уряду та інвестиції на вирішення загальних проблем для багатьох компаній без загроз для порушення правил конкурентної боротьби. Цільові урядові інвестиції, спрямовані на розвиток кластерів, за інших рівних умов можуть давати більший дохід, ніж інвестиції в окремі фірми й галузі та в економіку в цілому³⁵.

4.2. Фінансові механізми структурних змін у промисловості

Формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку України передбачає здійснення структурних змін у промисловому секторі, що сприяють зростанню виробництва продукції та підвищенню її конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Важливу роль у цьому відіграють фінансові механізми структурних зрушень у промисловості,

³²*Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків:* закон України від 16.07.1999 р.

³³*Економіко-статистичний огляд діяльності Технологічного парку ІЕЗ ім. Є. О. Патона в 2000–2010 рр.* / Національна академія наук України. Інститут електроварювання ім. Є. О. Патона. – К., 2010.

³⁴*Аналіз діяльності технологічних парків України за 2009 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>; *Наукова та інноваційна діяльність в Україні:* стат. зб./ Держкомстат України. – К., 2010. – С. 236–238.

³⁵*Портер, М. Э.* Конкуренция: пер. с англ. – М.: Изд. Дом «Вильямс». – С. 320.

що підвищують ефективність руху грошових коштів і дозволяють спрямувати фінансові ресурси до пріоритетних галузей економіки.

Основним джерелом інвестицій є власні кошти підприємств – прибуток та амортизаційні відрахування. Прибутки, які залишаються у розпорядженні промислових підприємств в Україні, є низькими, що зумовлено їх технологічним відставанням, значним податковим навантаженням, високим ступенем зношеності основних фондів. У 2008-2009 рр. прибутки скоротилися через погіршення фінансового стану підприємств унаслідок фінансово-економічної кризи (табл. 21).

Таблиця 21

**Чистий прибуток (збиток) підприємств
за видами промислової діяльності, млн грн**

Галузі промисловості	2006	2007	2008	2009
Промисловість,	22630,1	29286,9	5542,5	-14192,5
<i>у тому числі:</i> добувна	3896,1	6110,4	16917,6	408,8
переробна,	15503,2	22035,0	-10989,1	-14113,9
<i>у тому числі:</i> харчова промисловість	3118,5	2096,8	-6676,0	3510,7
легка промисловість	-73,1	-4,0	-598,1	-17,0
деревообробна промисловість	-92,8	-44,5	-1081,9	-434,4
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	488,1	376,8	-1568,8	-86,6
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	749,2	746,8	-2431,1	-2602,0
хімічна та нафтохімічна промисловість	773,9	1523,4	-652,7	-2846,1
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	820,3	2329,7	-975,6	-1575,9
металургія	8795,3	11483,4	4533,9	-9977,8
машинобудування	825,0	3485,5	-1089,5	37,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3230,8	1141,5	-386,0	-487,4

Джерело: Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» за 2009 р.

У 2008 р. прибутки промислових підприємств зменшилися на 81,1 % відносно 2007 р., у 2009 р. ці підприємства отримали збитки на рівні 14192,5 млн грн. У 2010 р. частка збиткових підприємств у промисловості зросла до 45 % (у 2009 р. – 41,5 %) від загальної їх кількості.

Чинна в Україні система нарахування амортизації не дає змоги формувати амортизаційні фонди навіть в обсягах, еквівалентних зношуванню ОФ, не кажучи про їх розширене відтворення. Ступінь зношеності ОФ у 2009 р. у добувній промисловості становив 46,1 %, у переробній – 64,9 %. Якщо в розвинених країнах ОФ оновлюються кожні 12–15 років, то в Україні – протягом 50 і більше років.

Таблиця 22

**Видатки Державного бюджету України
за видами економічної діяльності, млн грн**

Показники*	2006	2007	2008	2009	2010
Економічна діяльність, <i>усього</i>	20425,7	29748,8	38693,0	33294,3	36030,0
<i>у тому числі:</i> паливно-енергетичний комплекс,	5039,7	7173,6	15386,3	11932,6	12024,4
<i>у тому числі:</i> вугільна галузь та інші галузі з видобутку твердого палива	4045,2	5541,4	7227,8	6265,7	7433,9
нафтогазова галузь	45,0	1239,3	7383,2	4130,1	3423,5
електроенергетична галузь	709,7	130,3	413,5	916,7	746,2
інші галузі паливно-енергетичного комплексу	239,8	262,6	361,9	620,1	420,7
промисловість з видобутку рудних і нерудних корисних копалин	30,6	28,0	43,3	47,8	49,8
переробна промисловість	29,7	458,1	99,6	196,9	28,2
дослідження і розробки у сфері паливно-енергетичного комплексу	14,8	41,0	60,5	54,9	54,5
дослідження і розробки в інших галузях промисловості та будівництві	29,7	28,4	44,4	40,5	24,8

*Показники наведено згідно з функціональною класифікацією видатків бюджету без урахування чистого кредитування.

Джерело: дані Міністерства фінансів України.

В Україні діють два види нарахування норм амортизації³⁶. Для ОФ, що були придбані до 01.01.2004 р., застосовуються наступні річні норми: для I групи – 5 %, II групи – 25 %, для III групи – 15 %, для IV групи – 25 %. Для ОФ, придбаних після 01.01.2004 р., діють інші річні норми: для I групи – 8 %, для II – 40 %, для III – 24 %, для IV – 60 %. Зважаючи на те, що більшість ОФ у промисловості були придбані до 2004 р., нові норми

³⁶Про оподаткування прибутку підприємств: закон України від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР.

застосовуються лише для незначної частини ОФ. Тому обсяги амортизаційних фондів промислових підприємств є вкрай недостатніми для використання в якості інвестиційного ресурсу. Також через відсутність контролю з боку держави та скрутний фінансовий стан підприємств амортизаційні відрахування часто спрямовуються на поточні витрати.

Можливості використання коштів Державного бюджету для фінансування промисловості обмежені через значний дефіцит Держбюджету в Україні³⁷, а також відсутність єдиної стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості. Єдиним на сьогодні міжгалузевим програмним документом у сфері промислової політики є Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 рр., завдання якої протягом цього періоду не було виконано, а запланованих показників не було досягнуто.

Державній підтримці пріоритетних галузей промисловості також перешкоджає відсутність інформаційно-статистичного інструментарію аналізу високотехнологічної виробничої сфери України. На сьогодні в Україні немає єдиної класифікації високотехнологічних товарів, що суттєво ускладнює визначення державних пріоритетів фінансування промислового виробництва.

Найбільша частка бюджетних видатків припадає на паливно-енергетичний комплекс (в основному на вугільну галузь та інші галузі з видобутку твердого палива) (табл. 22). За період 2006–2010 рр. фінансування ПЕК зросло на 38,6 %, а видатки на дослідження і розробки у сфері ПЕК збільшилися в 3,7 разу. Обсяг фінансування переробної промисловості, до якої входять високотехнологічні та наукоємні виробництва, за аналізований період скоротився на 5,1 %.

В умовах обмежених можливостей бюджетної підтримки і дефіциту власних ресурсів підприємств важливим механізмом фінансування промисловості має бути банківське кредитування. Найбільші обсяги банківського кредитування промисловості припадають на переробну промисловість: 86,6 % у 2008 р., 84,7 % у 2009 р., 82,6 % у 2010 р. від загального обсягу (табл. 23). Протягом 2008–2010 рр. найбільший обсяг кредитів надходив до харчової промисловості (25,7 % від усіх кредитів у переробну промисловість у середньому за період), машинобудування (23,0 %), металургії (18,6 %), хімічного виробництва (8,1 %), виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (7,4 %). Частки банківського кредитування інших підгалузей не перевищували 6 %.

³⁷Протягом 2000–2010 рр. Держбюджет України було зведено з профіцитом лише у 2000 р. і 2002 р. У 2006–2009 рр. фактичний дефіцит Держбюджету зріс від 3,8 млрд грн (0,7 % ВВП) до 103,8 млрд грн (11,4 % ВВП). У 2010 р. дефіцит Держбюджету становив 64,2 млрд грн.

Таблиця 23

Кредити, надані у промисловість, млн грн*

	2008	2009	2010
Промисловість,	122343	123931	147111
<i>у тому числі:</i> Переробна,	106029 (100 %)	104951 (100 %)	121526 (100 %)
<i>у тому числі:</i> харчова промисловість	27723 (26,1 %)	27693 (26,4 %)	29935 (24,6 %)
легка промисловість	2613 (2,5 %)	2905 (2,8 %)	2995 (2,5 %)
деревобробна промисловість	1328 (1,3 %)	1406 (1,3 %)	1256 (1,0 %)
целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	4482 (4,2 %)	4615 (4,4 %)	4088 (3,4 %)
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	1429 (1,3 %)	1601 (1,5 %)	1959 (1,6 %)
хімічне виробництво	7496 (7,0 %)	7687 (7,3 %)	12311 (10,1 %)
виробництво гумових і пластмасових виробів	5411 (5,1 %)	5359 (5,1 %)	5498 (4,5 %)
виробництво іншої неметалевої продукції	8363 (7,9 %)	7593 (7,2 %)	8483 (7,0 %)
металургія	18596 (17,5 %)	18416 (17,5 %)	25256 (20,8 %)
машинобудування	25205 (23,7 %)	24533 (23,4 %)	26728 (22,0 %)
виробництво іншої продукції	1688 (1,6 %)	1476 (1,4 %)	1293 (1,0 %)
оброблення відходів	1693 (1,6 %)	1667 (1,6 %)	1722 (1,4 %)
Добувна	7684	9607	12883
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	8630	9373	12702

* Джерело: складено за даними бюлетенів НБУ за 2008–2011 рр.

Строкова структура кредитів у промисловий сектор є незбалансованою: переважна їх більшість є короткостроковими (табл. 24), що свідчить про спрямування кредитів на поповнення оборотних коштів підприємств. Фінансування ж інвестиційно-інноваційних заходів здійснюється за рахунок довгострокових кредитів, частка яких у структурі кредитування промисловості залишається низькою.

Таблиця 24

**Кредити, надані промислового сектору,
за строками погашення, млн грн**

Рік/строк погашення	Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води
2008 р. усього , у тому числі	7684 (100 %)	106029 (100 %)	8630 (100 %)
до 1 р.	4700 (61,1 %)	45453 (42,8 %)	5240 (60,7 %)
від 1 р. до 5 р.	2404 (31,2 %)	48800 (46,0 %)	2905 (33,6 %)
більше 5 р.	580 (7,5 %)	11776 (11,1 %)	484 (5,6 %)
2009 р. усього , у тому числі	9607 (100 %)	104951 (100 %)	9273 (100 %)
до 1 р.	6278 (65,3 %)	39585 (37,7 %)	5949 (64,1 %)
від 1 р. до 5 р.	2599 (27,0 %)	48933 (46,6 %)	3133 (33,8 %)
більше 5 р.	730 (7,6 %)	16433 (15,6 %)	191 (2,0 %)
2010 р. усього , у тому числі	12883 (100 %)	121526 (100 %)	12702 (100 %)
до 1 р.	8422 (65,3 %)	45598 (37,5 %)	9632 (75,8 %)
від 1 р. до 5 р.	3591 (27,8 %)	56996 (46,9 %)	2780 (21,9 %)
більше 5 р.	870 (6,7 %)	18932 (15,5 %)	291 (2,3 %)

Джерело: НБУ.

Процентні ставки за кредитами, наданими банками промислового сектору, залишаються високими; у 2006–2009 рр. спостерігалася тенденція до їх зростання (табл. 25). У 2010 р. внаслідок поступового зміцнення банківського сектору, зумовленого поверненням депозитів та відновленням довіри до банківської системи з боку фізичних і юридичних осіб, відбулося зниження кредитних ставок для всіх галузей промисловості.

Таблиця 25

**Процентні ставки за кредитами,
наданими комбанками промислового сектору, %***

Галузі промисловості	2006	2007	2008	2009	2010
Добувна промисловість	12,6	13,3	15,7	14,5	14,1
Переробна промисловість	12,2	12,3	15,8	16,4	13,8
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	15,2	13,8	16,1	21,4	15,3

*Середньозважені ставки у річному обчисленні.

Важливим джерелом фінансування промисловості є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Частка ПІІ у промисловість у загальній структурі накопичених ПІІ у 2006–2008 рр. скоротилася з 28,2 % до 22,6 %, у 2009 р. зросла до 33,2 %, а в 2010 р. знову знизилася до 31,4 % (табл. 26). Для іноземних інвесторів привабливішими були інші види економічної діяльності з вищим рівнем рентабельності та швидким обігом капіталу: фінансова діяльність, торгівля, операції з нерухомим майном.

Таблиця 26

ПІІ у промисловий сектор України*

	2006	2007	2008	2009	2010
ПІІ, усього, млн дол.	21607,3	29542,7	35616,4	39906,3	44708,0
	(100 %)	(100 %)	(100 %)	(100 %)	(100 %)
у тому числі:	6111,1	7996,1	8052,6	13254,1	14042,6
у промисловість	(28,2 %)	(27,0 %)	(22,6 %)	(33,2 %)	(31,4 %)

*Наростаючим підсумком з початку інвестування.

Секторальний розподіл ПІІ (табл. 27) свідчить, що найпривабливішими для іноземних інвесторів галузями промисловості протягом багатьох років залишаються підприємства *харчової, хімічної та нафтохімічної промисловості, підприємства добувної промисловості, а також підприємства металургії та машинобудування.*

Менш привабливими є підприємства з *виробництва мінеральної продукції, коксу та продуктів нафтоперероблення* (їх частка у структурі ПІІ складає 3–6 %). Найменші обсяги ПІІ (1-2 %) надходять до виробництв, орієнтованих на внутрішній ринок (*у легку промисловість; оброблення деревини; целюлозно-паперове виробництво; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води*). Це пояснюється схильністю інвесторів до вкладання коштів у менш ризикові виробництва, що гарантують отримання прибутків за відносно короткий період.

Альтернативні механізми фінансування структурних змін у промисловості – фінансовий лізинг, первинне розміщення цінних паперів на фондовому ринку, спільне інвестування в Україні не набули достатнього розвитку.

У країнах із розвинутою ринковою економікою частка **фінансового лізингу** в інвестиціях в основний капітал складає до 30 %, в Україні у 2009 р. вона була на рівні 1,6 %. У країнах Центральної та Східної Європи, які демонструють високі темпи зростання (Естонія, Чеська Республіка, Угорщина, Польща), співвідношення

річного обсягу лізингу і ВВП складає 2–5 %, в Україні у 2009 р. – лише 0,27 % (табл. 28).

Таблиця 27

Структура ПІІ за видами промислової діяльності в Україні*

Галузі промисловості	2006	2007	2008	2009	2010
Промисловість**, усього, млн дол.	6111,1 (100 %)	7996,1 (100 %)	8052,6 (100 %)	13254,1 (100 %)	14042,6 (100 %)
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	132,0 (2,1 %)	138,4 (1,7 %)	126,6 (1,5 %)	301,2 (2,2 %)	346,8 (2,4 %)
Добувна	431,6 (7,0 %)	1052,4 (13,1 %)	1070,3 (13,2 %)	1050,3 (7,9 %)	1207,7 (8,6 %)
переробна, У тому числі:	5547,5 (90,7 %)	6813,0 (85,2 %)	6855,7 (85,1 %)	11902,6 (89,8 %)	12488,1 (88,9 %)
Харчова промисловість	1272,0 (20,8 %)	1561,2 (19,5 %)	1685,9 (20,9 %)	1822,4 (13,7 %)	1858,7 (13,2 %)
Легка промисловість	126,3 (2,0 %)	144,1 (1,8 %)	141,5 (1,7 %)	141,7 (1,0 %)	139,3 (1,0 %)
Деревообробна промисловість	197,4 (3,2 %)	241,6 (3,0 %)	257,2 (3,1 %)	274,0 (2,0 %)	281,3 (2,0 %)
Целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	160,8 (2,6 %)	187,7 (2,3 %)	199,0 (2,4 %)	236,3 (1,7 %)	241,1 (1,7 %)
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	200,2 (3,2 %)	319,6 (3,9 %)	330,2 (4,1 %)	449,1 (3,3 %)	452,9 (3,2 %)
Хімічна та нафтохімічна промисловість	656,9 (10,7 %)	840,8 (10,5 %)	949,9 (11,7 %)	1223,9 (9,2 %)	1339,6 (9,5 %)
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	351,3 (5,7 %)	704,2 (8,8 %)	689,2 (8,5 %)	793,2 (5,9 %)	806,8 (5,7 %)
Металургія	1440,5 (23,5 %)	1596,7 (19,9 %)	1356,5 (16,8 %)	5568,1 (42,0 %)	5940,4 (42,3 %)
Машинобудування	965,9 (15,8 %)	1013,1 (12,6 %)	1016,9 (12,6 %)	1145,7 (8,6 %)	1171,4 (8,3 %)
Інші галузі промисловості	176,2 (2,8 %)	204,0 (2,5 %)	229,4 (2,8 %)	248,2 (1,8 %)	256,6 (1,8 %)

*Складено та розраховано за даними Державної служби статистики України. Дані наведені наростаючим підсумком з початку інвестування.

**Згідно з методологією даними Держстат України у 2005–2009 рр. частка обсягів ПІІ не розподілялася за видами економічної діяльності. З 01.01.2010 р. ці обсяги ПІІ були розподілені за видами економічної діяльності.

Таблиця 28

**Показники розвитку
ринку фінансового лізингу в Україні***

Роки	ВВП, млрд грн	Обсяги капітальних інвестицій, млрд грн	Вартість укладених лізингових угод протягом звітного періоду, млрд грн	Співвідношення обсягів лізингу та ВВП, %	Частка лізингу у структурі капітальних інвестицій, %
2007	720,73	222,67	10,83	1,5	4,8
2008	948,05	272,07	9,98	1,05	3,6
2009	913,34	192,87	2,47	0,27	1,2

*Складено за даними Держкомстату та річних звітів Українського об'єднання лізингодавців.

Основними споживачами лізингових послуг є транспортна галузь, сільське господарство та будівництво (табл. 29). Частка вартості договорів фінансового лізингу у галузях промисловості, де зосереджено високотехнологічні виробництва, не досягає навіть 1 % (на машинобудування припадає 0,4 %, хімічну промисловість – 0,3 %).

Для залучення капіталу на довгостроковій основі у світі також широко використовується первинне розміщення цінних паперів у формі відкритого лістингу на міжнародних фондових біржах – *Initial Public Offering (IPO)*.

За даними компанії *Ernst & Young*³⁸, у 2010 р. відбулося значне позбавлення процесів *IPO* у світі – залучені через IPO фонди сягнули рекордної позначки у 300 млрд дол. США. На країни Азії припадало 164,5 млрд дол., Північну Америку – 40 млрд дол., країни Європи – 32,8 млрд дол., Близький Схід та Африку – 5 млрд дол. США.

В Україні у 2010 р. також спостерігалася активізація залучення інвестицій через *IPO* після суттєвого скорочення у 2008-2009 рр. на тлі фінансово-економічної кризи. Загалом протягом останніх п'яти років українські компанії провели 59 великих розміщень, під час яких було залучено 6,2 млрд дол. США. Цінні папери українських емітентів розміщено в основному на Варшавській і Лондонській фондових біржах.

Розвиток інститутів спільного інвестування (ІСІ) дозволяє перетворити вільні кошти населення на ефективний інвестиційний ресурс,

³⁸Ernst & Young's Year-end Global IPO Update.

значно розширити можливості фінансування промислового сектору, у т. ч. інноваційних проєктів створення високотехнологічної продукції. Кількість ІСІ в Україні зростає: якщо на кінець 2007 р. в Україні нараховувалося 834 ІСІ, то на кінець 2009 р. – 985. Сукупна вартість активів ІСІ у 2009 р. зросла відносно 2008 р. на 30,5 %, відносно 2007 р. – на 102,4 % (табл. 30). Частка активів ІСІ у ВВП України збільшилася з 5,8 % у 2007 р. до 9,0 % у 2009 р.

Таблиця 29

**Вартість договорів фінансового лізингу
за галузями економіки
у січні-вересні 2010 р.***

Галузь	Вартість, млн грн	Частка у загальній структурі вартості, %
Усього	28773,0	100
Добувна промисловість	258,9	0,9
Металургія	259,8	0,9
Машинобудування	126,8	0,4
Харчова промисловість	493,1	1,7
Хімічна промисловість	92,5	0,3
Легка промисловість	86,7	0,3
Будівництво	2583,5	9,0
Сільське господарство	3691,8	12,8
Транспорт	17436,2	60,6
Сфера послуг	1455,6	5,0
Інші галузі	2288,1	7,9

*Джерело: Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг України.

У 2009 р. переважна частка активів ІСІ (92,1 %) припадала на венчурні фонди. Найпривабливішими сферами на ринку венчурного інвестування в Україні є будівництво, переробка сільгосппродукції, харчова промисловість, роздрібна торгівля. Частка активів промислових підприємств у структурі портфеля цінних паперів венчурних ІСІ є незначною і проявляє тенденцію до скорочення: у 2007 р. вона становила 6,7 %, у 2008 р. – 5,6 %, у 2009 р. – 3,7 %.

Таблиця 30

Активи ІСІ*

Показники	2007	2008	2009
Активи ІСІ, млн грн	40780	63265	82541
Частка у ВВП, %	5,8	6,6	9,0

* Джерело: Українська асоціація інвестиційного бізнесу.

Проблемами фінансування структурних зрушень у промисловому секторі України є наступні.

1. *Неефективна бюджетна підтримка структурних змін у промисловості* через значні розміри бюджетного дефіциту; відсутність єдиної узгодженої стратегії розвитку промисловості; відсутність уніфікованої класифікації високотехнологічних товарів.

2. *Обмеженість використання власних коштів підприємств у якості інвестиційного ресурсу* внаслідок високої частки збиткових підприємств; застосування застарілих норм амортизаційних відрахувань для більшості ОФ; спрямування амортизаційних фондів на поточне споживання; відсутності стимулів для інвестування у технологічне переобладнання виробництв.

3. *Недостатність банківського кредитування промисловості* через диспропорційну строкову структуру кредитів промисловості; високі процентні ставки за кредитами; збитковість діяльності банків і зростання частки проблемних кредитів.

4. *Повільне залучення іноземних інвестицій у промисловість*; технологічні, галузеві, регіональні деформації при їх розподілі, що зумовлено незадовільним інвестиційним кліматом в Україні; високим рівнем тінізації економіки; незахищеністю прав інвесторів.

5. *Нерозвиненість альтернативних джерел фінансування промисловості* (фінансового лізингу, механізмів ІРО, спільного інвестування) внаслідок недосконалості нормативно-правової бази їх використання; низького рівня захисту прав інвесторів щодо отримання дивідендів та повернення вкладених інвестицій; невідповідності фінансової звітності українських компаній міжнародним стандартам; відсутності прозорої структури управління у багатьох українських компаніях.

РОЗДІЛ 5. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ УМОВИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У ПРОЦЕСІ ПОСТКРИЗОВОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Реструктуризація промисловості як важливий напрям модернізаційної стратегії України у посткризовий період має забезпечуватись інструментами впливу державної політики на промисловий сектор.

Пріоритетами державного впливу на розвиток галузей промисловості, в яких містяться високотехнологічні виробництва, у посткризовому періоді має бути таке:

Стимулювання розгортання виробництва імпортозаміщувальної продукції на підприємствах машинобудівної промисловості передбачає:

- компенсацію банкам за рахунок держбюджету частини відсоткової ставки при кредитуванні операцій з придбання споживачами інноваційної машинобудівної продукції вітчизняного виробництва з високим рівнем доданої вартості й відповідного розширення внутрішнього попиту на цю продукцію³⁹;

- надання підприємствам, що розгортають виробництво імпортозаміщувальних товарів, в оренду на пільгових умовах вільних виробничих площ, що знаходяться в державній власності;

- запровадження механізмів страхування ризиків новітніх технологій на підприємствах машинобудівної промисловості, зокрема щодо запровадження технологічних рішень, що застосовуються у виробництві імпортозаміщувальної продукції.

Нарощування обсягів реалізації української машинобудівної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках, для чого необхідні:

- проведення Торговельно-промисловою палатою України за підтримки Міністерства економічного розвитку і торгівлі виставкової, інформаційної та маркетингової діяльності, спрямованої на просування товарів машинобудівної промисловості України на перспективні ринки;

- надання короткострокових державних гарантій для отримання кредитів підприємствами машинобудівної галузі, що демонструють позитивний результат від операційної діяльності, мають пози-

³⁹Наприклад, у 2010 р. у РФ на субсидування відсоткової ставки за кредитами для придбання нових автомобілів російського виробництва було витрачено 13 млрд руб., у результаті чого за січень-листопад 2010 р. реалізація автомобілів зросла на 28 %. У 2011 р. на програму субсидування автокредитів планується витратити 2,8 млрд руб.

тивну кредитну історію, не припускались прострочень за кредитами та здійснювали соціальні зобов'язання у повному обсязі;

- надання державними банками кредитних ресурсів за пільговою відсотковою ставкою підприємствам машинобудівної галузі, що не мають заборгованості із заробітної плати, під виконання державних замовлень, у разі спрямування певної частки від отриманого прибутку на інвестування в основні засоби;

- проведення консультацій з основними партнерами у зовнішній торгівлі машинобудівною продукцією про взаємне скасування митних тарифів на запасні частини, комплектуючі та агрегати в рамках міжнародної кооперації.

Зміцнення науково-технологічного потенціалу машинобудівної промисловості, для чого необхідним є:

- збільшення капіталізації вітчизняних машинобудівних підприємств у спосіб проведення технологічного аудиту з метою виявлення об'єктів інтелектуальної власності й технологій та постановки їх на баланс як нематеріальних активів у передприватизаційний період;

- забезпечення захисту прав державних машинобудівних підприємств на об'єкти інтелектуальної власності, створені на основі сумісної діяльності з іноземними контрагентами відповідно до договорів про міжнародну науково-технічну кооперацію, шляхом визначення у таких договорах принципів та методів розподілу прав власності на об'єкти інтелектуальної власності та визначення порядку вирішення суперечок з цього питання.

Підвищення ефективності інноваційної діяльності хімічної та нафтохімічної промисловості, розвиток виробництва високотехнологічної продукції галузі, що зумовлює необхідність:

- реалізації державної підтримки патентування за кордоном результатів НДДКР, отриманих у галузі фармацевтики, шляхом надання державних кредитів на отримання міжнародного правового захисту, забезпечення кваліфікованої консультативно-інформаційної допомоги власникам результатів досліджень і розробок щодо здійснення їх патентування за кордоном. Кошти кредиту мають підлягати поверненню у строк, що визначається на стадії виділення кредиту як такого, що є необхідним та достатнім для впровадження у виробництво результатів досліджень і розробок, на патентування яких кредит надається, та реалізації фармацевтичної продукції, виробленої з використанням цього патенту, на ринках;

- сприяння розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва у галузі фармацевтики на державному рівні шляхом підписання

міждержавних програм проведення досліджень, комерціалізації отриманих результатів і розподілу отриманих прибутків;

- розвитку державно-приватного партнерства у галузі шляхом застосування механізмів державних замовлень на розробку та виробництво високотехнологічної продукції хімічної та нафтохімічної промисловості;

- запровадження пільгового оподаткування частини прибутку фармацевтичних компаній, що реінвестується у розвиток нових технологій та науково-дослідницьку діяльність.

Реалізація політики енергоощадження у хімічному виробництві вимагає впровадження енергоощадних технологій та освоєння альтернативних джерел енергії (шахтного метану, синтез-газу з коксового газу, сланцевого газу тощо) з метою зменшення енергозалежності хімічної галузі та здешевлення продукції експортної орієнтації. Також необхідно створити сприятливі умови для залучення коштів американських, польських і французьких інвесторів, зацікавлених у видобутку сланцевого газу в Україні та мають необхідні для цього технології, що дозволить у перспективі зменшити залежність української промисловості від імпорту природного газу.

Реформування металургійних виробництв України має на меті підвищення ефективності їх функціонування та оптимізації виробничих процесів на підприємствах і потребує запровадження комплексу відповідних заходів.

Зменшенню енергоємності металургійного виробництва сприятимуть:

- оптимізація кількості та змісту державних цільових і бюджетних програм фінансування науково-технічних робіт, спрямованих на розроблення та впровадження у металургії матеріало-, енерго- та ресурсозберігаючих технологій та устаткування;

- актуалізація Програми енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 р.⁴⁰, спрямованої на модернізацію та зниження енергоємності виробництва металопродукції за рахунок розробки та впровадження прогресивних енергоощадних технологій та устаткування;

- підтримка енергоощадних проектів у металургії шляхом використання передбачених податкових пільг при закупівлі сучасного енергоощадного обладнання; укладання угод щодо отримання податкового кредиту на частину прибутку, що спрямовується на інвестування енергоощадних технологій; відкриття спеціальних кредитних ліній

⁴⁰Затверджена наказом Міністра промислової політики України від 25.02.2009 р. № 152.

у вітчизняних банках для фінансування реконструкції та модернізації металургійного обладнання.

Збільшення попиту на внутрішньому ринку на вітчизняну продукцію металургійної галузі можливе за рахунок:

- стимулювання виробництва у галузях економіки, які формують попит на металопродукцію, зокрема машинобудівного комплексу, за рахунок реалізації норм Податкового Кодексу (ст. 158) щодо звільнення від оподаткування прибутку підприємств (на 50 %), отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів підприємств, що включені до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та проектів;

- створення умов для фінансової санації збиткових промислових підприємств і забезпечення таким чином повноцінного споживання вітчизняної металопродукції в процесі їх модернізації і поступового нарощування виробництва;

- переважного забезпечення вітчизняною металопродукцією будівництва стратегічних інфраструктурних проектів (споруд для Євро-2012: мостів, залізниць, метрополітенів; модернізації комунальної інфраструктури), що інвестуються за рахунок коштів центрального та місцевих бюджетів;

- поступового нарощування обсягів будівництва шляхом реформування дозвільних процедур відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», а також за рахунок реалізації Національних проектів «Доступне житло», «Дунайський коридор» (що, зокрема, включає будівництво залізниці Ізмаїл – Рені і автобану Одеса – Рені) тощо.

Підвищення конкурентоспроможності металургійної галузі вимагає технологічного оновлення та оптимізації структури продукції за рахунок наступних заходів:

- розробки та впровадження ефективного механізму контролю за виконанням інвестиційних та соціальних зобов'язань на приватизованих об'єктах, у тому числі завдань щодо структурної модернізації, підвищення продуктивності праці, забезпечення конкурентоспроможності продукції, соціальних гарантій; опрацювання механізму повернення майна в державну власність у разі невиконання приватизаційної угоди;

- прискорення розробки та затвердження «Програми інвестиційно-інноваційної діяльності на 2011 р. і на період до 2015 р.»⁴¹, Проект якої передбачає реконструкцію підприємств металургійної галузі, зокрема

⁴¹Інвестгазета. – 2001. – 22 березня. – № 11.

Відкритих акціонерних товариств «Запоріжсталь», «Азовсталь» і «Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча», на суму близько 1 млрд дол. США у 2011-2012 рр. за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання, залучених коштів, у т. ч. коштів державних і недержавних банків, міжнародних фінансових організацій;

- прийняття Закону України «Про підвищення конкурентоспроможності підприємств гірничо-металургійного та хімічного комплексів» (Проект закону від 7.06.2010 р., реєстр. № 6492), яким, зокрема, передбачено, що підприємства гірничо-металургійного і хімічного комплексів мають право на залучення кредитних ресурсів під державні гарантії;

- створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій, зокрема за рахунок широкого інформування ділових кіл країн-партнерів про можливості інвестування у промисловість України, забезпечення прозорості у системі стягування податків, спрощення реєстраційних процедур тощо;

- поширення на металургійний комплекс режиму автоматичного відшкодування ПДВ за умов приведення показників металургійних підприємств до критеріїв, визначених процедурою режиму автоматичного відшкодування (дотримання визначеного рівня заробітної плати та рівня заборгованості по податках);

- сприяння вертикальній інтеграції у металургійному комплексі за рахунок організаційного кооперування (поширення досвіду «Метінвест Холдингу», «Індустріального союзу Донбасу»).

Стимулювання експорту вітчизняної металопродукції має включати:

- запровадження експортного кредитування під проекти, включені у Програму розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності на 2011 р. і на період до 2015 р.;

- використання можливостей нарощування експорту вітчизняної металопродукції до країн, де раніше попит задовольняли японські металовиробники (до землетрусу у березні 2011 р.), а саме – до Індонезії, Філіппін, Малайзії, Таїланду, В'єтнаму. За оцінками *BG Capital*, Україна при активізації міжнародної торгівлі із зазначеними країнами здатна додатково до прогнозованих на 2011 р. поставок на рівні 3,8 млн т постачати ще 1,2-1,5 млн т сталі.

Реалізація потенціалу галузей, орієнтованих на внутрішній ринок (харчової та легкої промисловості), потребує підвищення конкурентоспроможності вітчизняних споживчих товарів, створення інституційного середовища та сприятливих умов для розвитку добросовісної конкуренції, удосконалення організаційно-економічних засад функціонування внутрішнього ринку та торгівлі. З цією метою доцільним є:

- субсидіювання частини відсоткової ставки за кредитами сільськогосподарським підприємствам, які розширюють виробництво сировини, що використовується на українських підприємствах харчової промисловості, насамперед імпортозаміщувальної, та сприяння їх кооперації з вітчизняними підприємствами харчової промисловості;
- формування мережі інформаційно-маркетингових центрів з вільним доступом учасників ринку до інформації про рівень цін на товарних ринках, показники якості продукції та відповідність вимогам технічних регламентів і стандартів;
- прогнозування попиту і пропозиції товарів на основних споживчих ринках, складення прогнозних балансів та розроблення заходів щодо забезпечення стабільності на внутрішньому ринку;
- спрощення доступу виробників на вітчизняний ринок, зокрема шляхом розвитку доступних мереж роздрібної торгівлі, розбудови сучасної ринкової інфраструктури, у т. ч. мережі оптових ринків;
- розширення практики застосування безготівкових розрахунків; організація постійного контролю за обігом продовольчих товарів у роздрібній торговельній мережі, ліквідація стихійної торгівлі;
- забезпечення захисту національного виробника шляхом проведення вибіркового контролю товарів, що імпортуються, з метою виявлення товарів неналежної якості або небезпечних для здоров'я та обмеження їх надходження на внутрішній ринок;
- забезпечення державної підтримки створення регіональних кластерів на основі кооперації великих промислових і крупнотоварних сільськогосподарських підприємств. Доцільно створити замкнений цикл виробництва продукції, в якому сільське господарство виступало б постачальником сировини для промисловості. Такі об'єднання можуть дати поштовх відродженню легкої промисловості (наприклад бавовняно-текстильної, льняної, шкіряної) через нарощування виробництва технічних культур, сприятливих для вирощування у відповідних природно-кліматичних зонах. Наприклад, вирощування бавовни на Херсонщині на основі нових технологій дозволяє, на думку експертів, отримувати 15–25 ц бавовни з гектара (бавовна при цьому буде дешевше імпоротної принаймні вдвічі) та мати власну сировинну базу для текстильної і швейної промисловості, чому сприяє створення у 2007 р. в області технопарку «Текстиль».

Слід здійснювати раціоналізацію організаційно-правових форм господарювання у промисловості України, що дозволить промисловим структурам активізувати інвестиційну діяльність та забезпечувати інноваційний розвиток, розвивати дистриб'юторські мере-

жі та включатися у світовий поділ праці, брати участь у формуванні вітчизняного корпоративно-кооперативного каркасу промисловості. Йдеться про реалізацію таких заходів:

- забезпечення моніторингу показників промислової діяльності у розрізі організаційно-правових структур з метою оцінки їх внеску в економічний розвиток країни та обґрунтування пропозицій щодо: приватизації промислових підприємств, модернізації і об'єднання підприємств державного сектору, управління корпоративними правами держави у промисловості;

- проведення корпоратизації за участю держави, яка може здійснюватися через постановку на баланс підприємств нематеріальних активів, створених за рахунок державних коштів; передачу цих активів акціонерним товариствам у якості внеску держави у статутний капітал; використання державою прав на користування природними ресурсами; участь регіональної влади у корпоративних структурах;

- перегляд антимонопольної політики, що не має перешкоджати створенню інтегрованих корпоративних структур, має враховувати посилення міжнародної конкуренції та процесів злиття і поглинання, що здатні підсилити конкурентоспроможність національних компаній насамперед у наукомістких галузях. Доцільно опрацювати досвід країн, де антимонопольне регулювання вважається необхідним відносно природних монополій і зосереджує увагу на контролі за монопольними цінами;

- формування інвестиційної інфраструктури, у т. ч. Державного банку розвитку; Фонду регіонального розвитку; регіональних агенцій розвитку; Фонду фінансування проектної документації; Фонду адміністрування державних гарантій;

- розроблення регіональних програм розвитку промислових кластерів на основі диверсифікації міжсекторальних зв'язків; здійснення державної підтримки розвитку промислових кластерів шляхом: передачі цим структурам частини об'єктів незавершеного будівництва; формування загальної інфраструктури для зменшення транзакційних витрат; об'єднання державних і приватних інвестицій; формування державного замовлення на продукцію кластерів; організації урядових агентств з розвитку кластерів; орієнтації на кластери вільних (спеціальних) економічних зон з метою поєднання виробничих та організаційних конкурентних переваг.

Пріоритетними напрямками удосконалення фінансових механізмів структурних змін у промисловості мають бути такі.

Стимулювання інвестування підприємствами промисловості власних коштів у розвиток і модернізацію виробництва, що передбачає:

- зниження податкового навантаження на виробництво високотехнологічної продукції у промисловості, застосування механізмів пільгового оподаткування та диференціації ставок оподаткування для підприємств, що запроваджують інновації, у спосіб внесення змін до розділу V «Особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV, а також шляхом внесення відповідних змін до Податкового кодексу України;

- запровадження обмежень не лише щодо мінімально допустимих строків корисного використання основних засобів, визначених у ст. 145 Податкового кодексу України, а й щодо максимальних строків їх використання, що змусить промислові підприємства проводити більш виважену амортизаційну політику, не допускати нецільового використання амортизаційних коштів та сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності;

- запровадження системи державного контролю цільового використання амортизаційних фондів на інвестування у виробництво.

Підвищення ефективності використання капітальних видатків Державного бюджету на фінансування промисловості та активізація державної бюджетної підтримки високотехнологічних виробництв, що вимагає:

- розроблення і внесення до Державного бюджету на 2012 р. цільових програм фінансування високотехнологічних виробництв і галузей, а також програм фінансування розвитку наукової інфраструктури у промисловості;

- розроблення з урахуванням світового досвіду та напрацювань вітчизняних експертів Національної стратегії розвитку промисловості, у якій були б ураховані останні світові тенденції розвитку високих технологій у промисловості;

- розроблення єдиного переліку високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва на базі єдиного міжнародного стандарту *High Technology Products List – SITC Rev. 4*, що дозволить визначити пріоритети державної фінансової підтримки високотехнологічної сфери промисловості України.

Активізація банківського кредитування промисловості, що зумовлює необхідність:

- забезпечення оптимізації строкової структури банківських кредитів промисловим підприємствам шляхом збільшення частки довгострокових кредитів, що передбачає запровадження податкових пільг для банків, які здійснюють довгострокове кредитування промислових підприємств, а також запровадження механізмів

державного, приватного та синдикованого гарантування таких кредитів та визначення критеріїв надання державних гарантій;

- подальшого зниження облікової ставки НБУ, що сприятиме зниженню процентних ставок банків за кредитами та поживавленню кредитування;

- запровадження комерційними банками програм надання інвестиційно-інноваційних кредитів промисловим підприємствам, для чого необхідно рекомендувати НБУ розробити систему заходів щодо заохочення таких банків (преференційні умови щодо їх рефінансування тощо).

Заохочення іноземного інвестування промисловості, що має включати:

- запровадження заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату та підняття інвестиційного іміджу України, у тому числі: спрощення процедур започаткування та ведення бізнесу, землевідведення, практична реалізація принципів «єдиного вікна» для інвесторів, забезпечення дієвої інформаційної підтримки іноземним інвесторам, запровадження ефективної системи страхування ризиків, гармонізація системи технічного регулювання;

- опрацювання та застосування світового досвіду щодо надання пільгових умов інвестування для іноземних інвесторів⁴², які вкладають кошти у технічне переобладнання промислових підприємств та розвиток високих технологій;

- внесення змін до Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ у частині забезпечення надання державних гарантій прав іноземних інвесторів та захисту інвестицій (ст. 18 і ст. 19) стосовно визначення органів державної влади, які відповідатимуть за виплати компенсацій та відшкодування збитків іноземним інвесторам, а також стосовно конкретизації джерел і строків цих виплат.

Розвиток альтернативних механізмів фінансування структурних змін у промисловості, для чого доцільним є:

- удосконалення законодавчої бази функціонування ринку фінансового лізингу в Україні шляхом внесення змін до Закону України «Про фінансовий лізинг» у частині визначення предмету лізингу, захисту прав лізингодавців і лізингоодержувачів, а також страхування лізингових операцій;

- прийняття законодавчого акта, що регулює відносини у сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності;

⁴²Прикладом здійснення ефективної політики залучення іноземних інвестицій є країни *VISTA* (В'єтнам, Індонезія, Південна Африка, Туреччина та Аргентина), які запроваджують податкові пільги, створюють вільні торгові зони та зменшують кількість бюрократичних процедур для іноземних інвесторів.

- приведення законодавчої та нормативно-правової бази функціонування ІСІ в Україні у відповідність з європейськими стандартами у частині захисту прав інвесторів та розширення сфер їх діяльності;
- здійснення гармонізації стандартів фінансової звітності вітчизняних компаній з міжнародними стандартами, що дозволить підвищити прозорість та відкритість їх діяльності і здійснювати публічні розміщення акцій (ІРО) на фондових біржах світу.

ВИСНОВКИ

Промислове виробництво у посткризовому періоді характеризується позитивною динамікою, про що свідчить зростання його темпів у 2010 р., особливо у переробній промисловості, у сфері виробництва електроенергії, газу та води, та меншою мірою – у добувній промисловості. Випереджальні темпи промислового виробництва у галузевому розрізі переробної промисловості зафіксовано у машинобудуванні, хімічній та нафтохімічній промисловості і металургії, що зумовлено сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою, зростанням світових цін та відновленням попиту на продукцію цих галузей.

Проте обмеженість джерел економічного зростання експортоорієнтованими сировинними виробництвами змушує констатувати відсутність передумов довгострокового економічного зростання. Промислове виробництво в Україні характеризується використанням застарілих технологій та обладнання, а також високим рівнем енергоємності, що призводить до формування дефіциту поточного рахунку платіжного балансу через значну частку енергетичних матеріалів, нафти та нафтопродуктів у структурі товарного імпорту в Україну.

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. внесла суттєві корективи у завантаження виробничих потужностей провідних галузей української промисловості. У *металургійній галузі* спостерігалось значне збільшення імпорту поряд зі скороченням внутрішнього споживання металургійної продукції. Водночас у 2010 р. відбулося відновлення позитивної динаміки присутності вітчизняної продукції металургії на світових ринках, що зумовлене сприятливою кон'юнктурою цін на металопродукцію, стабілізацією курсу гривні та запровадженням процедури автоматичного повернення податку на додану вартість. Нарощуванню обсягів реалізації вітчизняної металургійної продукції на зовнішньому і внутрішньому ринках перешкоджають технологічна відсталість більшості підприємств галузі, сировинна орієнтація

експорту, значне скорочення інвестування під час кризи та висока енергоємність виробництва.

Машинобудування є однією з галузей промисловості України, які найбільше постраждали внаслідок світової фінансово-економічної кризи. Певне відновлення, що відбулось у 2010 р., досі не забезпечило досягнення передкризового рівня через залежність машинобудівних підприємств і споживачів їхньої продукції від доступу до кредитних ресурсів, повільне введення в дію основних фондів, низький рівень інвестиційної та інноваційної активності машинобудівних підприємств. Україна перебуває у значній залежності від імпорту продукції машинобудування, що в умовах випереджального виходу з кризи машинобудівних підприємств інших країн загострює ризик нарощування негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, витіснення вітчизняних виробників машинобудівної промисловості із внутрішнього ринку та поглиблення науково-технологічного відставання виробництва від світових лідерів.

Аналіз стану хімічної та нафтохімічної промисловості засвідчив певні позитивні зрушення у роботі галузі у 2010 р.: зростання обсягів реалізованої продукції, покращення фінансових результатів діяльності підприємств і скорочення частки збиткових підприємств, значне зростання інвестування галузі та достатньо високі показники інноваційної активності порівняно із середніми показниками промисловості. Проте закріпленню позитивних результатів у галузі перешкождали такі чинники: збільшення обсягів реалізації нівелювалося значним зростанням цін виробників; у структурі реалізації та експорту хімічної та нафтохімічної продукції переважала частка низькотехнологічної продукції, тоді як у структурі імпорту домінуючою була частка наукоємної продукції фармацевтичної промисловості; зростання інвестицій у галузь не позначилося на оновленні основних засобів, зношеність яких продовжувала зростати.

Повільне посткризове відновлення у харчовій промисловості зумовлене зростанням індексу споживчих цін на харчові продукти та безалкогольні напої, що негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств. Проте динаміка зовнішньої торгівлі України товарами харчової промисловості у 2005–2010 рр. свідчить про нарощування позитивного сальдо. Негативними чинниками, що перешкоджають ефективній роботі галузі, є стійка тенденція до використання вітчизняними підприємствами у виробництві готових харчових продуктів шкідливої для споживачів сировини, яка є дешевшою та дозволяє їм зменшити виробничі витрати; високий ступінь зношеності ОЗ; низька інноваційна активність

підприємств та низькі показники фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку.

Світова фінансово-економічна криза та вступ України до СОТ спричинили різке падіння обсягів виробництва та зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі у легкій промисловості. У 2010 р. від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі сягнуло рекордної позначки з 2005 р., що відбулося внаслідок відновлення ділової активності у світі й відповідного нарощування імпорту продукції легкої промисловості в Україну. Проблемами, що перешкоджають розвитку легкої промисловості, є залежність виробництва від імпоротної сировини, неспроможність вітчизняних виробників конкурувати з іноземними виробниками, застаріле обладнання, нерозвинена система оптової та роздрібної дистрибуції товарів і низька платоспроможність споживчого попиту на внутрішньому ринку.

Важливим напрямом структурної перебудови промислового комплексу держави є раціоналізація структури організаційно-правових форм господарської діяльності, яка залишається неефективною через переважання дрібних підприємницьких структур і замалу частку великих підприємств та організацій, що забезпечують основну зайнятість, найбільший обсяг реалізації продукції та переважну частку капітальних інвестицій, а в розвинених країнах є також лідерами за здійсненням НДДКР і впровадженням інновацій. Крім того, в Україні відсутня нормативно-правова база створення та функціонування фінансово-промислових груп, повільно формуються інноваційні структури, неефективним є діалог між владою, наукою і бізнесом.

Неефективними залишаються й механізми фінансування промислового виробництва, що спричинено обмеженістю основних джерел фінансування – чистого прибутку та амортизаційних фондів підприємств, кредитних коштів банків, прямих іноземних інвестицій та коштів державного бюджету. За цих умов великого значення набуває активізація використання альтернативних джерел фінансування промислового виробництва – механізмів фінансового лізингу, первинного розміщення цінних паперів на фондовому ринку, спільного інвестування, які в Україні залишаються незрозумілими.

Основними вадами промислового сектору України є: відсутність пріоритетів промислової політики, недостатність важливих для відновлення економіки проектів розвитку промисловості і механізмів їх реалізації; закріплення залежності економіки України від зовнішньої кон'юнктури одночасно з низькою здатністю промис-

лових підприємств оперативно реагувати на потреби ринку; невідповідність промислового виробництва потребам внутрішнього ринку, низька конкурентоспроможність значної кількості товарів національного виробництва; висока енергоємність промисловості, нерациональне енергоспоживання під час виробничих процесів; відсутність диверсифікованих організаційних форм виробництва у промисловості; нерозвиненість науково-технологічного потенціалу промислового сектору; зниження інноваційної активності промислових підприємств; нерозвиненість фінансових механізмів забезпечення промислового розвитку.

Реструктуризація промислового сектору в Україні зосереджує стратегічні пріоритети у таких сферах:

- розвиток високотехнологічних виробництв промислового комплексу, насамперед машинобудування та хімічної промисловості, що передбачає стимулювання розгортання виробництва імпортозаміщувальної продукції на підприємствах, нарощування обсягів реалізації продукції, зміцнення науково-технологічного потенціалу підприємств, підвищення ефективності інноваційної діяльності, реалізацію політики енергоощадження;

- реформування металургії як стратегічно важливої для України експортоорієнтованої галузі, для чого необхідно вживати заходів для зменшення енергоємності металургійного виробництва, збільшення попиту на внутрішньому ринку на вітчизняну продукцію металургійної галузі, підвищення її конкурентоспроможності за рахунок технологічного оновлення та оптимізації структури продукції, стимулювання експорту вітчизняної металопродукції;

- реалізація потенціалу галузей, орієнтованих на внутрішній ринок, передусім легкої та харчової промисловості, що вимагає підвищення конкурентоспроможності вітчизняних споживчих товарів, створення інституційного середовища та сприятливих умов для розвитку добросовісної конкуренції, удосконалення організаційно-економічних засад функціонування внутрішнього ринку та торгівлі;

- раціоналізація організаційно-правових форм господарювання у промисловості України шляхом проведення корпоратизації за участю держави, перегляду антимонопольної політики, формування інвестиційної інфраструктури та кластеризації промислового виробництва, що дозволить промисловим структурам активізувати інвестиційну діяльність та забезпечувати інноваційний розвиток, розвивати дистрибуторські мережі та включатись у світовий поділ праці, брати участь у формуванні вітчизняного корпоративно-коопераційного каркаса промисловості;

- удосконалення фінансових механізмів структурних змін у промисловості, що передбачає здійснення заходів зі стимулювання інвестування підприємствами промисловості власних коштів у розвиток і модернізацію виробництва, підвищення ефективності використання капітальних видатків Державного бюджету на фінансування промисловості, активізацію банківського кредитування промисловості, заохочення іноземного інвестування, а також розвиток альтернативних механізмів фінансування структурних змін у промисловому секторі України.

Додаток

**МАТЕРІАЛИ ЗАСІДАННЯ
«КРУГЛОГО СТОЛУ»**

14 червня 2011 року в Національному інституті стратегічних досліджень відбулося засідання «круглого столу» на тему «Реструктуризація промисловості України у процесі посткризового відновлення», під час якого розглянуто питання посткризового розвитку промисловості України в цілому та її провідних галузей, ризики посткризового відновлення промислового сектору держави, а також пріоритети та механізми його реструктуризації.

У дискусії взяли участь співробітники наукових та аналітичних установ, представники неурядових організацій та засобів масової інформації.

В обговоренні взяли участь:

АРТЬОМОВА
Тетяна
Іванівна	провідний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
БЕЛАШОВ
Євгеній
Володимирович	старший консультант відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
БИКОВЕЦЬ
В'ячеслав
Михайлович	перший віце-президент, генеральний директор Спільки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України
БОЙКО
Олена
Миколаївна	провідний науковий співробітник відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
БОЯРЧУК
Дмитро
Євгенович	виконавчий директор Центру соціально-економічних досліджень (CASE Україна)
ВОРОБІЙОВ
Станіслав
Леонідович	старший науковий співробітник відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
ДЕЙНЕКО
Людмила
Вікторівна	завідувач відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ЖАЛІЛО
Ярослав
Анатолійович	перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень

ІЗОВІТ Валентина Аркадіївна	голова Комітету підприємців легкої промисловості при Торгово-промисловій палаті України
КРУПЕЛЬНИЦЬКА Тетяна Петрівна	науковий співробітник відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
КУПЧАК Павло Миронович	старший науковий співробітник відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
КУРЕНКОВ Юрій Валентинович	голова Комітету підприємців базових галузей промисловості при Торгово-промисловій палаті України
ЛАДЮК Ольга Дмитрівна	завідувач кафедри фінансів, обліку і аудиту Рівненського інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
ЛЯПІН Дмитро Вадимович	старший науковий співробітник відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
МАКАРЕНКО Валентин Іванович	віце-президент УСПП, генеральний директор Української металургійної компанії, голова Спостережної ради Української асоціації вторинних металів «УА ВТОРМЕТ»
МІНІН Олександр Леонідович	начальник відділу методології аналізу ринків Департаменту розвитку секторів економіки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
ПАВЛЮК Алла Петрівна	завідувач сектору відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
ПОКРИШКА Дмитро Степанович	завідувач відділу економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень
ПРЕЙГЕР Давид Каспарович	радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень

САВЕНКО Вікторія Геннадіївна	завідувач сектору відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
СОБКЕВИЧ Оксана Володимирівна	завідувач відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
СОКОЛЕНКО Станіслав Іванович	науковий керівник секції розвитку конкурентоспроможної економіки на основі кластерної моделі Спільки економістів України, президент Міжнародної фундації сприяння ринку
СУХОРУКОВ Аркадій Ісмаїлович	радник при дирекції Національного інституту стратегічних досліджень
ТИЩУК Тетяна Анатоліївна	завідувач відділу макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки Національного інституту стратегічних досліджень
ХАРАЗШВІЛІ Юрій Михайлович	головний науковий співробітник відділу макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки Національного інституту стратегічних досліджень
ЧУРКІН Олександр Валерійович	молодший науковий співробітник відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ШВИРКОВ Олександр Іванович	старший викладач кафедри філософії Сумського державного університету
ШЕВЧЕНКО Анастасія Валеріївна	старший консультант відділу секторальної економіки Національного інституту стратегічних досліджень
ШЕЙКО Іван Васильович	провідний науковий співробітник Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України
ШЕЛУДЬКО Елла Ігорівна	старший науковий співробітник відділу промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

**ШТИКА
Олександр
Павлович**

виконавчий директор Сумської асоціації промисловців і підприємців

**ЯКУБОВСЬКИЙ
Микола
Миколайович**

головний науковий співробітник відділу економічного зростання, структурних змін та промислової політики ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Під час засідання учасники обмінялися думками щодо головних проблем посткризового розвитку провідних галузей України та шляхів їх вирішення, а також напрямів здійснення реструктуризації промислового сектору України.

ЖАЛІЛО Ярослав Анатолійович,
*перший заступник директора
Національного інституту
стратегічних досліджень*

Шановні колеги, хотів би подякувати Вам за участь в обговоренні запропонованої теми, що є на сьогодні дуже важливою. Власне, коли ми говоримо, що українська економіка долає негативні кризові тенденції, які спостерігалися останніми роками, змушені констатувати про повернення до структури, близької передкризовому періоду з відповідними ризиками, волатильністю економіки.

Тому, на наше переконання, ми маємо перейти до виваженої розмови щодо того, якою має бути структура національної економіки в післякризовий період, аби використати період післякризового відновлення з метою формування нової структури промисловості та неможливості повторення минулих помилок.

Сьогодні на обговорення винесено питання реструктуризації промисловості України у процесі післякризового відновлення. Ми спробували проаналізувати цей процес і тепер закликаємо присутніх долучитися до обговорення структурних зрушень, що відбулися в період кризи, наявних пропорцій та диспропорцій в українській промисловості, висунути пропозиції щодо проведення державної політики, а також умов, які мають бути створені в економіці, аби відбулася реструктуризація промисловості України в напрямку її адекватності і наявному ресурсному потенціалу, і конкурентним викликам післякризового світу.

А тепер запрошую до слова завідувача відділу секторальної економіки НІСД Оксану Володимирівну Собкевич з презентацією аналітичної доповіді, розробленої відділом та представленої у роздаткових матеріалах.

СОБКЕВИЧ Оксана Володимирівна,
*завідувач відділу секторальної економіки
Національного інституту
стратегічних досліджень*

Необхідність реструктуризації промисловості на сьогодні зумовлена необхідністю посилення конкурентоспроможності вітчизняної економіки та формування державної промислової політики таким чином, аби забезпечити конкурентні позиції нашої промисловості і на світових, і на внутрішньому ринках.

Промислове виробництво у посткризовому періоді характеризується позитивною динамікою: за підсумками 2010 р. його зростання становило 11,2 %. У галузевому розрізі найбільше зростання зафіксовано у машинобудуванні, хімічній і нафтохімічній промисловості та металургії.

Зростання промислового виробництва в Україні відбувається на екстенсивній основі, що зумовлено високою енергоємністю економіки, рівень якої перевищує гранично допустимі значення (0,85-0,87 кг у. п./дол. США), при цьому промисловість залишається найенергоємнішим сектором економіки.

У промисловості застосовуються застарілі технології та обладнання. Запровадження нових технологічних процесів, зокрема маловідходних, ресурсозберігаючих і безвідходних, за 2005–2009 рр. здійснювало не більше 3 % від загальної кількості промислових підприємств.

Значний рівень споживання енергоресурсів українською промисловістю призводить до формування дефіциту поточного рахунку платіжного балансу, що утворився, починаючи з 2006 р. У структурі імпорту в Україну частка енергетичних матеріалів, нафти та продуктів її переробки становила за останні 6 років понад 29 %.

У доповіді зазначено, що фінансова криза зачепила усі базові галузі промисловості. Зокрема у металургії відмічено тенденцію до скорочення завантаження виробничих потужностей галузі. Так, виробництво сталі в Україні скоротилося у 2008 р. на 13,3 % (порівняно з попереднім роком), у 2009 р. – на 19,4 %, у 2010 р. – зросло на 12,4 %. Внутрішнє споживання металургійної продукції в Україні є досить обмеженим, до того ж спостерігається тенденція зменшення його частки у 2008–2010 рр. порівняно з 2007 р. відповідно на 8,4; 3,9; і 8,4 в. п. Тому перспективи розвитку металургійної галузі України значною мірою залежать від того, як швидко буде відновлено її позиції на світових ринках.

У 2010 р. цій галузі вдалося відновити позитивну динаміку стосовно присутності вітчизняної металургійної продукції на світових ринках, що зумовлено сприятливою кон'юнктурою цін на металопродукцію (зокрема підвищенням цін на сталь на світових товарних ринках), фінансовою стабілізацією України, відновленням кредитування, що позитивно вплинуло на фінансові результати підприємств та сприяло формуванню їх реальних фінансових планів.

Також у поточному році запроваджено процедуру автоматичного повернення ПДВ: у березні 2011 р. уперше проведено автоматичне відшкодування ПДВ 24 підприємствам, більшість з яких – підприємства металургійної та машинобудівної промисловості.

Утім нарощування обсягів реалізації вітчизняної металургійної продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках стримується низкою системних чинників, серед яких значне скорочення інвестування галузі, висока енергоємність виробництва, технологічна відсталість більшості підприємств галузі, низький рівень кооперації в гірничо-

металургійному комплексі, застарілі технології виплавки сталі (в мартенах виплавляється 41 %, конвертерах – 55 %), відсутність системи підтримки експорту (не розвинуто механізм експортного кредитування, наявність суттєвих проблем з відшкодуванням ПДВ).

Машинобудування є однією з галузей промисловості України, що найбільше постраждали внаслідок світової фінансово-економічної кризи. Найуразливішими до кризових явищ виявилися підприємства з виробництва транспортних засобів і шляхового обладнання. Це пояснюється скороченням споживчого кредитування населення під час кризи, основний обсяг якого припадав на придбання автомобілів. Обсяг реалізованих транспортних засобів у 2009 р. відносно 2008 р. знизився на 55,9 %, тоді як обсяг реалізації машин та устаткування – на 8,5 %, приладів та апаратів – на 0,4 %.

У міру завершення фінансово-економічної кризи та відновлення світового господарства нарощування промислового виробництва триватиме. За попередніми оцінками, у 2010 р. у світі відбулося зростання промислового виробництва на 4,6 %. У США цей показник склав 3,3 %, Німеччині – 9,0 %, Франції – 3,5 %, Китаї – 11 %, РФ – 8,3 %, Бразилії – 11,5 %. Випереджальний вихід із кризи машинобудівних підприємств інших країн посилять наступні ризики для вітчизняних машинобудівних підприємств:

- по-перше, зростання імпорту в Україну конкурентоспроможнішої машинобудівної продукції через відновлення споживчого попиту за умов поліпшення кредитування та стабілізації фінансової системи;
- по-друге, витіснення вітчизняних виробників машинобудівної промисловості з внутрішнього ринку та скорочення їхньої частки на світових ринках через нездатність швидко адаптуватися до змін світової кон'юнктури;
- по-третє, поглиблення науково-технологічного відставання виробництва на підприємствах вітчизняного машинобудування від світових лідерів і «консервування» застарілих технологічних укладів.

Аналіз стану хімічної та нафтохімічної промисловості засвідчив тенденції зростання обсягів реалізованої продукції галузі у 2005–2008 рр. та різке їх скорочення у 2009 р., зумовлене насамперед впливом світової фінансово-економічної кризи, падінням попиту у світі на експортну продукцію галузі, зростанням цін на енергоносії та сировину, значною енергоємністю хімічного виробництва, а також скрутним фінансовим станом підприємств промисловості. У 2010 р. відбулося зростання обсягів реалізованої продукції на 16,4 % порівняно з 2009 р.

Структурі реалізації продукції хімічної та нафтохімічної промисловості властиві деформації, що полягають у переважанні низько-

технологічної продукції, тоді як частка реалізації наукоємної продукції та продукції глибокої переробки, орієнтованої на кінцеве споживання, є низькою. Так частка фармацевтики у структурі реалізованої продукції галузі протягом останніх 5 років у середньому складала 10,2 %.

У найближчій перспективі розвиток хімічної та нафтохімічної промисловості України відбуватиметься під впливом дії таких чинників.

1. Посилення конкуренції на світовому ринку хімічної промисловості у зв'язку з виходом країн Азії на лідируючі позиції за обсягами виробництва продукції галузі (на країни Азії у 2009 р. припадало 44,6 % від світового обсягу реалізації хімічної продукції, зокрема на Китай – 22 %). Це може послабити експортні позиції України на світових ринках.

2. Структурні зміни у світовій хімічній промисловості в бік зростання частки наукомісткої та високотехнологічної продукції, тоді як в Україні переважає виробництво низькотехнологічної сировинної продукції, орієнтованої на промислових споживачів та аграрний сектор, недостатнім є випуск продукції кінцевого споживання.

3. Посилення процесів глобалізації та транснаціоналізації у хімічній промисловості.

4. Пожвавлення інвестиційної активності іноземними транснаціональними корпораціями (ТНК) хімічної галузі, які у 2010 р. спрямовували значні потоки інвестицій у країни *BRIC* і *VISTA*, що пояснюється (поряд з високим рівнем ВВП і наявністю значних природних ресурсів) сприятливою політикою щодо залучення іноземних інвестицій у цих країнах.

5. Зростання цін на енергоресурси на світових ринках, що зменшить конкурентоспроможність вітчизняної продукції хімічної та нафтохімічної промисловості як однієї з найенергоємніших галузей.

Розвиток харчової промисловості у 2005–2007 рр. характеризувався позитивною динамікою виробництва (середній темп приросту за цей період становив 10,4 %). У 2008-2009 рр. обсяги виробництва скоротилися під впливом світової фінансово-економічної кризи, а 2010 р. відбулося відновлення зростання, проте темп приросту (3,2 %) був значно нижчим передкризових значень.

На повільне посткризове відновлення галузі вплинуло зростання індексу споживчих цін на харчові продукти та безалкогольні напої, що негативно вплинуло на купівельну спроможність домогосподарств, які традиційно забезпечують високу норму прибутку підприємствам харчової промисловості.

Негативно на розвиток харчової промисловості впливає наростання дефіциту у світі продовольства. Це призводить до того, що сільсько-

господарська продукція йде на експорт, тим самим залишаючи вітчизняну харчову промисловість без сировинної бази.

Проаналізовано також рівень розвитку легкої промисловості. У 2005–2009 рр. в Україні у цій галузі відбувалося падіння обсягів виробництва. При чому у 2008-2009 рр. темпи прискорилися, що зумовлювалося впливом кризових явищ і вступом України до СОТ. Відповідно відбулося нарощування імпорту в Україну продукції легкої промисловості. Тож динаміка зовнішньої торгівлі товарами легкої промисловості у 2005–2010 рр. характеризувалася збільшенням від'ємного сальдо, що значно зросло у 2008 і 2010 рр.

Проблемами, що перешкоджають розвитку легкої промисловості, є:

- залежність виробництва від імпоротної сировини (збільшує вартість готової продукції, робить її неконкурентоспроможною на внутрішньому ринку в умовах широкого вибору дешевих імпортних товарів);
- неспроможність вітчизняних виробників конкурувати з іноземними виробниками-імпортерами, які постачають на внутрішній ринок України товари з нижнього цінового діапазону;
- застарілість обладнання на підприємствах, використання якого знижує ефективність виробничих процесів та якість продукції, що виробляється, недостатність фінансування інвестиційно-інноваційних процесів на підприємствах галузі;
- широке використання схем роботи з давальницькою сировиною, особливо в текстильному виробництві;
- нерозвиненість системи оптової та роздрібною дистрибуції товарів, що ускладнює їх просування до споживача;
- низька платоспроможність споживчого попиту на внутрішньому ринку, що призводить до наповнення внутрішнього ринку дешевою імпортною продукцією.

Проведений аналіз засвідчує поступове поширення ознак післякризового «оздоровлення» промисловості. Проте ці тенденції є нестабільними, що потребує масштабних виважених заходів державної політики, яка має спрямовуватися на здійснення структурних трансформацій у промисловості України. Передусім ідеться про формування та реалізацію стратегічних пріоритетів реструктуризації промислового сектору України, якими, на нашу думку, мають стати:

- перебудова галузевої структури промислового сектору в напрямку розвитку високотехнологічних виробництв;
- реформування індустріальних виробництв, що на сьогодні достатньо розвинені та забезпечують вагомую частину економічного зростання України;

- використання потенціалу внутрішнього ринку, стимулювання імпортозаміщення для зниження залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків;
- розвиток та реалізація науково-технологічного потенціалу промисловості;
- проведення ефективної політики енергозбереження у промисловості;
- створення та функціонування конкурентоспроможних промислових структур;
- розвиток фінансових механізмів забезпечення структурних змін у промисловості.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Таким чином, увагу зосереджено на нашому баченні структури української промисловості в умовах викликів посткризового світу. Дякую колективу, який готував цю доповідь, і запрошую присутніх до дискусії. Слово надається головному науковому співробітнику відділу макроекономічного прогнозування та досліджень тіньової економіки Харазішвілі Юрію Михайловичу.

ХАРАЗІШВІЛІ Юрій Михайлович,

*головний науковий співробітник
відділу макроекономічного прогнозування
та досліджень тіньової економіки
Національного інституту стратегічних досліджень*

Уважаемые коллеги! В настоящее время обеспечение качества экономического роста является ключевым вопросом макроэкономической политики Украины. Одним из главных факторов качественных изменений экономической системы является научно-технический прогресс (НТП), признанный во всем мире как важнейший фактор экономического развития.

Неоклассическая теория инноваций получила свое развитие в теории инноваций Я. Тинбергена, обосновавшего механизм действия экзогенного (т. е. привносящегося в систему извне) фактора – НТП, то есть технико-технологических и организационно-управленческих инноваций на основе статистического применения производственной функции Кобба-Дугласа. Эмпирически было доказано, что динамика затрат труда и капитала не объясняет адекватно оцененные темпы экономического роста. Был выявлен некоторый избыток, объясненный Я. Тинбергенем действием третьего, независящего от труда и капитала, фактора производства. Этот избыток, названный «остатком

Солоу», равный разнице между величиной роста объема выпуска и ростом затрат труда и капитала, служит мерой незнания причин экономического роста.

Согласно Эрроу, НТП как эволюционный процесс – это трансформация многочисленных частных инноваций в фундаментальные технологические нововведения. Поэтому если научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР) внедряются в сферу бизнеса, то технический прогресс в большей мере характеризуется как эндогенный процесс.

Согласно Денисону, необъясненный остаток в американской экономике составил 44 %. Денисон доказал, что полученный остаток представляет собой реально используемые научно-технические достижения, неучтенные факторы и сумму всех ошибок, оценок и измерений.

Совершенно другой точки зрения придерживались Грилихес (Zvi Griliches) и Джонгерсон (D. W. Jorgenson). Они допускали, что более точная спецификация модели сведет этот остаток к нулю или даже к отрицательному значению. Не вызывает сомнения, что этот остаток будет разным для разных стран, видов деятельности и регионов даже в одной стране.

В большинстве случаев для оценки НТП используется стандартная производственная функция Кобба-Дугласа, в которой присутствуют некоторые неточности. Так, в левой части должен быть не ВВП, а выпуск; вместо занятости – затраты труда; не учитывается коэффициент загрузки капитала; отсутствует пересчет капитала на дефлятор ВВП; темпы НТП и коэффициенты эластичности считаются постоянными.

Использование постоянных темпов НТП, коэффициентов эластичности и неспособность вычислить коэффициент загрузки капитала приводят к упрощенной формуле определения темпов НТП в дифференциальном виде. При этом получаются результаты для неизвестной страны в неизвестный период времени, т. е. гипотетические.

Для определения темпов НТП как остатка Солоу используется производственная функция Кобба-Дугласа с нейтральным по Хиксу техническим прогрессом в авторской модификации, где предполагается, что темп НТП, коэффициенты эластичности и коэффициент загрузки капитала не являются постоянными величинами, а все функции являются непрерывными и, по крайней мере, дважды дифференцируемыми. После логарифмирования производственной функции и вычисления производной можно определить вклад затрат труда и затрат капитала как остатка Солоу в экономический рост выпуска и собственно остаток Солоу. При этом в левой части уравнения присутствует как темп НТП, так и его ускорение, что говорит о приближенности оценок НТП как остатка Солоу.

Используя данный подход, была получена динамика вклада факторов производства в экономический рост выпуска как в целом по промышленности, так и по ее составляющим (добывающей, обрабатывающей и в производстве электроэнергии, газа и воды). Обобщающие результаты таковы. Вклад затрат труда является преобладающим в добывающей промышленности и в производстве электроэнергии, газа и воды, минимальный – в обрабатывающей промышленности, что объясняется низкой долей оплаты труда в выпуске (11,6 %). Для сравнения, в странах ЕС эта доля колеблется в пределах 26–32 %. Вклад затрат капитала в добывающей промышленности и в производстве электроэнергии, газа и воды – отрицательный, что объясняется низким коэффициентом загрузки капитала по сравнению с обрабатывающей промышленностью. Учитывая моральный и физический износ капитала в обрабатывающей промышленности, устаревшие технологии, существующий капитал без его существенного обновления может стать тормозом дальнейшего экономического роста. Вклад НТП во всех отраслях промышленности является отрицательным, что свидетельствует о преобладании экстенсивных факторов экономического роста в промышленности.

Таким образом, условием повышения конкурентоспособности отраслей промышленности является создание стимулов для обновления капитала, поддержка инновационных разработок, внедрение новых технологий через финансовое обеспечение НИОКР, увеличение инвестиций в человеческий капитал, улучшение организации хозяйственной деятельности и проведение соответствующих реформ для защиты интеллектуальной собственности.

СУХОРУКОВ Аркадій Ісмаїлович,
*радник при дирекції Національного
інституту стратегічних досліджень*

У мене є запитання. Юрію Михайловичу, Ви проаналізували вклад окремих чинників у зростання виробництва. А з чим пов'язане падіння виробництва у 2008-2009 рр., коли рівень інвестиційної безпеки знизився до 13 %, НТП зупинився, а кількість зайнятих у промисловості скоротилася приблизно на 1 млн осіб? Який з названих Вами чинників найбільше вплинув на таке значне падіння виробництва? І чи враховуєте при розрахунках чинник організації виробництва?

ХАРАЗШВІЛІ Ю. М.:

Я использую стандартный метод Солоу, который предполагает, что вклад темпов НТП включает в себя все неучтенные факторы, в том

числе и организационные. Теперь относительно первого вопроса, т. е. о падении уровня производства в 2008-2009 гг. Тогда произошло существенное падение объемов инвестиций в основной капитал и резкое падение коэффициента загрузки капитала, что и обусловило отрицательные темпы вклада роста капитала в экономический рост выпуска. В противовес этому, при уменьшении занятости зарплата выросла как минимум на 100 грн ежемесячно в годовом измерении, а поскольку величина выпуска уменьшилась, то отношение доли оплаты труда стала больше, чем в предыдущие годы. Поэтому вклад затрат труда в этот период стал преобладающим по сравнению с падением капитала.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, Юрію Михайловичу. Колеги, тепер ми маємо належний теоретичний і практичний заділ для продовження дискусії. Сьогодні за «круглим столом» зібралися дуже цікаві експерти. Це і представники науково-експертної спільноти, і представники громадських об'єднань. Тому я закликаю до дискусії. Будь ласка, хто хоче продовжити обговорення й узяти слово? Куренков Юрію Валентиновичу, прошу.

КУРЕНКОВ Юрій Валентинович,
*голова Комітету підприємців базових галузей
промисловості при Торгово-промисловій палаті України*

Сегодня мы осуждаем проблему реструктуризации промышленности. Целью реструктуризации является обеспечение конкурентоспособности и роста объемов производства промышленности. За счет чего это возможно осуществить? За счет привлечения капитала в промышленность. Сегодня уже несколько раз прозвучало, что капитал не идет в промышленность, происходит падение объемов инвестирования. А без этого ни о какой реструктуризации, росте конкурентоспособности и инновациях не может быть и речи. В основе этих процессов лежат условия, которые позволят капиталу прийти в промышленность, поскольку капитал идет туда, где он может получить соответствующую доходность.

Таким образом, основной проблемой, на мой взгляд, является то, что капитал не идет в производство. Почему это происходит? Будем рассуждать как бизнесмен: на свой капитал он должен получить соответствующий доход. Зачем инвестировать в промышленность, когда можно купить государственные облигационные займы и получить 20 % дохода на инвестированный капитал?! Значит, для инвестирования в производство на вкладываемый капитал должны предложить доходность больше, чем по ценным бумагам. С учетом рисков операционной деятельности в той или иной отрасли это должно составлять

приблизительно 30–35 %. Только тогда капитал будет вкладываться в промышленность и способствовать ее обновлению, внедрению инноваций, реструктуризации.

Необходимо обеспечить условия для капитала, чтоб он шел в ту или иную отрасль. Это три позиции: создание условий для экспортеров, создание условий для защиты инвестиций, создание условий для развития малого и среднего бизнеса и естественно защита внутреннего рынка. В мире это уже апробировано (можно вспомнить опыт Турции).

В тяжелой промышленности сейчас отмечается рост при оживлении мирового рынка, но при существующих на данный момент энергоемкости и затратах эта отрасль совершенно неконкурентоспособна. Иллюзия, что металлургия станет тем локомотивом, который нас вытянет, скоро рассеется. В ближайшее время это будет невозможным без многомиллиардных инвестиций.

Так что же нужно сделать, чтобы капитал пришел? Необходимы соответствующие стимулы и гарантия возвратности, что капитал не будет экспроприирован и та эффективность, которую бизнесмен получит в результате своей работы, не будет извлечена в пользу государства.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую Юрію Валентиновичу, трохи песимістично вийшло. Завідувач відділу економічної стратегії Дмитро Степанович Покришка хоче запитати.

ПОКРИШКА Дмитро Степанович,
завідувач відділу економічної стратегії
Національного інституту стратегічних досліджень

У мене коротке запитання. Про які стимули Ви говорите? Чи не могли б Ви розповісти про це детальніше?

КУРЕНКОВ Ю. В.:

У любого предпринимателя, инвестора, банкира существует единственный стимул – получить доход на свой инвестированный капитал. Иначе не работает модель, капитал не идет.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Як Ви вважаєте, а що є первинним у цій проблемі? Те, що в Україні високий рівень дохідності по державних цінних паперах чи низький рівень у промисловій діяльності? З чого, на Вашу думку, треба починати? Зі зменшення державних запозичень чи з гарантування підвищення продуктивності промислової діяльності?

КУРЕНКОВ Ю. В.:

Вы знаете, сегодня условия работы нашей экономики не позволяют сократить государственные займы, потому что денег нет, бюджет не наполнен, у нас большой дефицит, мы и так привлекаем заемные средства в различные отрасли. А относительно первичности проблемы, то хотелось бы услышать это от Вас. Вы ведь работаете в Институте стратегических исследований, а этот вопрос мучает многих исследователей.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Питання дуже цікаве.

Яким чином забезпечити належний рівень дохідності в промисловості для інвестора та підприємця?

Слово надається Ізовіт Валентині Аркадіївні, голові Комітету підприємців легкої промисловості при Торгово-промисловій палаті України.

ІЗОВІТ Валентина Аркадіївна,
*голова Комітету підприємців легкої промисловості
при Торгово-промисловій палаті України*

Уважаемые коллеги, сегодня Институтом поднят очень важный вопрос, представлены интересные коллективные разработки. Но, к сожалению, в докладе нет такого значимого направления, как развитие среднего и малого бизнеса в промышленности. А мы знаем, что реструктуризация в Украине, как правило, ведется таким образом, что предприятия уничтожаются, дробятся. Другие существующие на сегодня в Украине пути тоже не развивают экономику, а заставляют бизнес искать прорехи в законодательстве, чтобы каким-то образом выжить.

Мне не понравилось утверждение: легкая промышленность неконкурентоспособна. Как это?! У нас почти 80 % (и даже больше) предприятий работают на Европу. Получается, что Европу одеваем, а Украину одеть не можем. Объясните почему? Вот коллега задал элементарный вопрос: почему не идут инвестиции, почему наша промышленность не хочет выпускать продукцию, нет темпов роста, которые так необходимы? Почему на сегодня в легкой промышленности утрачено 600–650 тыс. рабочих мест? Речь идет не о проанализированных коллегами 5–10 годах, а вообще об отрезке времени с момента 20-летнего «непонятного» экономического развития (без стимулов, с открытыми дверями, без гарантий, с рэкетом и прочими явлениями). Должна же быть какая-то стратегия развития. Ответьте на вопрос: куда ушли люди, лишившись рабочих мест? Как Вы понимаете, сегодня выгоднее всего заниматься торговлей, импортом, поскольку там нет ни контроля, ни «бумажек» (например, элементарных накладных), ничего нет. И все это наша экономика.

Теперь о производстве, о среднем и о малом бизнесе. Почему он так плохо развивается сегодня? Сегодня прозвучало, что у нас в 2010 г. началось увеличение объемов производства, с начала года рост составил 17 %. Это значит, что предприниматели начали выходить из тени, хотя это и не повод для радости.

На протяжении многих лет мы говорим, что главное – это инвестиции, равные условия конкуренции и конечно же стимулы для производства. Но на сегодня стимулов нет. Подсчитайте все налоги, социальные взносы, которые ложатся на предприятия. Их размер настолько велик, что процесс производства теряет всякий смысл. Ведь что такое производство? Это закупка сырья, ведь своего у нас уже не осталось. Были лен, шерсть, кожевенное сырье, а сейчас производство этого всего уменьшилось в 5-ти, 10-ти и даже 20-кратном размере! При ввозе сырья необходимо заплатить на таможне 20 %, также необходимо заплатить по кредитам, которые взяли под 25 %. Приобретение и ввоз технологий тоже не имеет значения для государства, поэтому предприятиям нужно сразу же заплатить 20 % НДС. Далее предприятиям нужно оплатить сам производственный процесс, электроэнергию, цены на которую также требуют пересмотра.

Таким образом выходит, что зарплаты низкие, а налоги огромные. Получается, что малый и средний предприниматель в промышленности совершенно не стимулируется. И для того, чтобы выжить, нужно ужиматься во всех делах, а лучше просто импортировать. Вот откуда отрицательное сальдо.

В Налоговом кодексе впервые за многие годы появилась строчка о нулевой ставке налога на прибыль для среднего и малого бизнеса. Да, немного взбодрились. Но прибыль нужно еще заработать. Сегодня предприятия находятся «на нуле», либо имеют отрицательные финансовые показатели.

Одним из важнейших аспектов развития легкой промышленности является производство, ориентированное на внутренний рынок, а он у нас огромен: 45-46 млн человек, 4 сезона. Но вместо развития отрасли завозится готовая продукция из Китая, которая во много раз дешевле сырья, получаемого из-за рубежа.

Также хочу отметить, что 650 тыс. ликвидированных рабочих мест в легкой промышленности тянут за собой остановку некоторых видов сельхозработ, а также химической промышленности, производящей различные волокна (синтетические, химические и др.), на сегодняшний день не работающей. Представьте, какой огромный потенциал безработных появился на рынке Украины. И стимула для того, чтобы организовать свое производство, у них фактически нет. Вот тут и

нужно говорить о стимулировании производства, т. е. о тех предпринимателях, которые открывают свои цеха, предприятия и так далее. Сегодня же я увидела большую обеспокоенность прежде всего металлургией, машиностроением... Мы тоже очень обеспокоены этими отраслями, т. к. у нас даже иголки не делают в Украине. Но отмечу, что, развивая легкую промышленность, мы можем стимулировать сопредельные отрасли, поэтому именно у нее есть тот потенциал, который способен сегодня подтолкнуть экономику к активному развитию. Мы можем работать и должны сами одевать, обувать наших людей, используя сырье, произведенное именно в Украине.

Поэтому я предлагаю в исследованиях больше внимания уделять такому вопросу, как можно возродить производство именно на основе малого бизнеса. Главное при этом – сделать доступным кредитование и оптимизировать налогообложение. Также необходимо организовать цивилизованный рынок без контрабанды. Пока существуют указанные проблемы, предприятия легкой промышленности будут и далее пытаться вовсе уйти от налогообложения, скрываться в подпольных цехах, чтобы выжить. Поэтому все указанные проблемы, конечно, надо решать, дорабатывать законодательную базу.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, Валентино Аркадієвнo. Дійсно, під час розгляду структурних змін у промисловості України ми відзначили, що легка промисловість є найчіткішим індикатором дезорганізації промислового сектору і негативного впливу останньої саме на галузеву структуру. Стрімке падіння частки самої легкої промисловості з понад 10 % у 1990 р. до менше 1 % в останні роки свідчить про зміни, неадекватні нашому промислому, ресурсному та трудовому потенціалу. З іншого боку, на наше переконання, пошук шляхів, які б сприяли позитивній галузевій реструктуризації, має відбуватися виключно в тісному контакті з представниками бізнесу, що працюють у цій сфері. Тому на наші заходи ми завжди запрошуємо представників громадських об'єднань підприємців, УСПП і галузевих об'єднань. У співпраці з ними, з практичним бізнесом, думаю, ми могли б розробити конкретні дієві заходи, підготувати спільний матеріал безпосередньо для вищих структур влади, аби спробувати запустити процес відновлення галузі.

Тут порушували питання про розвиток малого та середнього бізнесу. У нас сьогодні присутній перший віце-президент, генеральний директор Спілки підприємств малих, середніх і приватизованих підприємств України В'ячеслав Михайлович Биковець. В'ячеславе Михайловичу,

можливо, Ви поясните, чому у нас не розвивається малий бізнес саме у промисловості?

БИКОВЕЦЬ В'ячеслав Михайлович,
*перший віце-президент, генеральний директор
Стілки підприємців малих, середніх і приватизованих
підприємств України*

Дійсно, можна підтримати тези, що прозвучали у виступі Валентини Аркадіївни щодо розвитку та підтримки малого й середнього підприємництва. Знаю, у нас є певні протиріччя щодо цього, зокрема стосовно спрощеної системи оподаткування. Однак малий бізнес як локомотив розвитку економіки необхідно підтримувати, хоча й існує багато питань, які потребують нагального вирішення.

Сьогодні вже згадувалося про фінансування економіки України, зокрема малого й середнього підприємництва. Зазначу, що з початку кризи (з кінця 2008 р.) по суті відсутня будь-яка фінансова підтримка малого та середнього підприємництва: не працюють Український фонд підтримки підприємництва, регіональні програми, що надавали фінансову допомогу, зокрема й у відшкодуванні частини відсотків по кредитних ресурсах. Те, що сьогодні декларують банки для малого та середнього бізнесу, є непідйомним для цього сектору економіки, оскільки й відсотки, пропоновані за кредитами, й розмір застави, й адміністрування кредитів є непосильними для бізнесу. Крім того, після ситуації 2009-2010 рр. підприємці бояться мати справу з кредитними ресурсами. Адже багато з них лишилися квартир і майна, придбаних на отримані кредитні ресурси, які вони так і не змогли повернути.

Друга група проблем пов'язана з прийняттям Податкового кодексу. Ми сьогодні говоримо про те, що для великого бізнесу є певний позитив від повернення ПДВ, у тому числі в автоматичному режимі, однак в цілому бізнес не в захваті від новацій, запропонованих Податковим кодексом. Я вже не говорю про те, яким чином цей Податковий кодекс відобразився на малому та середньому бізнесі. Запропонованими нульовими ставками на прибуток підприємці (зокрема малого бізнесу) не можуть скористатися через неспроможність виконати вимоги, за якими може бути надана пільга.

Безумовно, дуже довго можна обговорювати зазначені питання, у тому числі й щодо необхідності підтримки та розвитку малого бізнесу, але на жаль, ситуація не змінюється. Звісно, громадські об'єднання підприємців і громадських формувань, створених зокрема й при Торгово-промисловій палаті України, прикладають чимало зусиль аби якимось чином вплинути на поліпшення умов діяльності, однак

до думки громадськості не завжди прислухаються. Тому мені здається, що Національний інститут стратегічних досліджень як впливова наукова установа, з одного боку, та громадські об'єднання підприємців, роботодавців, з іншого, мають об'єднати зусилля і спільно підготувати пропозиції щодо виходу із ситуації, що склалася на даний момент у промисловості. Адже 20 років ідеться про необхідність підтримки та розвитку малого підприємництва, однак зусилля багатьох громадських об'єднань із цього приводу не завжди увінчувалися успіхом. Можливо, в державі інші пріоритети, але дуже хотілося б, аби серед них була й підтримка розвитку саме малого підприємництва.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, В'ячеславе Михайловичу. Дійсно, працюючи над даною проблематикою, ми постійно стикаємося із суттєвою проблемою: тільки-но починають створюватися ліберальніші умови для розвитку економіки, її активний розвиток або не відбувається взагалі, або не концентрується власне у промисловій діяльності. Як створити умови для спрямування підприємницької ініціативи саме туди, де вона найнеобхідніша, тобто до реального сектору економіки, сфери промислового виробництва, реалізації наявних на сьогодні можливостей, у тому числі на регіональному рівні. Адже такі сектори, як харчова, легка промисловість і деякі інші найбільше відчувають необхідність розвитку саме малого та середнього бізнесу. Тобто ключовим питанням, що потребує вирішення, є необхідність розмежування виробничого бізнесу та бізнесу перепродажів, наявного на сьогодні в Україні у достатній кількості.

ШТИКА Олександр Павлович,

виконавчий директор Сумської асоціації промисловців і підприємців

Прежде всего хочу выразить благодарность всем, кто подготовил доклад. Он действительно свидетельствует о том, что люди отнеслись ответственно и предоставили очень серьезный материал для аналитики. Мы начали свою работу с обсуждения тех факторов, которые должны повлиять на рост промышленности в Украине. Вопрос о реструктуризации промышленности должен ставиться в контексте того, под какой рынок необходимо ее реструктуризировать. Речь идет о том, что критерием истины всегда является практика, критерием же истины для рыночной экономики является рынок. И, очевидно, среди факторов роста промышленности фактор рынка, его емкости, потенциала, динамики структурных изменений, которые могут проходить в этом рынке, будет главенствующим. Для чего выпускать станки и машины, если их никто не покупает и никто не купит? Для чего запускать механизм продукции

легкой промышленности, если она неконкурентоспособна? Кто будет давать деньги под такое предприятие?

Большую роль играют не только внутренние факторы, но и внешние. Вот мы стремимся в Европу, но что она нам даст для развития промышленности? Даст ли деньги на то, чтобы наша промышленность начала выпускать продукцию, конкурентоспособную европейской? Очевидно, что нет. Относительно того, что мы даем Европе. Это полуфабрикат. Обратите внимание на степень износа основных фондов металлургических предприятий – в среднем 60–70 %. На чем же держится наша экономика сегодня? На малом бизнесе? Нет, она держится на тяжелой промышленности. Но что будет завтра? Завтра металлургия станет, а инвестор и предприниматель никогда не получат свои 30 %. Очевидно, для Украины только один выход: это прежде всего защита внутреннего рынка. Это политическое решение, волевое. И если деньги, которые мы сегодня направляем, скажем, на подготовку к Евро-2012, можно было бы вложить в легкую промышленность, тогда бы Украина поднялась, она бы завоевала свой внутренний рынок, а после этого можно идти и в Европу. Сегодня нас там никто не ждет, и с нашей продукцией никто нам двери не откроет. В общем, проблема политическая. И решать ее необходимо на самом высоком уровне.

Заканчивая свое выступление, хочу сказать, что фактор, определяющий реструктуризацию нашей промышленности, – это фактор рынка, как внутреннего, так и внешнего. И это вопрос не только экономический, но и политический. И какими бы наши специалисты умными ни были, какие бы рекомендации они не давали, все эти рекомендации носят организационный характер по поводу того, как улучшить экономику. Но в данной ситуации нужно принимать политическое решение.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, Олександрє Павловичу, на доброму слові. Думаю, що запитувати, чи дасть нам Європа кошти, взагалі безперспективно: звісно, що ні. Але з іншого боку, Ви підняли дуже важливе питання щодо того, яким чином ми таки можемо скористатися тим потенціалом, що може утворитися у разі спрощення доступу українських товарів на європейські ринки. Думаю, що це питання, яке варто було б обговорити, оскільки у нас за «круглим столом» виникла деяка інтрига: а чи є конкурентоспроможною наша легка промисловість?

ІЗОВІТ В. А.:

Уважаемые коллеги, мне очень приятно, что вы все говорите о легкой промышленности. Сегодня все предприниматели,

работающие в этой отрасли, ведут разговор об одном: о создании равных условий конкуренции, даже не льготного режима. Потому что создавая льготный режим, мы нивелируем конкуренцию, исчерпают стимулы для обновления, покупки новых технологий. Также действует на предпринимателя неуверенность в завтрашнем дне, когда при создании благоприятного режима существует вероятность, что придет новая власть и отменит этот режим, а затраты, понесенные на обновление и приобретение новых технологий, так и не окупятся.

Говоря о равных условиях конкуренции, следует отметить необходимость выбора единой государственной внешнеэкономической политики, выбора вектора внешнеэкономического сотрудничества. Без принятия решения о том, вступаем ли мы в ЗСТ и на каких условиях, у предпринимателей возникает неопределенность, при которой работать невозможно. При решении этого вопроса необходимо учитывать государственную политику других стран относительно их легкой промышленности. Например, в Украине для того, чтобы завести ткани, пряжу, швейные изделия действует нулевая ставка, в Европе же 4–10 %. Можем ли мы конкурировать в таких условиях? То есть сейчас необходимо начать вести переговоры о том, чтобы наши требования таки учитывались.

Вот еще один пример. Черниговский суконный комбинат сегодня поставляет ткани в Китай, т. к. на родине не может найти потребителя. Возникает вопрос: почему в Украине наша продукция не реализуется? И какое качество используемого импорта? Соответственно, для решения этих вопросов необходимо разработать перечень мероприятий, законов, решений, которые необходимо внедрять. Это касается не только легкой промышленности. Аналогичная ситуация и в пищевой отрасли. Импорт пищевых продуктов насыщен подделками. Производство товаров легкой промышленности в Украине сегодня заменяет импорт секонд-хенда. Так, на каждого жителя Украины приходится по 2,5 кг товаров секонд-хенда, в течение полугода его ввозится в Украину по 100 тыс. т. А решение этих проблем тормозится группой людей, которые лоббируют свои интересы.

То есть вопрос об обеспечении равной конкуренции – очень серьезный, правильный и, кроме всего прочего, еще и политический. Не может экономика быть экономикой потребления. Необходимо развивать производство. Вот самый главный приоритет, который нужно ставить на высокий уровень и думать о том, как его реализовать, какими путями, методами (но это должны быть только рыночные методы).

ЖАЛІЛО Я. А.:

Валентино Аркадіївно, а як Ви вважаєте, ми маємо підстави говорити про необхідність підвищення рівня тарифного захисту чи все-таки можна вжити інших заходів у короткостроковому періоді?

ІЗОВІТ В. А.:

Мы всегда говорили о том, что тарифная защита должна быть, но минимальная. И применять ее необходимо в сфере, которая должна перерабатывать сырье украинских производителей, но не делает этого, в результате чего оно экспортируется. В целом (согласно европейским требованиям и требованиям ВТО) тарифы должны быть, причем выгодными и приемлемыми для Украины. Нужно продумывать решение вопросов так, чтобы Украина от этого не теряла. Весь мир сегодня принимает меры для защиты своих работающих людей, для предотвращения сокращения рабочих мест.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую. Йдеться про інвестиційні питання, але гадаю, ми повинні чітко розуміти, що найближчим часом великих коштів в Україні не буде – ні власного походження, ні зарубіжного. Тому треба шукати альтернативні інструменти, що спробувати б підвищити конкурентоспроможність, продуктивність з мінімумом фінансових витрат. Ми вважаємо (і, власне, цьому присвячено цілий розділ доповіді), що таким інструментом може бути вдосконалення організаційної структури: організації виробництва, збуту, ринків. Це альтернативний інструмент, що може оптимізувати використання тих обмежених ресурсів, які у нас є. Тепер хочу надати слово Станіславу Івановичу Соколенко, науковому керівникові секції розвитку конкурентоспроможної економіки на основі кластерної моделі Спільки економістів України.

СОКОЛЕНКО Станіслав Іванович,

науковий керівник секції розвитку конкурентоспроможної економіки на основі кластерної моделі Спільки економістів України, президент Міжнародної фундації сприяння ринку

Хотел бы поблагодарить Институт за то, что затронул очень актуальную тему. Наступила новая эпоха развития: от экономики фирм мир перешел к экономике объединений, к новой форме промышленной кооперации. Все страны проводят реструктуризацию экономики, внедряют новые подходы, основанные на инновационной модели развития. В этом плане на сегодняшний день наиболее актуальной для страны становится кластерная политика в экономике, широко распространенная

в большинстве стран мира. Европа приняла меморандумы, которые с начала 90-х годов поставили всех участников ЕС на указанный выше путь, вызванный необходимостью сократить отставание европейских стран от азиатских и США. Кластерные стратегии очень разнообразны: каждая использует собственные методики и подходы, что требует чрезвычайных усилий, т. к. этот путь очень непростой и длительный.

Отправной точкой для Украины должен стать анализ процессов кластеризации. Наша страна начала этот процесс 12-13 лет назад в Хмельницкой области, у которой впоследствии большинство областей перенимали опыт другие. Но для того, чтобы идентифицировать существующие и создавать новые кластеры, необходимы существенные усилия и расходы бюджета. В условиях ограниченности бюджетных средств большинство областей использовали средства, выделяемые ЕС, и как результат – большинство из них уже создали свои программы инновационного развития и приступили к формированию кластеров.

Что же препятствует внедрению кластерной модели в украинской экономике? Во-первых, законодательная база Украины совершенно не соответствует современному уровню требований к развитию экономики в мире. В любой области чиновник скажет вам, что в украинском законодательстве слово «кластер» не употребляется. Нам, по примеру многих постсоветских республик, необходимо принять законодательство, которое бы способствовало и стимулировало формирование таких видов объединений. Отсутствует обучение как предпринимателей, так и представителей власти и науки совершенно новым подходам в кластерном развитии; информационное обеспечение этих процессов в Украине, а также государственная поддержка тех, кто начинает этот процесс.

Сегодня для Украины пришла пора активных действий: в каждой области необходимо создавать так называемые центры кластерного развития, которые бы содействовали формированию кластеров. Государство должно выступить инициатором этих процессов: утвердить Национальную стратегию кластеризации экономики, разработанную несколько лет назад, но так и не нашедшую до сих пор одобрения в Верховной Раде. Необходимо стимулировать процессы устойчивого развития на основе поддержки малого и среднего бизнеса, который, как правило, проявляет наибольшую инновационную активность. Необходимо также использовать высокий инновационный потенциал Украины для формирования рыночных механизмов в промышленности, создания рынка технологического бизнеса, построенного на кластерах, что будет способствовать переходу нашей страны от сырьевой к инновационной модели развития. Необходим

поиск инвесторов, т. к. на сегодняшний день большинство кластерных инициатив все еще оплачивается из ресурсов ЕС, также необходимо создание информационного обеспечения этого процесса, обучение представителей бизнеса, науки и власти. Исходя из того, что этот процесс довольно длительный (как правило, он занимает не менее 10–15 лет) и требует больших усилий для преодоления существующих барьеров, необходимо проведение долгосрочного и среднесрочного прогнозирования на всех уровнях – как для отдельного города, региона, так и для страны в целом. Спрос на кластерную модель, являющийся главной предпосылкой ее развития, возможен лишь при условии понимания ее важности в преодолении препятствий на пути развития Украины. Я верю, что без кластеров нам не обойтись, и надеюсь на понимание как со стороны участников «круглого стола», так и представителей НИСИ.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Станислав Иванович, как Вы считаете, в чем заключается причина того, что на сегодняшний день кластерная модель не получает должного развития в Украине? Проблема заключается в неурегулированности нормативно-правовых вопросов или в отсутствии каких-либо других объективных условий? Что нужно сделать, чтобы сдвинуть дело с мертвой точки: принять закон, активизировать усилия отраслевых объединений?

СОКОЛЕНКО С. І.:

Кластерная модель напоминает прежние территориально-производственные системы, хотя в советские времена это была чисто государственная модель без рыночных компонентов. Кластерные структуры строятся на совершенно другом принципе: на принципе добровольного участия без объединения капитала. Но государственная поддержка крайне необходима для развития малых инновационных форм и объединения крупного капитала (у нас он пока еще еле дышит) с зарождающимся малым и средним бизнесом, являющимся наиболее инновационным. Например, в Германии существует более 9 млн малых и микропредприятий.

В нашей стране количество малых и средних предприятий мизерно по сравнению с количеством населения. Мне пришлось работать на предприятии, занимающемся космическими исследованиями, где работало 90 тыс. человек. На данный момент оно распалось на несколько десятков взаимодействующих компаний, использующих систему аутсорсинга и выполняющих заказы малых и средних компаний. В Украине желательно реформировать невыживающие крупные структуры, давая

им можливість об'єднатися с малим и средним бизнесом и создавать конкурентоспособную продукцию. Спасибо.

ЛЯПІН Дмитро Вадимович,
*старший науковий співробітник відділу економічної стратегії
Національного інституту стратегічних досліджень*

Шановні колеги, не міг втриматися після слів нашого шановного гостя щодо кількості суб'єктів малого бізнесу в Україні. Якщо ми неправильно приймаємо до аналізу методологічну базу, то в результаті робимо неправильні висновки. Це аксіома будь-якого наукового дослідження. Тому, коли ми приймаємо спірні питання за основу, то повинні дуже чітко розуміти, про що йдеться. Зокрема це стосується питання малого підприємництва в Німеччині, інших країнах ЄС і в Україні. Як ви знаєте, 2008 року в Україні було здійснено спробу привести класифікацію суб'єктів господарювання у відповідність з рекомендаціями ЄС, прийнятими Єврокомісією, та, якщо не помиляюся, Радою регіонів. Європа, аналогічно до США та всіх розвинених країн, має однакові параметри віднесення суб'єктів господарювання до малого підприємництва – це обсяг річного обороту в 10 млн євро. З обсягом у 50 млн євро – середнє підприємництво. Але найцікавіше полягає в тому, що віднесення до малого підприємництва за критерієм річного обороту в 10 млн євро абсолютно не означає, що суб'єкти малого підприємництва – поняття, тотожне юридично-правовій формі юридичних осіб. Тому стверджувати, що в Україні суб'єкти малого бізнесу кількісно не відповідають аналогічним у Європі, абсолютно неправильно, оскільки висновок у цьому випадку робиться на основі показників суб'єктів малого бізнесу в Європі та порівнюється з показниками суб'єктів малого бізнесу – юридичних осіб в Україні. Така методологічна похибка призводить до неправильних висновків.

Згідно з Рекомендаціями ЄС 2003 року, чинними для всіх країн ЄС, до суб'єктів малого підприємництва належать і юридичні особи, і всі, хто проводить самостійну економічну діяльність. Отже, мають порівнюватися юридичні суб'єкти малого підприємництва у сукупності з фізичними особами України та суб'єкти малого підприємництва зі статистичних показників Євростату. Урахування показників юридичних і фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва в Україні у 2008-2009 рр. в цілому відповідає кращим показникам ЄС. Звісно, набуття чинності Податкового кодексу суттєво змінило цю картину, але наразі статистики щодо малих підприємств немає навіть за 2010 рік.

Інше питання, що незадовільним є вклад цього сектору в національну економіку. Однак і тут ми повинні зазначити: в Україні відповідно

до Закону 2008 року суб'єктами середнього підприємництва визнаються суб'єкти з річним обсягом реалізації на рівні 100 млн грн. Станом на 2008 р. це приблизно відповідало 12 млн євро проти 50 млн євро в ЄС, а на сьогодні ця цифра складає близько 9,5 млн євро. Тобто в Україні (згідно з чинною класифікацією) середнє підприємництво менше за мале підприємництво в ЄС. Тут знову виникає методологічна похибка: при порівнянні суб'єктів бізнесу в Європі та суб'єктів середнього підприємництва в Україні з річним оборотом у 8 млн євро видно, що вони зовсім різного рівня. Але в показниках Євростату щодо внеску в національну економіку відповідно до частки ВВП зазвичай не розрізняються суб'єкти середнього та малого підприємництва (це спільний показник – *Small and Medium Enterprises*). Це означає, що доки наша класифікація середнього підприємництва не буде приведена у відповідність із класифікацією ЄС, ми не зможемо порівнювати внесок суб'єктів малого й середнього підприємництва в Україні та ЄС, оскільки це призводитиме до методологічної похибки.

Отже, чому в 2008 р. український парламент відмовився приймати класифікацію середнього та великого підприємництва, узгоджену зі стандартами ЄС? Відповідь видається дивною: він погодився з аргументами Податкової адміністрації, яка вважала, що у випадку застосування класифікації ЄС в Україні залишиться лише два десятки суб'єктів великого бізнесу, всі ж інші стануть суб'єктами середнього та малого бізнесу.

Чому розвинені країни світу застосовують однакову класифікацію суб'єктів малого підприємництва на рівні 10 млн євро? Адже це цілком штучний показник, який можна було б встановити на рівні і 2, і 5 млн євро? Відповідь така: домовленості СОТ, про які вже йшлося, обмежують державне втручання в підтримку великого бізнесу, розрізняючи водночас особливості державної підтримки суб'єктів малого та середнього бізнесу. Тому логічно, що країни світу встановлюють верхню межу для суб'єктів малого бізнесу в 10 млн євро, аби вивести максимально можливу кількість своїх суб'єктів бізнесу з-під регуляції СОТ. Що ж робить Україна? Вона застосовує власні показники. Фактично це призводить до того, що сьогодні на міжнародній арені з іноземними суб'єктами великого бізнесу вимушені конкурувати суб'єкти середнього бізнесу України, оскільки у нас в державі вони вважаються суб'єктами великого бізнесу. Це призводить до того, що до таких суб'єктів господарювання ми навіть теоретично не можемо застосовувати механізми державної підтримки. Це означає, що Україна власними нормативними рішеннями знижує рівень конкурентоспроможності національної економіки.

І останнє зауваження. Не слід забувати про те, що структура промислового комплексу, як і бізнес-клімат у країні, залежить від якості державного регулювання, що у свою чергу є абсолютно нетотожною наявній нормативно-правовій базі. Наявність нормативно-правової бази є необхідною, однак не достатньою умовою. Достатньою ж умовою є належне виконання вимог законодавства і передусім (особливо коли йдеться про розвиток конкурентоспроможності економіки) суттєве скорочення корупційної складової. До речі, якщо нам вдасться досягти скорочення корупції на 10 % чи 20 %, у країні з'являться ресурси для розроблення державних програм підтримки тієї чи іншої галузі, дозволених механізмами СОТ та іншими домовленостями.

ІЗОВІТ В. А.:

У нас в Хозяйственном кодексе приведены показатели, имеющие под собой законодательную основу, по которым предприятия классифицируют либо как малый, либо как средний бизнес. Почему нельзя распространить упрощенную систему налогообложения на все эти предприятия? Какой должна быть система, чтобы мы приняли европейское законодательство, бюджет наполнялся и в то же время чтобы все работали в приемлемых условиях налогообложения? С помощью каких механизмов это можно совместить?

ЛЯПІН Д. В.:

Ми з вами чудово розуміємо, що класифікація суб'єктів малого чи мікропідприємництва (а ЄС має ще й підградацию для суб'єктів мікропідприємництва, що мають до 2 млн євро річного обороту і до 10 осіб працюючих) не має нічого спільного з нормами або обмеженнями щодо оподаткування: вони можуть або корелюватися, або й ні.

У нашій країні спрощена система оподаткування використовується з 1998 року. Вона стала відповіддю Президента України на масові акції непокорі суб'єктів малого підприємництва. Логічним є те, що суб'єкт, у якого є спеціальний підрозділ (економічний, плановий, бухгалтерський, юридичний), має значно більші можливості щодо відстоювання своїх прав у перевіряючих органах за суб'єкт, на якого працює 1-2 особи. До речі, дослідження Міжнародної фінансової корпорації (МФК) 2010 року стосовно дотримання податкових регуляцій у країні свідчить про те, що питома вага дотримання податкового законодавства серед суб'єктів малого та великого бізнесу сягала від 6–8 % до 1-1,5 % відповідно. У 1998 р. пропонувалося ввести спрощену систему оподаткування для суб'єктів малого бізнесу не у плані зменшення податкового навантаження (адже вона тоді мала характер не податкової пільги,

а лише оціночного оподаткування, перевищуючи середні показники щомісячної плати фізичних осіб підприємців на загальній системі оподаткування). Її основною ідеєю було скорочення адміністрування контролю та перевірок. Причому передбачалося, що великий і середній бізнес, проаналізувавши можливості такого спрощення та реформування, користуючись своїми важелями впливу на органи державної влади, запропонує власні, зручні для нього механізми. Як ви знаєте, на практиці відбулося протилежне: суб'єкти великого та середнього бізнесу, демонструючи ірраціональну економічну поведінку, почали дробитися на дрібні суб'єкти.

Така ірраціональна поведінка, як самостійна відмова суб'єкта господарювання від ефекту масштабу, пояснюється лише неправильним державним регулюванням. Я впевнений, що за умови розумного підходу та бажання розвиватися в ринкових умовах (а не за умов наявного нині монопольного становища на ринках України) більшість суб'єктів великого та середнього бізнесу в нашій країні зникне, що буде закономірним, а інші знайдуть варіанти для розумного оподаткування своєї діяльності та налагодження ефективного діалогу з органами влади.

ШВИРКОВ Олександр Іванович,
*старший викладач кафедри філософії
Сумського державного університету*

Дуже коротко хочу сказати про явище глобалізації, про яке сьогодні чомусь не згадувалося в цій залі. Мені здається, що ми, не беручи до уваги зовнішні чинники, певною мірою штучно обмежили свою дискусію. Хочу зазначити, що, на мою думку, нам ніколи не вдасться реструктуризувати нашу промисловість без урахування глобалізаційних чинників. Тому що світ змінився, і держава має знайти своє місце у глобальній економіці. У мене таке враження, що Україна його навіть не шукає, випрацьовуючи те, що ще залишилося, про що і свідчить зношеність фондів промисловості. Натомість саме пошук місця у глобалізаційних ланцюгах має бути пріоритетним завданням таких структур, як НІСД.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, слухна думка, тому що питання впливу глобалізації дійсно завжди має братися до уваги. Криза, що охопила весь світ у 2008 р., зайвий раз підтвердила це.

Пропоную продовжувати. Ми з Вами говорили про сектори економіки, які знаходяться у складній ситуації: наприклад, легка промисловість, що має відроджуватися на підставах малого й середнього

бізнесу. З іншого боку, у нас на сьогоднішні є локомотивні сектори – рушії економічної динаміки, однак вони теж потребують структурної модернізації.

Хочу надати слово віце-президенту УСПП Макаренко Валентину Івановичу.

МАКАРЕНКО Валентин Іванович,
*віце-президент УСПП, генеральний директор
Української металургійної компанії,
голова Спостережної ради Української асоціації
вторинних металів «УА ВТОРМЕТ»*

Дополню сказанное и, наверное, скажу немного в противовес тому, о чем мы говорили сегодня. Безусловно, присоединяюсь к благодарностям коллег в адрес Института за организацию сегодняшней дискуссии. Естественно, я поддерживаю выступающего коллегу, который говорил о кризисных, посткризисных явлениях. С нашей точки зрения, Украина не имеет четких ориентиров и направлений развития промышленности. Любой кризис дает корректировки или проявление тех факторов, которые влияют на процессы развития промышленного комплекса страны и показывает стратегические направления развития экономики государства. Понятно, что у нас кризис был и в 1991 г., 1998 г., 2008 г., скорее всего, он будет и в 2011, 2012, 2013 годах. Никаких проблем, это проходящее и уходящее явление. Другой вопрос: к чему мы готовы, какое влияние на нас окажут кризисные процессы, как мы сможем нейтрализовать их негативные последствия.

Говоря об уровне производственной базы в промышленности, в частности, в металлургической отрасли, об изношенности основных фондов, мы говорим о физическом износе, не упоминая морального. Если учесть последний, то показатели по основным фондам пошли бы далеко в минус. Только некоторые компании имеют новое технологическое оборудование и процессы. Почему так происходит? Такая доставшаяся нашей стране громадная отрасль с колоссальными капитальными вложениями, как горно-металлургический комплекс Украины, на протяжении 20 лет не имеет четко определенного направления развития. Создаются национальные программы, безусловно, хорошие. В 2004 году были разработаны конкретные программы, которые должны были помочь отрасли, заводам в проведении модернизации, но сегодня они не работают.

Мы говорим о том, что у нас есть органы управления государством. Но на сегодняшний день в результате административной реформы ликвидировано Министерство промышленной политики. А вместо него до сих пор ничего не создано. Сегодня в этом направлении

в пилотном режиме работает всего 2-3 управления, находящиеся в составе Министерства экономического развития и торговли Украины.

Отрасль, составляющая колоссальную долю и в валютных поступлениях, и в трудоустройстве, показала, как она может реагировать на такие механизмы. Люди вышли на митинги, и вышли они не за заработной платой. Основным лозунгом было обращение внимания правительства и парламента на развитие отрасли. В этой ситуации речь идет о том, что государственные органы власти не выполняют на сегодняшний день функциональной обязанности: не разрабатываются и не внедряются программы по реформированию металлургической отрасли Украины.

Кроме того, я не согласен, что в Европейском Союзе нас не ждут с деньгами. Личный опыт меня убеждает, что и венчурные фонды, и инвестиционные банки имеют колоссальные средства. А поскольку Украина не является зоной ни евро, ни доллара, то для бета-коэффициента она иногда представляет немалый интерес. Но если посчитать риски, которые наша страна имеет по внедрению более-менее высокой степени рентабельности на украинском рынке капитала, то это перекрывает все желания инвесторов вкладывать средства. Единственное желание, как правильно было отмечено, зайти на украинские евробонды, национальные облигации и получить быстрые деньги. А вложить в металлургию – это колоссальные длинные деньги.

Поддерживаю некоторые выступления, но хотел бы подчеркнуть, что с моей точки зрения, основополагающим механизмом развития промышленности является правовая основа. Если в стране отсутствует судебная защита как украинского, так иностранного предпринимателя, то нельзя говорить об улучшении инвестиционного климата. Должна быть жесткая позиция в сфере соблюдения законов, иначе не сработает ни одна программа по реструктуризации или модернизации как отдельных отраслей, так и промышленности в целом.

Могу сказать, опираясь на собственный опыт, нужно бороться. В нашей отрасли, в том числе в возглавляемой мной ассоциации мы стремимся к тому, чтоб хотя бы ассоциации имели право голоса. Например, мы в свое время добились снятия НДС с лома черных и цветных металлов. Это яркий пример того, что мы можем. Я бы хотел, чтоб на наших встречах речь шла о конкретных шагах борьбы с коррупцией. Избавимся от коррупции – воспрянет судебная система, и правовой нигилизм уйдет в сторону.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, Валентине Івановичу. Отже, наше завдання полягає у віднайденні балансу між наданням необхідної підтримки, створенням

певних умов для розвитку бізнесу та, з іншого боку, – в уникненні корупції та доведенні коштів до конкретного споживача. Хочу ще раз закликти всіх, особливо представників практичного бізнесу, до співпраці у виробленні конкретних заходів щодо розвитку промислового комплексу держави. Тому що тільки в поєднанні наукового та практичного бачення державними управлінцями, а також практики діяльності бізнесу конкретної сфери можна знайти ефективні рішення. Переконали, якщо ми будемо цілеспрямовано формувати необхідні пропозиції, вони будуть втілені. Тому давайте співпрацювати.

ЛАДЮК Ольга Дмитрівна,
*завідувач кафедри фінансів, обліку і аудиту
Рівненського інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»*

Дякую за запрошення. Я представляю Рівне, Рівненську область. І мені, як рівненчанці та зокрема як науковцю, дуже прикро за ситуацію, що склалася у нашому регіоні: раніше працювали фабрики, молокозавод, льонокомбінат та інші заводи, що на сьогодні переобладнані на торговельні центри. Вважаю, що слід дати можливість розвиватися закладам виробництва. І, на мою думку, починати необхідно саме з обласних центрів, з невеликих міст. Має бути проведена детальна аналітика міста, області, району, села з визначенням перспектив і пріоритетів конкретних місцевостей.

І ще одна пропозиція: при більш комплексному обговоренні промисловості треба враховувати пропозиції людей, які безпосередньо займаються промисловим виробництвом, тобто доцільно запрошувати керівників великих промислових підприємств різних регіонів – Рівненщини, Донеччини, Харкова, Івано-Франківська та інших, аби вивчити проблематику кожного окремого регіону.

ЖАЛІЛО Я. А.:

У нас тепер широке поле для майбутньої діяльності. Висловлено слушні зауваження щодо необхідності цільового розгляду ключових аспектів, пов'язаних з пошуком точок зростання стратегічно важливих перспективних галузей промисловості.

СУХОРУКОВ А. І.:

Із сьогоднішньої дискусії випливає, що в перспективі ми маємо будувати змішану, багатуокладну, інтегровану економіку. І ми не можемо протиставляти малий, середній та великий бізнес, різні форми власності, організаційно-правові форми, аби вони були ефективними

та мали місце в нашій економіці. Дмитро Вадимович говорить про те, що треба ще більше вивільнити малі підприємства з-під обмежень СОТ, і тоді держава зможе їх підтримувати. А представник малого бізнесу пан В'ячеслав Михайлович Биковець зазначає, що навіть підприємства, визнані малим бізнесом, держава не підтримує. Тобто в перспективі така велика кількість підприємств, які держава мала б підтримувати, можливо, нам і не потрібна. А покладатися необхідно більше на об'єднання зусиль малого та великого бізнесу.

Далі стосовно нашої промисловості та великих структур, що мають забезпечувати конкурентоспроможність. Все ж таки треба визнати, що великі підприємства та об'єднання (хоча їх і не так багато в Україні) забезпечують основну зайнятість, найбільший обсяг реалізації продукції, левову частку капітальних інвестицій. Операційні витрати у великих підприємств є меншими, рентабельність операційної діяльності останніми роками становила принаймні 2 %, у середніх була на рівні 1 %, а в малих – узагалі від'ємною. Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування в промисловості у цілому був від'ємний, але ж у великих підприємствах – позитивний. Тобто малі підприємства, безумовно, мають бути. Це, так би мовити, інкубатор для того, аби люди звикали до підприємництва та ділової активності. Однак саме великі підприємства, відкриті акціонерні товариства входять до нашого списку «блакитних фішок», саме диверсифіковані великі підприємства представлені на Заході. Їх, акції яких котируються на Лондонській, Варшавській, Німецькій біржах, не так і багато – всього 10. Отже, ще раз наголошую: не треба протиставляти малий і великий бізнес, необхідно забезпечувати їх співпрацю.

Хочу підтримати Станіслава Івановича щодо формування кластерів. Оскільки це територіальні утворення, то саме регіональна влада має ініціювати формування кластерів і готувати відповідні програми. Якщо кожний регіон залежно від економічної спеціалізації матиме таку програму розвитку кластерів на основі диверсифікації міжсекторальних зв'язків, держава має і підтримувати, і забезпечувати м'який податковий клімат, особливо підприємствам, що забезпечують і запроваджують інновації. Тут треба говорити не лише про зв'язки всередині промисловості. Можуть бути регіональні кластери на основі кооперації великих промислових і крупнотоварних сільськогосподарських підприємств. Успішним є досвід у сфері створення та функціонування кластерів Казахстані, де свого часу запроваджено бавовняно-текстильні кластери. Таким чином країна позбавилася залежності від імпортованої узбецької бавовни, забезпечивши себе текстилем, і відкрила ринки китайському текстилю. У нас теж є можливості та відповідні ініціативи. Наприклад,

вирощування бавовни на Херсонщині за новими технологіями дозволило б отримати близько 25 ц бавовни з гектара і мати власну сировинну базу для текстильної та швейної промисловості.

Щодо обмежень формування великих організаційних конкурентоспроможних структур в Україні, потрібно переглянути антимонопольну політику. Досвід свідчить, що американці та європейці, наприклад, усвідомили необхідність злиття й поглинання для становлення високотехнологічних галузей. Вони стежать не стільки за розмірами підприємств, скільки за пропонованими цінами на продукцію.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Дякую, Аркадію Ісмаїловичу. Дійсно, в доповіді є низка практичних напрямків, розроблених фахівцями Інституту. Гадаю, вони будуть використані для практичної роботи.

У нас присутня чудова команда Інституту економіки та прогнозування, і я надаю слово Миколі Миколайовичу Якубовському.

ЯКУБОВСЬКИЙ Микола Миколайович,
*головний науковий співробітник відділу економічного зростання,
структурних змін та промислової політики
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*

Хотелось бы думать, что мы присутствуем на каком-то переломном этапе, когда действительно начнется структурная перестройка, поскольку в данном контексте структурная перестройка связывается с выходом из кризиса. Думаю, еще 2-3 года мы не выйдем из него. А вот сможем ли мы что-нибудь за это время осуществить?

Действительно, с удовольствием бы здесь послушали представителей от организаций. Потому что от нас, ученых, всегда хотят каких-то предложений. И вот 20 лет эти предложения подаются, и каждый раз, приходя на такое совещание, думаешь, что нового еще можно сказать?

На мой взгляд, проблема в том, что государство 20 лет не делает никаких движений относительно исправления структуры нашей промышленности. Недостатки эти были известны еще на начальных этапах вхождения в рынок. И с тех пор ничего не изменилось. Были предприняты конкретные шаги, созданы благоприятные условия для бизнеса, что привело к тому, что предпринимательство сейчас не собирается вводить какие-либо новации. Поэтому самый главный совет государству: превратиться в аппарат насилия, но насилия только над тем бизнесом, который не хочет идти по инновационному пути. Государство должно взять на себя роль проводника, подсказывать куда идти, создавать условия, заставляя. Либеральные подходы уже, особенно во время кризиса,

себя исчерпывают. Поэтому надо вводить более жесткие методы государственного управления. Прежде всего необходимо отделить бизнес от государства. В последних программах, концепциях социально-экономического развития лоббируется существующая структура промышленности. В концепции до 2014 года есть энергетика и металлургия, горно-металлургический комплекс, а другим отраслям промышленности вообще нет места. Сейчас в программе до 2012 года о промышленности как таковой, об отдельных отраслях почти ничего не сказано. Упомянуты только те отрасли, представители которых – в правительстве.

Еще хочу сказать относительно наших организаторов. Я прочел прекрасный документ, все хорошо. Но есть моменты, на которые надо обратить внимание. Основными недостатками промышленного сектора Украины, пишут авторы, является отсутствие приоритетов промышленной политики. Действительно, их никто не утвердил. Но взять любую отрасль – каждая важна, в каждой есть свой потенциал. Действительно, на сегодняшний день недостаточно проектов развития промышленности. В этом плане актуальным было бы проведение на государственном уровне конкурсов на лучший проект модернизации конкретных отраслей промышленности, предприятий.

Вот пример, как государство работает с отраслями: все время поддерживает химическую промышленность, особенно производство азотных удобрений, поскольку считает, что эта отрасль приносит в казну валюту. Но что же происходит на самом деле? Мы производим эти азотные удобрения из импортного природного газа, и, по сути, делаем реэкспорт природного газа, которого у нас нет, на Запад в виде аммиака и азотных удобрений. Но результат таков, что за счет экспорта азотных удобрений за последние 6 лет наш валютный приход составлял где-то 1-2 млрд долл. США. Но за счет того, что мы импортируем всю остальную химическую продукцию – фармацевтику, красители, бытовую химию, пластмассу, волокна и прочее – у нас сформировалось отрицательное внешнеторговое сальдо, поскольку мы импортируем продукцию на сумму 10–12 млрд долл. США. Химическую продукцию – сырье (бензол, толуол) – Украина экспортирует (вместо переработки внутри страны) и в то же время импортирует готовые пластмассы.

О металлургии сегодня уже говорили. Еще хотелось бы отметить, что в Государственной программе экономического и социального развития есть такая формулировка, что металлургическая промышленность не способна найти другого места в мировом разделении труда, кроме поставки полуфабрикатов и проката с низкой добавленной стоимостью. Из-за такой констатации на государственном уровне мы отправляем первичный металл, а получаем тонкий автомобильный лист для своих

автомобилей. Поєтому ми не можемо у себе організувати переробку сировини, і ніхто цим не займається. Аналогічна ситуація з легкою промисловістю і іншими галузями.

Хотілось би також відзначити, що найбільш вразливим в Україні є внутрішній ринок побутових товарів. Сьогодні 50 % з усіх продаваних на внутрішньому побутовому ринку (непродовольствених товарів) – це імпорти. Лише за рахунок розничної торгівлі імпортованими товарами українські споживачі віддали в 2010 р. зарубіжним компаніям 11 млрд дол. США замість того, щоб використати ці гроші в своїй країні. За рахунок цих коштів за кордоном розвивається виробництво.

По-видимому, не варто сподіватися, що бізнес самостійно займеться розвитком і модернізацією, впровадженням інновацій. Уряд повинен активно взятися за вирішення цих питань.

ЖАЛІЛО Я. А.:

Насамперед хотіли б ще раз подякувати всім учасникам, колективу, що готували доповідь. Сьогодні, можливо, більше ставили питань, ніж давали на них відповіді. І це абсолютно природно. Але ми переконані, що сьогодні дуже важливо було їх поставити, щоб сказати, що післякризове відновлення економіки – це якраз той період, який може бути найбільш ефективно використаний для позитивних структурних зрушень. Відразу можемо сказати, що тут уже вималювалося кілька стратегічних напрямів подальших розробок. Зокрема питання конкурентоспроможності і питання щодо того, що сьогодні перешкоджає формуванню конкурентоспроможності таких соціально суттєвих видів бізнесу, як скажімо, бізнес у легкій промисловості. Це і питання імпортозаміщення, ефективного балансування імпорту та власного виробництва; питання, пов'язані з організацією ринку для промислової продукції, пріоритетного розвитку малого та середнього бізнесу в промисловому секторі економіки. Гадаю, що ми матимемо можливість і надалі працювати над цими проблемами, тому ще раз закликаю до співпраці.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Посткризова динаміка базових галузей промисловості.	3
Розділ 2. Діагностика розвитку провідних галузей промисловості України	9
2.1. Металургійна промисловість	9
2.2. Машинобудування	16
2.3. Хімічна та нафтохімічна промисловість	21
2.4. Харчова промисловість	28
2.5. Легка промисловість	33
Розділ 3. Ризики посткризового відновлення і пріоритети реструктуризації промисловості.	38
Розділ 4. Механізми реструктуризації промислового сектору.	42
4.1. Рационалізація організаційно-правових форм господарської діяльності у промисловості	42
4.2. Фінансові механізми структурних змін у промисловості	50
Розділ 5. Організаційно-економічні та нормативно-правові умови реструктуризації промисловості у процесі посткризового відновлення	61
Висновки	70
Матеріали засідання «круглого столу».	75
ЖАЛІЛО Я. А.	80
СОБКЕВИЧ О. В.	80
ХАРАЗІШВІЛІ Ю. М.	85
СУХОРУКОВ А. І.	87
ХАРАЗІШВІЛІ Ю. М.	87
КУРЕНКОВ Ю. В.	88
ПОКРИШКА Д. С.	89
КУРЕНКОВ Ю. В.	89
ЖАЛІЛО Я. А.	89
КУРЕНКОВ Ю. В.	90
ІЗОВІТ В. А.	90
ЖАЛІЛО Я. А.	92
БИКОВЕЦЬ В. М.	93
ЖАЛІЛО Я. А.	94
ШТИКА О. П.	94
ЖАЛІЛО Я. А.	95
ІЗОВІТ В. А.	95
ЖАЛІЛО Я. А.	97
СОКОЛЕНКО С. І.	97
ЛЯПІН Д. В.	100
ІЗОВІТ В. А.	102
ЛЯПІН Д. В.	102
ШВИРКОВ О. І.	103
ЖАЛІЛО Я. А.	103
МАКАРЕНКО В. І.	104
ЖАЛІЛО Я. А.	105
ЛАДЮК О. Д.	106
СУХОРУКОВ А. І.	106
ЯКУБОВСЬКИЙ М. М.	108
ЖАЛІЛО Я. А.	110

Наукове видання

**РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ
ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ
У ПРОЦЕСІ ПОСТКРИЗОВОГО
ВІДНОВЛЕННЯ**

Літературні редактори: *О. В. Москаленко, М. Л. Рубанець*
Коректори: *І. В. Куницина, Н. І. Палій, О. В. Москаленко*
Верстка: *О. Л. Чернявський, Н. І. Палій*

Відповідальний за випуск: *В. М. Сизонтов*

Оригінал-макет підготовлено
в Національному інституті стратегічних досліджень:
01030, Київ-30, вул. Пирогова, 7-а

Підп. до друку 10.10.2011. Формат 60x84/16. Папір офс. № 1. Різограф.
Гарн. «PetersburgС». Обл.-вид. арк 7,76. Наклад 200 пр. Зам.

Віддруковано ПП «Вид-во «ФЕНІКС»
03680, м. Київ, вул. Шутова, 13 Б
Тел./факс 501–93–01